
WIDENER
HN TFGF T

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY

Ame Kander

August Strindberg

ulturhistoriska studier

ICKHOLM. ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

Realisationspris: 1 kr.

KULTURHISTORISKA STUDIER

AF

AUGUST STRINDBERG.

Med 5 illustrationer.

STOCKHOLM.
ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

STOCKHOLM.
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1881.

GEOGRAFI, ETNOGRAFI, KULTURHISTORIA.

Sveriges relationer till Kina och de Tartariska länderna.

(Denna och följande fyra uppsatser äro utdrag ur en afhandling med ofvanstående titel som lästes i Franska Institutet (Academie des Inscriptions et Belles Lettres) 1879 af Marquis d'Hervey de Saint-Denys.)

Sveriges samfärdsel med Kina börjar, enligt hvad den tryckta literaturen gifver vid handen, redan på 1600-talet.

År 1655 besöktes Kina af den bekante Nils Matson Kiöping, f. d. "Skeppz Lieutnant", hvilkens resebeskrifning, utgifven och tryckt af Johann Kankel på Wiisindzborg, utkom 1667 (samma år som Kirchers *China Illustrata*), tillsamman med en resa till Japan af Oloff Erickson Willman, "Kongl. Maj:ts Skepps- Capitaine".

Titeln på detta sammelverk är: *Een kort Beskriffning Uppå Trenne Resor och Peregrinationer, sampt Konungarijket Japan.* I: Beskriwes een Resa som genom Asia, Africa och många andra Hedniska Konungarijken, sampt Öijar Medh Flijt är förättat af Nils Matson Kiöping. II: Förstelles thet stoora och mächtiga Konungarijke Japan ... III: Beskrefwes een Reesa till Ostindien, China och Japan, gjord och beskrifwen aff Olof Erickson Willman. IIII: Uthföres een Reesa ifrån Muscow till China ... af een Rysk Gesandt. 4:o. Wisingsborg 1667.

År 1674 trycktes samma böcker och utgåfvos 1675 tillsamman med: M. Martinii *Historia om thet Tartariske Krüg* ... 1674. (Öfvers. af M. Martinii *Historia Bell. Tart.* Amsterdam 1655). M. Hemmerson West-Indianiske Reese-Beskriffning ... 1674. *Kort Berättelse om Wäst-Indien* ... (1675) och J. Schovten *Sannfärdig Beskrijffning Om Konungarijket Siam.* 1675).

Kiöping är en fullt naiv skildrare, som ännu delar Kirchers' och tidehvarfvets föreställningar om Kina såsom de vises och lyckliges hemland, oaktadt han inträffar derstädes elfva år efter mandschuernas uppstigande på tronen.

"China hafwer warit och tillförende skattat för det skönaste / störste och rijkaste Konungarijket uthi heela Werlden / myket Nampnkunnigt aff thess sköne Handwärkare / Inbyggares Snällhet / Klookhet och Lärdom / i synnerhet theras Mandorins eller höglärda Lärare / hwilcka hårdt blifwa förhörde uthi Lagen / Stiernkikare-Konsten / Läkiokonsten; Och när the äro komne till thet Upsteget / skola the aldrig meer gåå / uthan blifwe burne uthi Stoolar. Om detta Konungarijket till att beskrijfwa / skulle een lång tijd behöfwas: Och emädan jag allenast på någre Platzer wid Stranden warit hafwer / fan jag ther inthet annat än Landet / förstördt af Tartaren...

The Portugijser hafwa här uthi China een mächta wacher befäst stad, benembd Makaou / uthi hwilcken drifwes mycket stoor Handel: Och äro här många Kloster och Kyrckior / sampt många 100 Chineser / som de till Christendomen omwendt hafwa; ja Konungen sjelff / som aff Tartaren bortförder bleff, war med heela sitt Huuss döpter; Honom hafwa the kallat Constantinum; Men emädan det föll the Chineser förswårt att uthsäga Constantin / ty begynte the kalla honom Tamtim / (det är iitt stoort Liws)."

(Hoai-Tsong, den siste af Mingdynastien, dödade sig med egen hand efter att ha regerat i 17 år.)

Emellertid kommer Kiöping en annan gång (hans tidsbestämningar äro mycket sväfvande) till Ön Formosa, på hvilken holländarne egde tvenne fästen:

"Här hörde jag att thenne Ertz-Siöröfwaren Kokokhinga är An: 1659 med sin Flotta oförvarandes kommen baak på Landet / och ther med några tusende Chineser infallit / ty landet war honom allestädes öpet / och alla Inwånarena / som icke på Bergen bodde / nedergjordt och ihjelslagit både Ung och Gammal / Qwinnor och Barn / och aff een slump fåt Befästningen Baxambog bort; Sedan kunde han twinga det andra Slottet Zelandia / uppå hwilket war Ståthållare Friedrich Cojet / een Swensk födder / hwilcken wähxade sig så länge han kunde och hade Kruut och Lood; men det som alldrawärest war / the hade

icke färskt Wattn / ... Hafwer han altså måste söckta Fredz-fördrag / hwilcket Chineserna richtigt höllo / till thess the Holländske Skeppen kommo / och hämptade them ıädan / förandes them till Battavia.“ (Fr. Coyet, svensk född, holländskt sändebud till Japan, befälhafvare på Zeelandia på Formosa, blef arresterad efter fästningens uppgifvande, men frigafs på Carl XI:s begäran.)

Willman blott passerar kinesiska sjön, men uppehåller sig en längre tid i Japan, som han utförligt skildrar.

Af dessa resor och de i noten upptagna öfversättninningarna samt tvenne akademiska disputationer utgöres den svensk-kinesiska literaturen intill 1731, då ostindiska kompaniet stiftades.

År 1694 presiderar nämligen Harald Vallerius, geometr. prof., vid Jonas Locnæus angerm. försvar af en dissertation om “Den kinesiska muren *),“ säkerligen författad af Locnæus. Afhandlingen, som hufvudsakligen är bygd på Kircher, Trigaut, Mendoza och Martinius, synes icke innehålla några nya belysningar.

År 1710 præsiderar Olaus Celsius vid försvaret af en dissertation om Confucius **), som han sjelf författat. Denna afhandling har sitt intresse derigenom, att den i slutet omnämner den då i Kina pågående striden mellan jesuiter och dominikaner rörande de kinesiske kristnes bruk att hålla fester till Kung-Fu-Tse’s och förfädrens ära.

En af urkunderna, rörande denna ofvan mera omnämda strid, daterad 1716, finnes i Kungl. Biblioteket i Stockholm. Huru den kommit dit, kan svårligen afgöras, dock är icke alldeles otroligt, att den på officiel väg blifvit öfverlemnad, Kansli-Kollegiets registratur för åren 1716—17 äro, enligt uppgift, bristfälliga, men det är icke oantagligt, att då regerande Carl XII, som nyss gjort sådant buller i Ryssland och Turkiet, nu, sedan Ludvig XIV året förut aflidit, varit ansedd som Europas mest inflytelserike furste af kineserna, som säkerligen ej skilde på katoliker och protestanter, och att plakatet äfven kommit till Sverige, ehuru det under den rådande villervallan ej blifvit registreradt. K. Biblio-

---

*) *Murum Sinensem Brevi dissertatione adumbratum* ... publico comittit Examini J. Locnæus Upsaliæ, 1694.

**) *Exercitium Acad. Confucium Sinarum Philosophum Leviter adumbrans*, qvod ... sub Moderamine ... Ol. Celsii ... examini subjicit Olavus Hanning, Hels. Upsala 1710.

tekets katalog af år 1734 upptager redan handlingen. C. T. von Murr uppger i en monografi *Litteræ Patentes Imperatoris Sinarum Kang-Hi*, Nürnberg och Altdorf 1802, att detsamma blifvit skickadt kring Europa. Att kineserna då väl kände Carl XII och svenskarne, skall längre ned visas.

Aktstycket är ett särdeles vackert tryck; ett blad patentfolio i rödt med en bård af de kejserliga drakarne, författadt på latin, kinesiska och mandschuspråket. Latinska texten lyder:

"Nos Itoury, Voamtaohow, Tchaoticharn, Aulæ Ouintien, et ejusmodi ubi libri conficiuntur, locorum Mandarini, obedientes reverenter Imperatoris mandato, ad omnes qui ex Europa appulerunt, scribimus.

Anno Kam-Hi 45 *). P. P. Ant:s Barros et Ant:s Beauvolier: anno Kam-Hi 47. P. P. Jose:s Provana / et Raynandus de Arxo de mandato Imperatoris in Europam missi sunt. Multis ab hinc / annis non modo nullum responsum venit, unde verum a falso discerni non potest, sed / etiam confusi rumores afferuntur. Idcirco rursus tradita est Epistola de / ferenda, quam verisimile est pervenisse. Certe quidem cum homines a nobis mis / si redierint, et negotia omnino clara fuerint, tunc adhiberi fides poterit. At ni / si homines a nobis missi revertantur, deerit verum fundamentum : et etiamsi / quæcumque epistolæ vel nuntia venerint, omnino credi non potest. Et veriti ne lit / teræ penetrare non possint, has scribimus : his versio europæa adiciatur : omnia typis mandentur : Proregis Cantoniensis sigillo muniatur : non autem claudan / tur : plurimaque Exemplaria omnibus recenter advectis Europæis distribuantur, / quæ ipsi secum asportent. Datum An : Kam-Hi 55 : (1716) 9:a Lunæ die 17:a (Octob. 31)."

De mandato Imperatoris subscripsimus

Kilianus Stumpf. Dominicus Parrenin. Soc. I. Joseph Bandinus. S.I.

(Flere Underskrifter.)

---

*) 1706. Regeringen Kang-Hi börjar 1661. Kang-Hi är icke kejsarens namn, ehuru det användes så, utan snarare hans valspråk och namnet på regeringsperioden. Kejsaren hette Sching-tsu-jin.

Året 1732 öppnar ostindiska kompaniet direkt förbindelse med Kina och fortfor denna intill 1766 *).

Från kompaniets första tider finnes ett litet minnesmärke förvaradt i K. Bibl., nämligen ett pass för utgående från Kanton. Som inga anteckningar om fartygets namn eller året funnos måste af texten dessa framletas. Afgångsdagens datum angifves sålunda: Kien-Longs sjette år, tolfte månad elfte dag, hvilket blir 1741 den 11 December. Destinationsorten står tydligt utsatt:

瑞國 亞氏夢

Sverige: Kaptenens (superkargens?) namn:
Chouy Koue; Ya-Chi-Mong.

Om man söker i skeppslistorna på hemvändande fartyg under 1742, finner man skeppet Göteborg, kapten Askbom (Ya-Chi-Mong). Skeppets historia tecknas i *Göteborgska Magasinet* 1759, N:o 2. "Aflade tre besök i Canton och hade för besväret 48 procent 1:sta gången, sedan 40, och sista resan att stöta vid Nyelfsborgs fästning den 21 September 1745."

Som bekant bortauktionerades för kort tid sedan delar af samma fartygs upptagna last. Det förde enligt passet 120 man och 10 kanoner.

De spår som kompaniet lemnat efter sig i literaturen äro utom stridsskrifterna: resebeskrifningar och akademiska dissertationer.

De förnämsta resebeskrifningarna äro: *Osbecks Resa åren 1750, 51, 52,* Sthm 1757. Ekeberg, *Ostindisk Resa åren 1770, 1771.* Sthm 1773. Wallenbergs *Min Son på Galejan,* 1768—71, Sthm 1781. Toréns bref till Linnæus, utgifna

*) Om kompaniets öden och verksamhet finnes bäst att läsa i: *Sv. Patr. Sällskapets Handlingar* 1. *Büschings Magasin.* *Sv. Fatburen* I: 156. *Skandia* V: 272. Granberg, *Göteborgs Historia.* *En väns bref utur Stockholm* 1735, 36. Strö- och Stridsskrifter 1734—38 (på Polit. Ekonomi i K. Bibl.) *Göteb.-Magasinet* 1759 o. f. Braadska MSS å Upsala Bibliotek. O. I. C. Directions skrifvelser i Riksarkivet samt J. A. C. Hellstenius. *Bidrag till Svenska Ost-Indiska Compagniets Historia* 1731—1766. Akad. Afh. Upsala 1860, der värdefulla utdrag ur Braadska MSS. finnas.

STOCKHOLM.

ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1881.

GEOGRAFI, [illegible]

först tillsammans med Osbecks Resa och sedan på franska tryckta i Milano 1771. Dessutom har man i Vetenskapsakademiens handlingar under dessa år många meddelanden af kompaniets skeppsläkare och prester, men synnerligast af kapten Ekeberg, hvilken förde Fredrik Adolph och Stockholms Slott till Kanton samt hedrades med præses-befattningen i Vetenskapsakademien. Han har utgifvit en kort berättelse om den kinesiska landthushållningen, Sthm 1757. (På Tyska, Rostock 1765. På Franska, Milano 1771). Han nedlade præsidiet med ett tal. "Om hafvets strömmar". Osbecks resa är hållen i en ädel och angenäm ton samt är synnerligen sakrik, hvadan den blifvit öfverflyttad till främmande språk *).

Wallenberg deremot, hvilken i egenskap af författare och humorist framför allt måste vara ny och underhållande, vårdar sig ej om att beskrifva det dåliga landet, på hvilket han är ond, derför att det blifvit så berömdt, utan hänvisar till Osbeck och ger slängar blindvis till alla Kina-beskrifvare under cap. 10, "Om fel i Adderingar."

Att Linnæus skulle begagna sig af de nya materialsamlingar, som erbjödos genom förbindelsen med Kina, var att vänta, och han begagnade dem grundligt. En tysk lärd, den ofvan omnämde v. Murr, ville år 1776 öfverraska Linnæus med några upptäckter, som han gjort i kinesernas stora naturalhistoria, *Pen-Tsao,* hvarpå han erhöll följande lika öfverraskande svar:

"Video ex tuis, Opus hist. nat. sinicum etiam (!) esse apud vos in Germania. — Habui idem ultra 20 annos, fasiculis ultra 30. Misi cum Alströmio hoc, unico tomo, in Sinam, ut verteretur in linguam latinam, et recepi. Titulus convenit cum illo a Te dato. — — — Forte hic liber Chinensis plantas illustraret, quod maxime in uotis esset. Vale, faue. Upsaliæ, 1776. Mart 22.

Alströmers öfversättning gick med det öfriga till England, men urskriften tör ha stannat och genom Vetenskapsakademien blifvit öfverlemnad till K. Biblioteket, der den nu finnes (om det är samma exemplar). Dess titel är *Pen-Tsao-Kang-Mou,* Allmän öfversigt öfver Naturalhistorien, 52 fasc. i 39 vol. tryckt 1734 u. o. Denna bok, som är Kinas

*) *Reise nach Ostindien und China.* Rostock 1765. På engelska, London 1771.

naturvetenskapliga Codex, är första gången utgifven 1596 och kompilerad från äldre författare af Li-Schi-Tchin och dennes son Li-Kian-Yuan. De två första volymerna innehålla, utom flere företal och register, att slags "Systema Naturæ" i bilder, hvaraf första delens äro kolorerade i Kina. Det är en blandning af reda och vild oreda i detta system, men der spåras dock en grundidé, som håller allt tillsamman: man trefvar på utvecklingsteorierna. Den första figuren är *Guld*, den sista en *Apa*, kallad Fi-Fi. Djuret står upprätt, har menniskoanlete, långt hufvudhår, som räcker ned öfver svansen; motsvarar något af våra föreställningar om "den felande länken." (Mongoler och tibetaner berömma sig af sin härkomst från en stor apa kallad Sarr-Metschin, angifvande sig dermed vara jordens äldsta folk. I dessa folks gamla historiä uppgifves ursprunget från apan såsom alldeles afgjordt. Jfr Klaproth, *Verzeichniss der chines. un mandshuisch. Bücher und Handschrift. der Kgl. Bibliotek zu Berlin.* Berlin 1822). Wells Williams skrifver emellertid om djuret i sitt lexikon "A kind of ape, found in China-India and the southwest of China, of which strange stories are told; it is probably a hairy variety of the "mia" or "orang", of a black colour, with very large lips; it is described as carnivorous and four or five feet high."

Systemet har följande utseende:

Mineralriket:

Metaller; Ädla stenar; Stenar; Salter. (Under ädla stenar anträffas korall och perlemor).

Växtriket:

Örter; Sädesslag; Köksväxter; Vattenlegumer; Svampar; Fruktträd; Trädslag;

Örterna indelas i: Bergörter, Välluktande, Ängsörter, Giftiga, Slinger-, Vatten- och Stenörter, Mossor, Ogräs. *Sädesslagen* i: Hampa, Korn, Ris, Hirs, Mais. *Köksväxter* i: Skid-, Lök- och Starka (Rättika), Mjuka och Lätta (Laktuk), Gurkor och Legumer. *Vattenlegumer* (Tångarter). *Svampar. Fruktträd* i: De fem fruktträden, Bergfrukt, Utländska (Palm), Kryddväxter, Meloner, Vindrufvor, Sockerrör, Vattenfrukter (Vattenkastanje). *Trädslag:* Välluktande, Prydnads- (Utan grenar), Buskiga (Valde luxuriantes), Parasiter, Bambu.

Djurriket:

Insekter, Fjelliga, Skaldjur, Fåglar, Fyrfotingar.

Insekterna indelas i: de som födas med förvandling, utan förvandling och Vatteninsekter (Grodor, Sniglar, Vattenspindlar, Tusenfot). *Fjelliga:* Drakar, Ormar, Fiskar med fjell, Skinnfiskar.

(Ett fossilt elg-kranium står under "drakar." Under "ormar" iakttages en med rudimentära fötter. Till skinnfiskar höra räkor, maneter, bläckfiskar.)

Skaldjur: Sköldpaddor, krabbor och snäckor. *Fåglarne:* vattenfåglar, hönsfåglar, skogsfåglar, bergsfåglar (hök, örn). *Fyrfotingar:* husdjur, vilddjur, gnagare, apor.

Samtidigt med resorna pågår disputationsliteraturen, der alla stridsfrågor mellan de kristne och kineserna ånyo behandlas. Endast en af författarne har dock vågat sig på studiet af språket, nämligen *Bengt Svenonius* V. Gothus. Concionator Societ. Ostind., hvilken under sjelfve Sven Brings præsidium år 1748 i Lund försvarar en gradualdissertation *De Prærogativis imaginariis literarum Chinensium.* Författaren står ännu på Bayers och Fourmonts ståndpunkt och håller på det ideografiska, eller anser kinesiska skriftspråket rent hieroglyfiskt. De kinesiska typerna, troligen de första i Sverige, äro dåliga *).

Emellertid har den kinesiska smaken blifvit rådande i Europa och alldenstund leran var det materiel, som bäst lämpade sig för de rullande formerna, blef keramiken tidens konst. Porslinsfabriken i Meissen under Böttger utbreder rococon, som snart går in i skulpturen, arkitekturen och måleriet.

---

*) Öfriga kända Disp. äro U. Lagerlöff: *De Wolfii Sententia de philos. Chinens.* Lund 1737. Israel Reinius: *Anmärkningar samlade under en Resa till China.* Åbo 1749. (Ebbe Bring och) B. Darin: *De idololatria Chinensium ex occasione simulacrorum in Museo Stobæano-Carolino.* Lund 1765. M. Norberg: *De regno Chataja.* Lund 1790—95. C. P. Thunberg: *Fauna Chinensis.* Upsala 1813. (G. Knös), F. N. Changuion: *Hypomnemata de Imperio Tçhong-Koué, Græcis atque Romanis Serico Vocato.* Upsala 1823.

Bellmans 22:dra Epistel "Til the nybyggare på Gröna Lund", är ett roligt återgifvande af en rusigs betraktelser öfver kinesiska porslinsmålningar. "Man ser uti frusande floder en skönhet kasta sina perlor... hvad — kasta, säger jag? Ja, med snöhvita fingrar, som täfla i glans med de orientaliska perlor. De gyllene fiskar i Kina uppstiga i svafvelgul ånga utur berlinerblå katsor, fästade med rosenröda bandvippor... Hvad säger jag? Skördemännen på åkrarne i det rika Indien kunna knappt i sina små glimmande jackor förliknas med de violetta silfverax, som skördas af deras agatliar. Dryckeskärlen vid de sorlande bäckar finnas uti kastanieträn högt uppsatta med konstigt virkade förlåter. Herdinnor i nopkin och gingan, med solhattar af perlemo, gunga i pomeransträn och uppfylla luften med tjusande röster. Der kostar ett glas af stora Mogols aftonfinkel, älskelige bröder, cirka fem tolftedels svenskt halföre; och af det kejserliga myrbränvinet, som främmande gesandter undfå vid afskedstagandet, älsklige bröder, för en hvitten får man så mycket, så att

Glasen darra mellan knogen.

— — — — — — — —"

Såsom kuriosum kan äfven anföras att Gustaf III under sin vistelse i Rom blifvit, vid ett besök i Propagandans tryckeri, uppvaktad med vers på 46 språk, hvaraf kinesiskan är ett. Lofsången är författad af Oxenstjerna.

I Sverige bildar Kina slott slutet på kineseriet såsom mod.

Johan Eric Ringström fortsätter de allvarliga arbeten, som Linnæi lärjungar under Ostindiska kompaniets dagar börjat, och blir Sveriges förste sinolog. Född i Roslagen 1746, åtföljde han sina föräldrar till Stockholm, der fadren såsom källarmästare samlade förmögenhet. En tillfällighet gör denne bekant med en fransk officer, som råkat i förlägenhet och hvilken han understöder. Till tacksamhet medför fransmannen den unge Johan Eric, då student i Upsala, till Frankrike, der denne fick anställning vid ett artilleriregemente, hvarifrån han snart tog afsked och började studera kinesiska och japanska språken under De Guignes' ledning. Hemkommen, tjenstgjorde han i Kgl. Biblioteket och dog 1819, sedan hans dyrbara boksamling blifvit förskingrad.

Den okände biografen, som 1827 utgaf R:s Chinesiska Rikets Kejsarehistoria, uppger, att han skulle ha efterlemnat

ett japanskt och svenskt samt ett kinesiskt och franskt handlexikon, och att han till svenska öfversatt en kinesisk roman: *Dygdens och Kärlekens belöning.* Intet spår af dessa arbeten har af förf. kunnat återfinnas; deremot eger Kgl. Biblioteket följande handskrifter:

Chinesisk Grammatika, 4:o, 76 blad. Half Marocco med guldpr. Tillegnad kronprinsen Gustaf Adolf (G. IV A.). Grammatikan är som handskrift ovanligt vacker, men är, i strid mot kinesiska språkets anda, uppstäld efter de europeiska språken med artificiela deklinationer och konjugationer.

Tillegnan är, enligt den tidens begrepp, obetydligt servil och antyder intet ordenssökeri.

Chinesisk Ordbok af Tit. Joh. Eric Ringström, 1813. (Jacob Åkerman. Vändskaps Souvenir.) 4:o, 42 blad.

"Denna Dictionnaire, innehållande endast åtta hundrade ord, är dock tillräcklig till biträde för att författa skrift i alla ämnen utom mathematique, astronomie och medicinen."

Ordboken är från latin till kinesiska och kunde vara den uppgifna franskkinesiska. Inköptes på Åkermans auktion 1851, för 1 rdr 36 sk., jemte följande, som kostade 16 sk.

Dictionnaire på Caraibiska och Svenska. N. B. Conseptet. (2:dra bl. innehåller denna anteckning: Dict. på Caraib. och Svenska samt Sv. och Caraibiska förf. af J. E. R. Sthm år 1806).

Dedic. till öfverståthållaren S. af Ugglas, hvilken sålunda torde ha fått ett renskrifvet exemplar. Conceptet innehåller 16 bl. 4:o.

På 1800-talet härleder sig den svenska kinaliteraturen från de expeditioner, som flottans fartyg företaga dels i vetenskapliga, dels i nautiska afsigter, samt från privata handelsexpeditioner. Düben, Andersson, Skogman och Bæckström hafva lemnat skildringar från sådana expeditioner, bland hvilka Skogmans från Fregatten Eugenies verldsomsegling framstår genom angenäm stil och humana omdömen.

H. Annerstedt och C. F. Liljewalch, hvilka i och för inledandet af handelsförbindelse uppehållit sig längre tid i landet, hafva afgifvit sakrika rapporter *).

*) G. W. v. Düben: *Resa till Kap, Ostindien och Kina åren 1844—46.* Stockholm 1847. (Med barkskeppet Prins Carl, utrustadt af Godenius & comp., Lovén & comp., Frestadius m. fl.) C. F. Liljewalch: *Chinas Handel.*

Till Taiping-literaturen har det kanske mest värdefulla bidraget lemnats af en svensk, nämligen Theodor Hamberg, missionär från Evangeliska Sällskapet i Basel, hvilken utgifvit en öfversättning af en skrift uppsatt af rebellchefens slägting Hung-Jin, innehållande Siu-Tsuens biografi och berättelse om insurrektionens begynnelse. Boken utkom på engelska i London 1855 och heter: *The Chinese Rebel Chief, Hung-Siu Tsuen; and the Origin of the Insurrection in China.*

Kinesernas kunskap om Sverige kan naturligen icke vara stor, men är dock större, än man vore böjd att tro. Medeltidens utmärktaste personlighet i Sverige, och kanske den som mest gjort svenska namnet kändt och hedradt i utlandet, fru Birgitta, var redan på 1600-talet känd af kineserna, åtminstone de kristne. Piemontesaren, jesuiten Alphonso Vagnoni, hvilken åren 1605—40 vistades i Kina, utgaf der en helgonhistoria på landets språk (kallad: *Thian-dschu-sching-kiao-sching-ching-schy*), hvars sjunde häfte innehåller lefnadsteckningar öfver åtskilliga helgon, hvaribland äfven Birgitta. Någon annan egenskap än den af "helgon" (hon aflade kyskhetslöftet efter att ha födt åtta barn till verlden), har väl icke författaren, hvilkens bok ej stått till vårt förfogande, frambållit.

År 1712 företog en kines, Tu-Li-Chen, tillsamman med en kalmukisk furste en resa genom Sibirien och Ryssland, öfver hvilken resa Tu-Li-Chen skrifvit en berättelse,

---

Stockholm 1848. C. Ax. Egerström: *Borta är bra, men hemma är bäst.* Berättelse om en färd till Ostindien, Nord-Amerika, Kalifornien, Sandwichsöarne och Australien åren 1852—57. (Innehåller skildringar om kineserna i Kalifornien.) N. J. Andersson: *En verldsomsegling 1851, 52, 53.* Stockholm 1853, 54. (Fregatten Eugenie.) C. Skogman: *Fregatten Eugenies Resa omkring Jorden åren 1851—53.* 1, 2. Stockholm 1854. 55. Anon: *Dagbok hållen å Hans Maj:ts Fregatt Eugenies Jordomsegling åren 1851, 52 och 53.* Af en ombord varande Båtsman. Sölvesborg 1854. (Brochur). A. Bæckström: *Ett Besök i Japan och Kina* ... Stockholm 1871. H. Annerstedt: *Bilder från fjerran länder.* (*Framtiden,* 1871.) *Svenskt Handelsarkiv* 1876, 77 innehåller konsulsrapporter från Shanghai. — *Loggboks-anteckningar under en Jordomsegling med Freg. Eugenie* 1851—53. Bearb. och utg. af C. M. Ekbohrn. Sthm 1856.

som, i sammandrag öfversatt, meddelas i *Sammlung Russischer Geschichte.* I. S:t Petersburg 1732.

De anlände till Jenisseisk, om hvilken stad berättas: "Sie enthält etwa 1,000 Häuser, 8 Kirchen, und 800 Mann Besatzung. Das Clima ist sehr kalt, und man kann von dorten in 30 Tagen biss an das grosse Eyss-Meer reisen." Derifrån begåfvo de sig till Makowskoi; der träffa de en svensk general, Ya-na-Eul, hvilken de högligen berömma. Denne jemte flere svenska officerare befunno sig der i fångenskap, och var denne Ya-Na-Eul ingen annan än G. Kanefehr, enligt Ennes, konung Carl XII:s egen generaladjutant*)." Han blef fången i Ukraine 1709; fördes först till Tobolsk, sedan till Jenisseisk och slutligen till Irkutsk. Återkom 1722; kommenderades på Nyslott, reste sedan 1729 till Polen och försvann ur historien.

I Tumin eller Törgöt och Nershinsk träffade de äfven svenska officerare. Då de från Kasan återvände till Tobolsk, träffade de Sibiriens guvernör Gagarin, som anlände från Moskva. Denne berättade, att czaren vunnit stora segrar öfver svenskarne, visade en planritning till Petersburg, berättade om orsaken till kriget, om slaget vid Narva och den omvexlande krigslyckan. Konungen i Sverige hette Ka-Lu-Losch (Carolus). Han var 33 år gammal och hade sitt residens i Se-Ti-Ko-Eul-Ma (Stockholm). Gagarin berömde Si-Fey-Ye-Se-Ko (svenskarne) och deras vänner Fu-Lan-Tsu-Tse (fransmännen), hvilka enligt hans berättelse verkligen gifvit svenskarne hjelp.

Kineserna gåfvo tillbaka en beskrifning på Ayuka Chans Residens; och få af guvernören veta, att Ayuka skickat czaren 10,000 man, af hvilka 3,000 blifvit på en gång slagne af 300 svenskar. Det der är ju rätt artigt. Och ändå tror man icke på Narva!

Att kineserna äfven kunnat få sina underrättelser direkt från Sverige torde framlysa af *Lorenz Lange's: Tagebuch Zwoer Reisen, welche in den Jahren 1727, 1728 und 1736 von Kjachta und Zuruchaitu durch die Mongoley nach Peking gethan worden.* Leipzig 1781 (omtryckt flera gånger på flera språk).

L. Lange var född i Stockholm och hade som löjtnant kommit till Ryssland. Då Peter I skulle anlägga lust-

*) Jfr Nordberg, flerestädes.

slottet Petershof vid Finska viken, blef Lange, för att ombesörja den kinesiska dekoreringen, år 1718 jemte engelske fältskären Thomas Garwin skickad till Kina. Kejsaren blef mycket nöjd med hans utförande af uppdraget och utnämde honom till resident i Peking. Något vidare om L:s öden känner man ej.

Bland svenska produkter är jernet bäst kändt af kineserna (numera äfven Jönköpings tändstickor). Liljewalch berättar, att skeppet Prins Carl medförde prof på svenskt jern till Kanton och att några gamla smeder derstädes, som lefvat sedan Ostindiska kompaniets dagar, igenkänt detsamma och dervid yttrat: "*Hau, Hau, Hauti, Sui-Tai*, skönt, skönt, oöfverträffligt, svenskt", tilläggande, att de sedan lång tid varit ovane att begagna detta ämne. Yngre smeder kallade det "Káng" (stål).

Den "Freds-, Vänskaps- och Handels-Traktat", som emellan Hans Maj:t konungen af Sverige och Norge å ena samt kejsardömet Kina å andra sidan afslöts i Kanton d. 20 Mars 1847 och är undertecknad C. F. Liljewalch och Tsi-Yeng (Ki-Ying) vicekonung i Kanton*), innehåller endast bestämmelser rörande handeln, dock torde art. XXX kunna anföras såsom bevisande att icke alltid europeerna uppträdt så taktfullt mot kinesiska myndigheter.

"Sveriges och Noriges samt Kinas högre myndigheter skola, vid deras brefvexling med hvarandra iakttaga jemlikhet i ordalag och formen af ömsesidigt meddelande (*chau hwui*). — — — Då den ena styrelsens lägre myndigheter vänder sig till den andras högre myndigheter, skall sådant ske i form af memorial (*schin chin*). Enskilde personer skola då de vända sig till högre myndigheter, begagna stilen af ansökning (*pin ching*)."

Sveriges historia och geografi äro icke heller alldeles främmande för kinesen. Kungl. Biblioteket och Göteborgs museum ega nämligen en "Universalgeografi", der äfven *Choui-Koue* (Sverige) och *No-Eul-Oua* (Norge), äro hedrade med en plats. Kartan är riktig och texten, 3 och 1/2 blad, stor 8:o, delvis riktig med åtskilliga små fantasier. Göteborgs-exemplaret innehåller följande anteckning:

"Yín vân t'schi lìâ", det är: Hafsrundens beskrifning i allmänhet. Detta verk är en Universalgeografi och

*) Tsi-Yeng's porträtt finnes i Liljewalch: *Chinas Handel.* Han var en stor diplomat och spelade en vigtig rol under opiikrigen.

Historisk Statistisk beskrifning öfver alla verldsdelarne, författad af Hans Excellens Sy-Ki-Yi af Wútài i provinsen Schangsi år 1851, Löjtnant-Guvernör öfver provinsen Foh-Kien. Hong-Kong i November 1851.

A. Elgqvist.'

Titeln är öfverensstämmande med frontispicens, men tryckåret uppgifves der till Tao-Kuangs 29, hvilket blir 1849 (Tao-Kuang 1820—50).

Dessutom uppgifvas två herrar Pi-Sing-Tsuen och Lieou-Yo-Po till höger om titeln, der författarens eller utgifvarens pseudonym (vanligen tagen efter ett bibliotek eller en boklåda brukar ha sin plats. Boktryckarens namn är Tao-Chu (på vanlig plats till venster); "Tao-Chu förvarar stockarne". Om bokens tillkomst har kyrkoherden Anders Elgqvist i Tranemo *) benäget meddelat följande, som han inhemtat under sin med bokens utgifvande samtidiga vistelse som missionär i Kina.

"Bokens författare är, såsom jag antecknat, Sy-Ki-Yi, som på den tiden var s. k. löjtnant-guvernör i Fokien. Hans namn förekommer icke på titelbladet, men i slutet af det sista af de fyra företal, med hvilka boken blifvit försedd. Att andra personer blifvit namngifna härrör deraf, att flere af författarens vänner genomgått manuskriptet och sökt göra sjelfva språket så elegant för kinesiska lärdes ögon som möjligt (hvilket efter i kinesiskan utmärkt lärde europeers omdöme var det samma, som att göra boken så svårläst som möjligt.) — — — Boken trycktes på Sy's egen bekostnad och fans till salu endast i Fuh-chow hos hans kommissionärer — — —."

Efter *Chinese Repository* Vol. XX April 1851 meddelar samma författare vidare:

"År 1844 var Sy-Ki-Yi uti Amoy och gjorde bekantskap med en amerikansk missionär Abeel, hvilken visade honom en samling kartor öfver hela jorden (sannolikt en större atlas). Hr Abeel gaf honom samtalsvis så många underrättelser, som han kunde, hvilka guvernören efter hemkomsten antecknade, samt jemförde uppgifterna med dylika i samma ämnen, som han erhöll af andra utländingar, för att sjelf söka pröfva och bedöma deras sanningsenlighet. Detta uppgifver han sjelf i sitt företal. Det tros och upp-

*) Om Elgqvist se uppsatsen: Svenska Missionärer i Kina.

gifves äfven att en ung kines som i fyra år varit i Amerika och der lärt engelska, samt genomgått en skolkurs, medfört elementarböcker i historia och geografi, samt muntligen öfversatt från dessa böcker, meddelat Sy en del af de uppgifter, som han i boken infört."

Boken är verkligen ogement svårläst och skulle varit omöjlig att öfversätta, om ej nomina propria varit understrukna.

Sverige beskrifves såsom föga odladt. "Hungersnöd och frost inträffa alltför ofta." "Svenskarne äro kända för att vara ett upproriskt slägte." *Vasa* heter genom en ofrivillig metatesis Sa-Va. Ki-Li-Sse-Ti-No (Kristina) beskrifves så: "moraliskt svag, älskade vetenskaper och studier; älskade icke de bittra krigen. Hon öfverlemnade regeringen åt sin frände Kia-Eul-Lo-Sse" (Carolus)." Och på annat ställe: "Pe-Eul-Na-To-Ty (Bernadotte), Fo-Lang-Sy (Fransman): stor härförare, klok, lagom framåtskridande, lagstiftande, ordnade militärväsendet förträffligt. Antog äfven namnet Carolus. Är nu konung. Vestra gränsen Norge, som ursprungligen tillhört Ta-Koue (Danmark), förenades med Sverige på Wienkongressen. Högst lyckliga tjugo år."

Philipp Johann von Strahlenberg, hans karta och beskrifning öfver Asien.

Öfver Strahlenbergs stora arbete: Das Nord- und Ostliche Theil von Europa und Asia har mycket dam under tidernas lopp fallit och det är icke utan möda man genom hopar af oriktiga uppgifter kommit till följande detaljer rörande arbetets tryckning och utgifvande *).

Boken trycktes i Leipzig första gången 1730. Kartan är graverad af P. J. Frisch i Berlin och planscherna af F. H. Frisch sammastädes. (Utkom äfven i Leipzig 1730 **) under titel: Historie der Reisen in Russland, Sibirien und der grossen Tartarey. 4:o).

Andra upplagor af detta arbete äro:

"An Historico-Geographical Description of the North and Eastern parts of Europe and Asia." London 1738. 4:o.

"Description Historique de l'Empire Russien." Amsterdam (Paris) 1757, 2. vol. 12:o.

"Nueva Descripcion geographica del imperio Ruso, en particular y en general. Trad. del Francés." Valencia 1786. 4:o.

Författaren till detta verk, *Philipp Johann Tabbert*, sedermera adlad *von Strahlenberg*, ***) var född i Stralsund 1676. Föräldrarne voro landträntmästaren Isr. Tabbert och Maria Klinkow. Tidigt ingick han på den militära

*) Åtta mot hvarandra stridande uppgifter hafva stått till vårt förfogande. I BENZELIERNAS Brefvexling förekommer åtskilligt om utgifvandet.

**) 1755 enligt Heinsius och enligt Die Literatur über die Polar-Regionen der Erde.

***) På titeln till sitt stora arbete skrifver han sig Philipp Johann von Strahlenberg, hvarföre förf. bibehållit detta skrifsätt, oaktadt Stjernman, Låstbom, Gezelius, Ennes, Biogr. Lex. och Anrep hafva annat.

banan; blef volontär vid Machliers regemente 1694, korpral samma år; förare 1695, underkonduktör vid Fortifikationen 1697, löjtnant 1698, regementsqvartermästare vid Södermanlands regemente 1701, kapten 1703. Adlades 1707. Fick vid hemkomsten 1723 öfverstelöjtnants karakter. Död 1747, ligger han begrafven i Getinge kyrka i Halland. Strahlenberg utmärkte sig rätt ofta under kriget *), deltog i slaget vid Pultava och blef fången vid öfvergången af Dniepern samt derpå förd till Sibirien. Der qvarblef han i tretton år och återkom arm och sjuklig till fäderneslandet. Hans arbete, som både berör historia, geografi, etnografi, arkeologi och filologi **), väckte rättvis uppmärksamhet i hela det lärda Europa. Det citeras och omnämnes i Petersburgs Akademis Handlingar, i Franska Vetenskaps-Akademiens Mémoires, i Philosophical Transactions; omnämnes och bedömes i Journal des Savants, skattas högt i Acta Literaria, öfversättes 50 år efter sitt första uppträdande och anföres ännu 1816 af Alexander von Humboldt i dennes Vues des Cordillères.

Af större intresse torde dock den arbetet åtföljande kartan ***) vara, i hvilken författaren framlade resultaten af sina egna på stället gjorda forskningar och andras, dem han inhemtade under sina resor. Vid sjelfva det kartografiska arbetet hade han hjelp af kapten *Joh. Anton Matérn* vid Fortifikationen, hvilkens namn, ehuru det är utsatt i kartans nedre kartousch till höger, dock råkat i förgätenhet och nästan aldrig nämnes bredvid Strahlenbergs †).

Deras sätt vid kartans utläggning under stor brist på både instrumenter och andra hjelpkällor är ganska sinnrikt. Grunden hvarpå de bygde var de franska geografernas glob, der första meridianen går genom Ferro, och der

*) Se: Utkast till en historia om Kongl. Södermanlands Regemente. Stockholm, 1786—94.

**) *Ebert* kallar det: Ein in linguisticher Hinsicht sehr wichtiges Werk.

***) En i fotolitografi utförd kopia af densamma medföljde geografiska sektionens tidskrift 1879 n:r 6, utgifven af svenska sällskapet för antropologi och geografi.

†) *J. A. Matérn*, nobil. v. M., f. 1683 i Stockholm. Konduktör vid Fortifikationen 1704. Löjtnant 1708. Blef fången vid Dniepern och vistades sedan mest i Tobolsk. Återkom 1722 och avancerade till öfverste. Förestod fästningsarbetena vid Oxdjupet. Dog 1767 el. 68.

Tobolsk ligger under 90° long. (Af särskilda anledningar flyttar Strahlenberg den till 88° long.) Sitt vidare förfaringssätt skildrar förf. på följande sätt. "Då jag nu tillbragt den största delen af min fångenskapstid i Tobolsk och äfven förfärdigat min första karta derstädes, så har jag tagit besagde stads grad till min första meridian, och från denna såväl åt öster som vester sökt tvenne andra hufvudmeridianer, nämligen den i vester genom Moskwa, dit icke allenast den rakaste vägen från Tobolsk blifvit uppmätt af oss Svenskar, som ofta bereste den, utan hafva vi också genom de förmörkelser, som under vår fångenskap förefallit, observerat distanserna emellan Hamburg, Moskwa och Tobolsk och derigenom kollationerat förbemälde mätningar. På sådant sätt har jag fått Moskwa accurat på 60° long. Hvad nu den andra hufvudmeridianen i öster beträffar, så har jag bekommit den genom tillförlitliga berättelser från missionärerna i China, nämligen: att den sista Ryska gränsstaden mot det Chinesiska eller östra Tartariet, hufvudstaden i Daurica, som heter Nerschinsk, ligger i det närmaste på samma meridian eller longitud som Chinesiska residensstaden Peking. Och då icke allenast vägen från Tobolsk... blifvit uppmätt, utan äfven longitudo mellan Tobolsk och Tomsk genom förmörkelser af oss blifvit befunnen vara en timme och tio minuter och äfven derjemte hela vägen fram till Nerschinsk ofta blifvit af svenska landsmän berest; så har genom dessa mätningar och resor hela afståndet från Tobolsk till Nerschinsk, hvilken såsom nämdes ligger under samma meridian som Peking, blifvit kollationeradt och temligen riktigt befunnet."

Det är hufvudsakligen trenne punkter som Strahlenberg berömmer sig af att hafva närmare bestämt och dervid gått om sina föregångare, nämligen: Kaspiska hafvet, Nova Zembla och Asiens nordöstliga udde med Kamtschatka. Uppgifterna om Kaspiska hafvet erhöll han dels af envoyén Fabritius, som flere gånger varit svensk minister i Persien, dels från svenska deltagare i den expedition, som under Alexander Beckewitz företogs utmed östra sidan af Kaspiska hafvet, hvarvid denne satte upp en hel dragonsqvadron af svenska fångar under befäl af Caspar v. Frankenberg. Rörande Nova Zembla försäkrar författaren, att han af pålitliga personers utsago blifvit till fullo

öfvertygad om att den sammanhänger i öster med fasta landet, dels genom isberg, dels genom ett näs. Denna Strahlenbergs mening behöfva vi nu icke jäfva. Hvad åter den nordostliga delen af Asien beträffar, torde väl icke vara opåkalladt, om vi något längre uppehålla oss vid historien om dess bestämmande och kartläggning.

Den äldsta karta öfver Sibirien finnes i *Ortelii* Theatrum Orbis terrarum. Denna grundar sig på sagor och gissningar; kartan kallas Tartariæ, sive Magni Chami regni typus. Här ser man bl. a. Juda 10 stammar omkring floden Ob ända upp till 82⁰ n. lat. I öster aftager landet hastigt ända till 60⁰ n. lat., vid hvilken grad yttersta udden enligt Plinius ännu kallas Promontorium Tabin. Amerikanska landet är ganska rätt placeradt, men efter gissningar.

Mellan *Ortelius* och *Mercator* ega inga större förändringar rum med Asiens karta. Sundet mellan Asien och Amerika kallas dock efter år 1500 och sedan långt fram i tiden *Fretum Anian* efter det så af spaniorerna benämda amerikanska landet. Mera utförlig blir dock *Nicolaes Witsens* år 1687 i Amsterdam utkommande Nieuwe Landkarte van het Noorder en Ooster deel van Asia en Europa. Det är denna karta (jemte Delisle's) som är Strahlenbergs närmaste föregångare och som han också börjar med att kriticera för att sjelf få sig sin plats. Korrigerad och tillökt (antagligen af Witsen sjelf) finnes denna karta i Isbrand Ides 1697 utkomna resa från Moskwa till Peking och det är endast genom denna senare vi ha varit i tillfälle att få en föreställning om Witsens, som är sällsynt. Här på Ides karta är Kamtschatka första gången antydt, då det upptäcktes af Ryssarne 1690. Förr förvexlades detta med det af Holländarne upptäckta och på kartorna kallade Jedso, hvilket namn länge bibehålles på Kamtschatka.

I geografiens historia fördunklas dock Witsens arbete af det samtidiga *Delisle*'ska, som utkommit första gången 1700, ånyo blir synligt i en reviderad upplaga 1723 och då anses hafva gifvit fixa gränser åt det förut så sväfvande Asien, hvars längd, mellan Medelhafvet och Stilla Oceanen, man ända hittills öfverskattat med 5 à 600 lieues.

Huru frestande det än kan vara att för landsmanskapets skull vilja tillkämpa Strahlenberg och hans karta en verkligt betydelsefull plats mellan *Delisle* och *D'Anville*,

hvilken senare (1751—1753) fullbordade hvad den förre börjat, så lärer detta hos utländingen numera svårligen hafva någon framgång att påräkna. *Vivien de Saint-Martin* gifver Strahlenberg en blygsam plats bland de många materialsamlarne och *Malte-Brun* nämner honom i förbigående. Detta hindrar dock icke, att Strahlenbergs förtjenster blifvit i ganska hög grad förringade, särskildt nu vid bestämmandet af det så omtvistade nordöstra hörnet och Kamtschatka, för att icke nämna det inre af Sibirien, som han sjelf genomströfvat många gånger. För att få tillräckligt antaglig grund till detta påstående måste man ihågkomma, att Strahlenberg hade sin karta färdig redan 1715 och att, då han stod i begrepp att öfversända densamma till en person i Moskwa, hvilken lofvat honom 200 dukater för densamma, guvernören öfver Sibirien, Knees Gagarin, konfiskerade den, emedan den innehöll uppgifter om hvarest guld och andra dyrbara minerialier funnos, hvilket Gagarin, som var en egennyttig man, icke ville att verlden, icke ens Czaren, mot hvilken han stämplade, skulle veta. Om man derjemte betänker, att Strahlenberg hade sin andra karta färdig 1718 och att han äfven förlorade densamma, samt att hans vänner honom ovetande utgåfvo den i Leyden 1726 jemte hela hans manuskript till Norra Asiens historia i form af noter till Abul-Ghazis Turkiska Krönika, hvilken Strahlenberg uppsökt i Turquestans arkiv och jemte ryske läkaren Messerschmidt låtit öfversätta till tyska, så kan man finna, att en så frikostig person, som opåtaldt lät sig plundras, slutligen skulle bli mindre uppskattad, då hans egna arbeten alltid kommo i efterhand.

Detta bekräftas också helt tydligt af sjelfva kartan, ty den i Leyden 1726 *) utgifna skiljer sig föga från den allmännast kända Leipzigeditionen 1730, och då nu Leydenkartan torde vara bygd på 1718 års karta, framgår deraf, att Strahlenberg icke låtit inverka på sig af *Delisle's* nya redaktion af 1723. Och hvad nu kartorna sjelfva angår,

*) Redan 1725 utgafs i Leyden en karta öfver Sibirien, hvilken uppgifves vara utlagd på Czarens befallning. Denna uppgift är enligt G. F. Müller falsk. Han påstår, att kartan blifvit utgifven af f. d. Svenska fångar. Den återfinnes i vol. 8 af Recueil de Voyages au Nord under titel »La Russie Asiatique tirée de la Carte donnée par ordre du feu Czar».

eger Strahlenbergs särskildt hvad de norra och östra trakterna beträffar ojemförliga företräden. Den Witsens-Ides'ka kartan 1697 har en högst schematisk framställning af Tschuktscherlandet, och Kamtschatka antydes endast genom en flod och en stad vid 72° n. lat. strax söder om Svetoi Nos. För öfrigt går norra kusten nästan rakt i vester och öster till 140° long. 75° lat., der den östra möter i rät vinkel och fortsätter nästan rätt i söder utan att bilda några inskärningar i landet. *Delisle's* karta är icke stort annorlunda. Ännu är icke Kamtschatka (äfven kallad Jedso) någon halfö och som ett spröt skjuter Is-Cap ut från 65° n. lat. Hela Beringssund är ett stort haf kalladt Mer d'Amur och af Amerikanska landet synes knappt något. Alla de nya upptäckterna i norr äro okända eller åtminstone obegagnade.

Strahlenberg åter har sin kust långt mera detaljerad. Utanför Kolymas mynning ligger en stor ö mellan 158—178° o. long., hvilken beledsagas af följande underrättelse: "Från bergens spetsar invid Kolymas mynning och Svetoi Nos kan man se en obebodd ö, hvars läge och naturbeskaffenhet man ännu icke kunnat bestämma." Om man erinrar sig, att Nya Sibirien upptäcktes 1759 (70, 73, 1805) och att dess läge nu är bestämdt till omkring 155°—170° o. long. och 75° n. lat., så finner man att Strahlenberg var ganska väl underrättad.

Nordöstligaste hörnet af fasta landet utlöper i två uddar, den nordligare Cap Tszalatskoi, den sydligare Noss Anadirskoi (Caput Patientiæ) mellan 50—55° n. lat. Utanför skildt genom ett sund, för första gången af rimlig bredd, ligger en stor ö med följande inskription: "Invånarne på denna ö skilja sig från de andra folkslagen på fasta landet både genom språk och seder och kallas af dessa Puchochotski eller Pugohotzki. De föra krig med Giuchiegis." Denna ö är utan allt tvifvel Prinsens af Wales ö, d. v. s. den del af Norra Amerika som i verkligheten ligger närmast Asien. Kamtschatka är utlagd som en halfö, skild från fasta landet genom Ochotska hafvet och visar den långsträckta form den eger i verkligheten.

Huru Strahlenberg erhållit underrättelser om dessa trakter, hvilka redan på 1600-talet af kossacker blifvit besökta (Deschnew gick ju 1648 sjövägen från Kolyma till Anadyr), ehuru berättelserna derom icke skola hafva

blifvit bekanta förr än 1736 genom Gerhard Friedrich Müllers fynd i arkiven i Jakutzk, berättar han på flere ställen i sin numera föga lästa bok, och finnes särskildt ett ställe (sidd. 98—100), som bevisar att Strahlenberg haft reda på dessa ryssarnes sjöfärder från Lena till Kamtschatka. "På samma sätt har landet Kamtschatki eller ön Jedso blifvit af ryssarne upptäckt från Lenaströmmen längs Ishafvet, nämligen så, att, då vinden blåst från Norden och isen drifvit mot stranden, de retirerat in i flodmynningarne, men att då vinden blåst från Söder och drifvit isen från land, de åter begifvit sig ut och sålunda avancerat åt öster ända till Jedso eller Kamtschatki." De fartyg, som till dessa färder begagnades, rymde endast 10 à 14 personer och Strahlenberg såg sjelf i Tobolsk en sådan "so vom Eissmeer bey Kamtschatki hingebracht ward", och hvars spant voro af hvalfiskben och beklädnaden af sjöhundsfällar. Strahlenberg hade sålunda fulla bevis för sin uttalade öfvertygelse, hvaråt han också ger uttryck på sin karta, att Asien och Amerika icke sammanhängde, ett förhållande som man alltid antagit, men som Bering än i dag anses hafva först bragt till visshet. Bland upptäckarne af dessa nordostliga trakter, af hvilka Strahlenberg erhållit upplysningar, nämner han tvenne svenska fångar, hvilka användes i sådana ärenden af den alltid verksamme guvernören Gagarin. År 1713 skickar denne en svensk korpral *Henrich Busch* på upptäckter till Kamtschatka. Denne bygger sig derstädes ett fartyg af asp och björk och gick dermed verkligen öfver Kamtschatkiska hafsviken från fasta landet och äfven tillbaka, på hvilken återresa han blott använde sex dagar. Tyvärr hafva vi ej kunnat erhålla närmare upplysningar om denna märkliga färd. Kom Henrich Busch till Amerikas fastland eller uppnådde han endast någon af Aleuterna?

För att verifiera *Buschs* uppgifter skickade Gagarin tre år senare en svensk löjtnant, hvilken förut blifvit använd som fästningsbyggare, *Ambiörn Molin* *) till samma trakter och bekräftar denne Buschs utlåtande rörande landets naturbeskaffenhet.

Säkert är och som Strahlenbergs förtjenst måste framhållas, att han först af alla geografer gifvit någorlunda

*) Se uppsatsen som följer om hans resa, sid. 56.

form åt denna del af Asien och att han långt före Bering, hvilken på visst sätt gjorde gjord gerning, egt fulla bevis på att ett sund förefanns mellan Asien och Amerika. På hans karta står intyget i följande inskrift på Ishafvet utanför Indigirkas och Kolymas mynningar, en inskrift som intygar att kringseglingen af Ostkap varit långt vanligare än till och med urkunderna i Jakutzk gifva vid handen: "Här hafva ryssarne från äldsta tider (ab initio) mellan isberg, hvilka vid nordlig vind drifva till stränderna och vid sunnan åter till hafs, med mycken möda och med lifsfara färdats till Kamtszatka."

Men om Strahlenberg är öfvertygad om en nordostpassage från Lena's mynning, så är han deremot obeveklig när det gäller att medge möjligheten af en dylik från Archangel till Japan, oaktadt Prof. Eberh. Dav. Hauber i en Discurs von dem gegenwärtigen Zustand der Geographie (år 1727) förklarar, att "numera vore den länge sökta vägen genom Ishafvet till Orienten i och med Kamtschatkas upptäckande funnen", hvilken mening helt öppet uttalats förr i en hel liten litteratur, på hvilken en förteckning förlidet år blef synlig i den af Geografiska sällskapet i Wien utgifna ofvan nämda Arktiska Bibliografien.

"Ryssarne, säger Strahlenberg, hafva icke kommit till Kamtschatka eller Jedso genom Waygatz, utan från Lenaströmmen, hvilken ligger öster om Nova-Zembla. Och då denna ö icke kan omseglas i Norr, så går det icke heller för sig vid Waygatz i och för isbergens och drifisens skull, utan man kommer dessutom icke förbi det så kallade Promontorium Tabin, som ligger längre i öster från Waygatz af samma ishinder." Med Tabin kan icke menas annat än Cap Tscheljuskin, hvilken på Strahlenbergs karta helt enkelt upplöser sig i och betecknas med Montes glaciales, hvilka sammanhänga med Nova Zembla.

Ännu tydligare uttalar sig *Bentinck*, den ofvan nämde företagsamme vännen, fyra år förut, i sina (från Strahlenberg lånade) noter till Abul-Ghazis Krönika, rörande dessa frågor: *) "Likasom sundet mellan Nova Zembla och Sibirien alltjemt är betäckt med is, kunna inga fartyg utgå från Ob eller Jenissei, hvilka hafva sina mynningar i detta sund, men från Lena och de andra floderna, som ligga

*) Not. sid. 108.

öster om denna stora ström, utgå fartyg om sommaren, hvilka handla på kusten; men de måste då noga akta på vinden och begagna tillfället då isarne drifvas ut af sydlig vind, som kommer från land, ty så snart vinden kastar och blir nordlig, måste de rädda sig i vikar eller små floders mynningar, ty om isen öfverraskar dem, äro de ofelbart krossade. Man har hittills trott, att Asien sammanhängde i Nord-Ost med Nord-Amerika och att af denna orsak det var omöjligt att komma ifrån Ishafvet in uti La Mer Orientale, men sedan Kamtschatka upptäcktes, *vet man positift att Amerika icke sammanhänger med Asien;* ty de Ryska fartyg som befara kusten dublera för närvarande Cap Svetoi Nos eller Promontoire Saint och komma för att handla med Kamtschadalerna på kusten af La Mer Orientale (50⁰ lat.), men derförinnan måste de passera fasta landet och en stor ö som ligger nordost om Cap Svetoi Nos."

* *
*

Af samtiden erhöll Strahlenberg som nämdt är mera erkännande än af efterverlden. Czar Peter, som enligt berättelse fått Strahlenbergs karta i sina händer genom en i Moskwa bosatt köpman, till hvilken Strahlenberg skickat densamma, träffade tillsammans med honom år 1722 och erbjöd honom plats som chef för ett landtmäterikontor, som skulle inrättas. Strahlenberg afböjde förslaget och Czaren behöll kartan. Denna måtte sedan hafva fallit i glömska, ty för några år sedan vid en i Moskwa hållen kongress väckte den af Säberg i Stockholm i fotolitografiskt tryck reproducerade kartan mycket uppseende och bidrog att upplifva den i glömska fallne mannens minne. Förklarligt nog har hans förtjenst så mycket som möjligt blifvit förringad af de ryska afundsmännen, Akademikerna *Müller* och *Gmelin*, hvilka i sina stora vetenskapliga arbeten farit ganska illa med Strahlenberg, hvilken dock senare i *Linnés* vän *Pallas* funnit en försvarare.

Huru än domen i sista hand må blifva om Strahlenbergs arbete, så skall detta alltid stå som ett minnesmärke öfver vår forna storhet och som ett bevis på, att dessa Carl XII:s män icke blott kunde vinna Europas uppmärksamhet med bullret af sina vapen i lyckans dagar, utan

att de äfven i motgången, öfvergifna af landsmän, konung och fäderneslaud, egde kraft att i vetenskapens fredliga tjenst göra sig hörda af det lärda Europa så, att ryktet om deras bragder på forskningens mödosamma fält trängde ända till bildningens medelpunkt, Frankrikes hufvudstad. Det är ett vackert erkännande Czar Peters loftalare i L'Academie des Sciences, M. de Fontenelle, gifver de svenska fångarnes förhållande under fångenskapen i Sibirien, då han den 25 November 1725 håller sitt äreminne öfver den aflidne kejserlige ledamoten och dervid bland annat yttrar:

"Svenskarnes nederlag vid Pultava förskaffade Czar Peter, i hvad beträffar bildningens utbredande, en fördel som han säkerligen icke väntade. Omkring 3,000 svenska officerare blefvo utplanterade i alla hans stater och förnämligast i Sibirien, ett vidsträckt landområde som utbreder sig ända till Chinas gränser och är afsedt att vara en straffort för landsförvisade ryssar. Dessa fångar, som saknade sitt lifs uppehälle och sågo sin hemkomst aflägsen och oviss, företogo sig nästan alla att utöfva de olika färdigheter som de kunde ega, och nödvändigheten gjorde dem hastigt ganska skickliga. Det fans till och med språkmästare och matematici. Sålunda blefvo de ett slags koloni som civiliserade de gamla invånarne; och den bildning som, ehuru bofast i Moskwa och Petersburg, ännu kunde ha behöft lång tid för att tränga fram till Sibirien, fann sig helt hastigt hemmastadd derstädes."

———

Svenska missionärer i Kina.

När kinesiska regeringen i slutet af 1830-talet tröttnat på engelsmännens länge och med allt större hänsynslöshet bedrifna smyghandel med opium och då alla föreställningar intet gagnade, brast kriget ut (1839) och Kina drog kortaste strået, fastän stridande för en rättfärdig sak. Emellertid synes ett visst samvete hafva vaknat hos Europas civiliserade nationer efter denna illgerning, och man kände ett stort behof att försona densamma på ett eller annat sätt eller åtminstone ursäkta den.

Man skyndade sålunda att inför det civiliserade Europa utmåla Kina som ett land, der den svartaste hedendom och det djupaste barbari rådde, och mer behöfdes icke, för att man genast kom på tanken att skicka missionärer dit, för att utbreda kristendomens milda lära, hvilken förut varit predikad i Kina, alltsedan 1500-talet, och en gång, på 1600-talet, varit så godt som statsreligion.

Att lärans utbredning icke gick fort framåt, må nu betyda hvad det vill, säkert är, att kineserna äfven denna gång, på slutet af 1840-talet, voro mera obenägna än någonsin att antaga sina giftblandares och förtryckares tro. Detta hindrar dock icke, att man med aktning och beundran följer de fromma ifrarnas omvändelsearbeten i det stora fritänkarelandet.

Äfven i Sverige hade detta nit för det stackars Kina vaknat, och bland entusiaster, som öfvergåfvo fädernesland, hem och vänner och hvilkas namn ännu lefva med deras gerningar, kunna vi icke utan beundran och stor aktning nämna Theodor Hamberg, Anders Elgqvist och martyren Josef Fast, hvilken sistnämnde lemnade sitt lif för fåren. Det är dessa trenne mäns lefnadslopp vi här i korthet vilja teckna.

Theodor Hamberg var född 1819 och egnade sig efter slutade elementarstudier åt handeln, tills han år 1844 bröt med denna bana och skaffade sig tillfälle att ingå såsom lärjunge i missionsinstitutet i Basel. Efter två års studier af det kinesiska språket, utskickades han år 1846 af Basel-institutet till Kina, der han i åtta år arbetade för kinesernas omvändelse till protestantiska läran.

Theodor Hamberg.

Den roll han dervid kom att spela blef af större betydelse än han kunnat ana, i det han som lärare för taipingkejsaren Hung-Siu-Tsuens frände Hung-Siu kanske gaf näring åt det troskrig, som, upptändt af en gnista, hemtad från kristendomen, satte det urgamla riket i lågor och tände ett inbördes krig, som räckte ända in på våra dagar,

som kostade Kina tjugo millioner menniskolif och som först slocknade sedan kejsaren i Nanking tagit lifvet af sig sjelf.

Minnen af Hambergs verksamhet hafva blifvit bevarade i en hel liten litteratur, som i Sverige knappast finnes, men det är ur hans bref, som man har det mest upplysande och intressanta ur hans lefnadslopp och det är ur dem vi skola söka hemta material till en bild öfver den i utlandet mera än här hemma kände och värderade mannen.

Den 29 mars 1847 skrifver Hamberg, efter framkomsten till Hongkong, hem och skildrar sina första intryck af det nya landet: "Den 19 dennes anlände vi till Hongkong och emottogos med mycken vänskap af sekreteraren för kinesiska ärendena C. Gützlaff. Han hade redan sörjt för husrum åt oss, men icke, såsom ofta missionärer bo, uti engelska stadsdelen, utan i den kinesiska, emedan han ansåg det såsom ett vilkor för en förbindelse med honom och den kinesiska föreningen, att vi skola lefva bland kineserna, ja, sjelfva blifva kineser. Blott genom umgänge med folket kan detta svåra språk läras; att förstå deras skrift är lättare, ty med lexikon och ihärdighet går det till slut; men att tala är omöjligt, det kan icke tiden, blott umgänge med folket lära. Följaktligen flyttade vi dagen derpå in i vårt nya hem, ett hus, som var tre våningar, med fyra rum i hvarje, just ett rum för hvar och en af oss uti öfversta våningen. Under oss bo våra kinesiska lärare, kristna predikanter, och två kinesiska betjenter, nämligen en kock och en uppassare. Vi betala för de nio rum af tolf, vi innehafva, hvarje månad åtta dollars, eller för hvar och en af oss två dollars; maten kostar, då vi äta detsamma som kineserna, blott fyra dollars eller mindre än tjugufyra skilling om dagen. Hela möblemanget i mitt rum kostar icke tjugu riksdaler. Vi hafva aflagt bruket af knif och gaffel och äta nu med träpinnar, liknande, men något längre än blyertspennor, hvilka man fattar mellan tummen och tredje och fjerde fingret, samt tager så upp maten till munnen liksom med en tång.

"Så snart vi förstå något af språket, så anlägga vi kinesisk drägt och raka af håret, lemnande blott så mycket i nacken, som behöfs för en hårpiska, som kineserna bära hängande, ju längre ned dess bättre. Blott halfva tiden ärna vi att stanna hemma, andra hälften böra vi använda

att besöka de kringliggande orterna, för att på lefvande sätt lära oss språket. Dessa utfärder kosta mera penningar än att lefva hemma; men äro dock nödvändiga för framgången. Kineserna, nämligen de som icke hafva svårare arbete, bära vanligen solfjäder och låta venstra handens naglar växa till ovanlig längd, väl ett par tum. De äro i allmänhet artiga, vänliga och harmlösa. Knappt är man inom dörren, så helsas man med det vanliga Tsing, Tsing, och derpå följer uppmaning att sätta sig, Tso, Tso, och så bringas en pipa, som icke håller mer än en fingerborg, Shi yenn och Hu' tcha (äta tobak, dricka té). Nu frågas ofta efter namnet, Kao-sing (det höga namnet?), och man svarar Siao sing (det ringa namnet), N. N. etc. Här må jag äfven nämna, att jag af kineser fått ett mera förståndigt namn, än det barbariska, jag förr burit, nämligen Han-shan-ming, hvilket så skrifves med pensel:

韓
山
明

Första månaden af Hambergs vistelse i landet döptes tretio kineser, deribland en lärd professor Lo, "som i tretio års tid tänkt öfver den kristna religionen". Redan mot slutet af året fick dock Hamberg erfara lyckans obeständighet, ty då han och brodern Lechler voro ute och predikade, blefvo de öfverfallna i sin båt, plundrade in på bara kroppen och undkommo med nöd; Lechler blef sårad, en kateket blef dödad och Hamberg måste söka sin räddning i vattnet. Sorgligare erfarenheter skulle han göra året derpå, då hans kinesiska lärjungar öfvergåfvo honom och han fann "att de flesta voro oduggliga till kallet och blott för penningar ville vara kristna", hvarför han afskedade dem. Som ett bevis på deras okristliga Judas Ischarioth-sinne, anför Hamberg: "En ung man från den så kallade kinesiska föreningen i Hongkong (med hvilken Hamberg då var i delo) kom till Tung-fo, och sedan han mycket berömt min skicklighet uti att lära, mitt tydliga föredrag i jämförelse med Gützlaffs, önskade han af mig blifva antagen såsom kateket (emedan han visste, att jag lönar mina kateketer väl). Jag kände honom sedan gammalt och sade helt kort, att jag ej ville hafva flera än de, jag redan hade. Nu önskade han på min bekostnad öppna en skola i Hongtsu; derefter åtminstone återfå fyra dollars, som han påstod sig betalt

till en med mitt namn, Han. Då äfven detta icke lyckades, sade han sig vilja stanna hos mig, lefva och äta med mig, och då jag sade att detta svårligen ginge för sig, hotade han slutligen att låta gripa och döda mig. Jag frågade då, om han med sådant talesätt ännu ville kallas en kristen; han svarade: 'Jag är ingen god menniska, jag är ond och jag vill göra ondt'."

När Hamberg slutligen affärdade honom, var kinesen nog klok att bedja om ursäkt, på det Hamberg icke skulle anklaga honom hos Gützlaff, till hvilken han å nyo ämnade löpa öfver.

År 1849 blef Hamberg föreståndare för kinesiska föreningen, under det Gützlaff reste till Europa, för att verka för Kinamissionen och dervid äfven kom att besöka Sverige. Nya pröfningar tillstötte och han råkade å nyo ut för röfvare i Tung-fo, der han då hade sitt hem. Sjukdomen lägger honom på overksamhetens bädd, men han reser sig igen och döper sextiofem personer under året 1852, då han äfven har den glädjen se sina proselyter samlade till gudstjenst i eget kapell. Det är under denna tidpunkt Hamberg kommer i beröring med taipingkejsarens frände Hung-Jin, hvilken han äfven får den tillfredsställelsen att döpa och hvarom han skrifver till hemlandet i ett bref, som måste bevaras såsom ett högst vigtigt dokument i historien om det största uppror, som varit på jorden, då det är en korrespondens från sjelfva skådeplatsen:

"Om den härvarande revolutionen vore mycket att skrifva, men jag har denna gång skickat en berättelse på åtta ark till sällskapet i Basel. Dessutom torde jag komma att låta utgifva något derom på engelska."

[Denna märkliga skrift, hvilken grundar sig både på originaldokument af taipingkejsaren genom Hung-Jin lemnade i Hambergs händer, dels på egna erfarenheter, är den förnämsta källskrift till taiping-revolutionens historia, är öfversatt på många språk och bär titeln på engelska originalet: The Chinese Rebel Chief Hung-Siu-Tsuen and the Origin of the Insurrection in China, London 1855.]

"Jag har i november i Pukak döpt en ung kinesisk lärd, som tillhör familjen Hung och är en intim vän och slägting till insurgenternas hufvudman. Denne har redan sedan mars 1853 varit i besittning af rikets gamla hufvudstad Nanking och der låtit utropa sig till kejsare. Der-

jämte har han tillsatt fem lydregenter eller konungar, en för hvart väderstreck och en hjelpkonung. De trycka och utsprida bibeln, förbjuda opium, spel, vin och tobak bland sina anhängare, och hvar och en, som genom dopet (såvidt de uppfattat dess form och betydelse) upptages i deras gemenskap, förpligtas att hålla de tio budorden. De förstöra alla afgudabilder, som de komma öfver och förmana alla att dyrka den ende, sanne guden.“

Kristendomens roll i denna verldskakande händelse var ganska egendomlig och de kristna missionärerna hade icke liten andel i brottet eller förtjensten af detta uppror, som måste belysas i några få ord. Hung-Siu-Tsuen, sedermera kejsaren i Nanking, var en fattig mans son i södra Kuang-Tung; han försökte flera gånger att vinna den lägsta lärdomsgraden, men förgäfves; medtagen af de lidna nederlagen, föll han sjuk och led under sjukdomen af visioner, hvilka för honom hade full verklighet. En tillfällighet satte i hans händer en af en kinesisk omvänd, Liangh-Afah, kompilerad bok, kallad Guds ord till Tidens väckelse. Denna bok, som i manuskript blifvit företedd doktor Morrison och af honom gillad, innehöll lösryckta stycken ur den heliga skrift jämte några andliga traktater. Att Esaias första kapitel och Genesis dunkla historier skulle göra ett lifligt intryck på visionären, var att vänta. Tillsammans med några vänner började han studera dem och kom snart på grubblerier. Vännerna märkte emellertid att orden jag, vi, du, han, ofta inledde kapitel, men de kunde ej få reda på personen, till hvilken dessa pronomina hänfördes. Hung framkastade vinkar om att han nog visste hvem som menades. Han hade ofta sett ordet Tsuen (alla) och trodde snart att det var hans namn som menades. Så öfversatte han tredje versen af Davids nittonde psalm med: “Deras röst har gått ut öfver *Tsuens* land (i stället för hela landet).

Det dröjde icke länge förr än Hung uppträdde som profet, kallande sig Jesu yngre broder, döpande och slungande Gamla testamentets fullbordade straffdomar öfver Kina.

Aldrig hade de kristna sett sina läror taga en sådan fart och derför satte de sig i förbindelse med den segerrike fridsfursten (Tai-Ping = den stora friden) och skulle hafva invecklat sig i stora svårigheter, om icke de europeiska makterna lagt sig emellan. Det var den ameri-

kanske missionären Roberts, hvilken varit rebellens lärare, som framkastade ett dylikt förslag, och Hamberg hade för afsigt att förena sig med den bibelspridande insurgenten, som hade fyra hundra boktryckare i sin tjenst, då döden kom att afbryta hans bana, sedan han kort förut affärdat den unge Hung-Siu med biblar och traktater till den nye kejsaren.

Den 13 maj 1854 föll Hamberg ett offer för en i Kina mycket vanlig klimatsjuka, dysenteri.

Hambergs död gjorde ett djupt intryck på de kristna församlingarna i Kina. Han skildras i de många utländska dödsrunorna som en ädel, varmhjertad man med brinnande nit och stadig tro.

Hans åtta-åriga verksamhet i Kina bar äfven frukt för litteraturen och språkvetenskapen, hvarom de utländska bibliografierna bära vittne, och hans lexikon öfver Hakka-dialekten citeras ännu som en källa för denna gren af det kinesiska språket.

Han var sedan 1853 gift med Louise Mothander, hvilken följde honom troget på hans resor och äfven på den sista, ty hon öfverlefde honom icke mer än ett år.

Anders Elgqvist och Josef Fast. Samtidigt med eller något senare än Hamberg utskickades af Lunds stifts missionssällskap tvänne unga zeloter till Kina: Anders Elgqvist, född i Drengsered 1821, och Josef Fast, född på Lilla Edet 1822. År 1849 afreste Fast i förväg till London, der han några månader studerade medicin, hvarefter Elgqvist sammanstötte med honom och de båda i sällskap begåfvo sig till Hongkong, hvarest de inträffade den 18 oktober samma år. Sedan de studerat språket och gjort förberedande utflygter i grannskapet af Hongkong reste de norrut till den stora och vackra staden Fuh-Cheu, der de slogo sig ner. Otaliga voro deras mödor och olidliga de trakasserier de af invånarna, hvilka då voro som mest fiendtliga mot europeer, måste lida. Ett år blott skulle dock den svenska kyrkan deltaga i omvändelsearbetet på Kinas hedningar, hvilket afslutades med det ena trosvittnets martyrdöd. Men vi låta hellre Elgqvist*) sjelf berätta om förloppet och om de när-

*) Anders Elgqvist lefver ännu och är kyrkoherde i *Tranemo*, Elfsborgs län.

mare omständigheterna vid deras vistelse och verksamhet i Midtens rike, hvilket han på ett sakrikt och målande sätt har gjort i sina bref till sällskapet.

"Broder Fast och jag," skrifver Elgqvist den 2 december 1850 från Fuh-Cheu, "fortsatte vårt började vistande i Buddha-klostret Sä-Sing-Sä samt sysselsatte oss dels med att studera kinesiska språket och dels gjorde vi utvandringar i trakten omkring staden, för att se på hus, hvilka mandarinerna erbjödo oss till blifvande boningsställe. Men alltjämt fingo vi göra den obehagliga erfarenheten att de icke egentligen åsyftade att lemna oss något hus, utan sökte att genom hycklade löften uttrötta oss, för att slutligen blifva af med oss. Fastän det lägre folket flera gånger visade sig villigt att borthyra hus till oss, så vågade likväl ingen att utan förut skedd förfrågan om tillåtelse hos mandarinerna gifva oss skriftligt kontrakt. Således hände det ofta, att hvad en kines lofvat muntligen den ena dagen, det förnekade och ändrade han den följande. Våra penningar voro slut och vi måste använda den enda utväg, som här i Fuh-Cheu är tillgänglig, för att erhålla våra penningar, nämligen att på kinesiska båtar gå ned till utloppet af Minfloden, hvarest tvänne engelska handelsskepp äro stationerade, för att sålunda erhålla spanska dollars mot vexlar, som sändas för vår räkning från ett handelshus i Hongkong.

Fast och jag begåfvo oss derför tidigt på morgonen den 12 oktober till de åtminstone fem svenska mil aflägsna skeppen och återkommo lyckligen samma dag vid midnattstiden till en af de amerikanska missionärerna, hos hvilken vi förvarade den penningesumma, som vi hemtat.

Men ännu hade vi icke erhållit något hus att flytta in uti, oaktadt trägna derom gjorda ansökningar och ehuru den älskvärde engelske interpreten (tolken) herr Charles Sinclair, som för det närvarande förestår konsulsembetet, gjort allt hvad han på den enskilda vänskapens väg kunnat, för att befordra vår sak. Ändtligen erhöllo vi af en kines ett kontrakt, hvarigenom han lemnade sitt hus till oss mot en årlig hyressumma af ett hundra fyratiofyra tusen cash, som är enligt kursen i Fuh-Cheu lika med ett hundra tre spanska dollars. Vi skulle enligt kontraktet äga att behålla samma hus och plats, utan någon vidare ändring af kontraktet, så många år, som vi behagade betala hyres-

summan, samt förändra och bygga efter eget godtfinnande. Denna öfverenskommelse uppgjordes den 9 november, men emedan vi skulle betala i förskott hela hyressumman för första året, förr än vi flyttade till detta ställe, och icke egde hela denna summa till hands, så hade vi att gå ned till ofvannämda skepp, för att hemta myntet. Broder Fast och jag togo således en af våra tjenare med oss och gingo om aftonen den 12 november ned för floden och ankommo till skeppen klockan ett på morgonen den 13 samma månad. Vi qvarblefvo om bord på ett af skeppen till klockan tio på dagen, vid hvilken tid den i Minfloden varande ebb och flod skulle vända sig till vår fördel, för att med lätthet gå tillbaka till staden. Under den tiden, som vi dröjde på skeppen, hade våra båtkarlar tagit sin båt för att gå i land, men återkommo snart. Vi hade icke gått om bord på det skeppet, hvarest vi skulle mottaga penningarna, utan på det andra. Derför stego vi i båten, för att omedelbart före vår afresa afhemta penningarna om bord på det andra skeppet. Då vi gingo i båten frågade en af båtkarlarna broder Fast helt oförsynt: "Har ni ännu erhållit silfret i båten?" Denna fråga ådrog sig vår uppmärksamhet, så att broder Fast vid vår ankomst till det andra skeppet yttrade sina anmärkningar. Men vi föranleddes icke till så starka misstankar, att vi anade den stora fara, som hotade. Efter att hafva mottagit två hundra dollars begåfvo vi oss på hemvägen. Genast visade våra båtkarlar genom sitt förhållande, att vi hade skäl till att misstänka dem för att umgås med andra afsigter mot oss. Ty snart efter det vi lemnat skeppen, kommo tvänne båtar, som, ehuru de gingo sakta, passerade oss, hvilket föranledde oss till att mana våra män till verksamhet. De hörsammade och vi passerade snart förbi de tvänne båtarna, som syntes vilja följa oss. Snart kom en tredje kinesisk båt, som drog sig allt närmare intill oss. Fastän floden ännu var oss emot, så passerade vi förbi de batterier och militärstationer, som äro på ömse sidor af floden, nära dess utlopp i hafvet, och inkomna i sjelfva floden förlorade vi snart skeppen ur sigte bakom de höga bergen, hvilka höja sig vid båda sidor af floden. I detsamma blef jag varse några män uppå bergen, hvilka, liksom om de varit utstälda på vakt, följde vår båt med sin uppmärksamhet, hvilket syntes oss besynnerligt. Broder Fast satt

bredvid mig i båten under ett sammanflätadt bambutak, som kineserna vanligen hafva på sina båtar. Han satt och läste, under det jag alltjämt var uppmärksam på de åtföljande båtarna. Liksom tvungen och drifven af en dold förkänsla af vår osäkra ställning yttrade jag till Fast: 'Här måste vi vara på vår vakt!' Men han med sin vanliga trygghet fortsatte sin läsning, under det vår båt långsamt framskred upp åt floden. I detsamma såg jag framför oss en större kinesisk båt tätt intill den höga bugtiga flodstranden, hvilken hade ett segel uppe, men liksom af brist på god vind låg stilla. Våra båtkarlar, i stället för att styra midt ut i floden, föregåfvo att de af strömdraget tvingades att hålla sig vid landet och styrde således tätt intill den nämnda kinesiska båten. Knappt hade vår båt hunnit komma till långsidan af densamma, förr än jag såg en man med en på en lång bambustång fästad krok fatta vår båt och på en gång voro vi nu öfverfallna af tretio till fyrtio sjöröfvare, som hade långa på träskaft fästade lansar. En stor manilahund, som vi erhållit till skänks af de engelska sjökaptenerna och som låg bunden i fören af vår båt, blef genast genomstungen med lansarna samt kastad i vattnet. I ögonblicket rusade jag ut undan bambutaket och undantryckte tvänne mot mitt bröst riktade lansar och sökte försvara mig. Broder Fast var ännu under taket och emedan de stungo sina spjut igenom detsamma, så blef han genast illa sårad i hufvudet vid ena tinningen samt stungen i sidan. Jag ropade till honom, men han svarade mig vanmäktigt: 'jag förmår intet' — och han gick hufvudstupa öfver bord åt landet till. Jag undanhöll alltjämt de mot mig riktade spjuten, men nu fick jag liksom ett regn af stenar i ansigtet från röfvarehopen, så att blodet flöt ur ansigtet. Motstånd var förgäfves, jag släppte vapnen, och för att undvika deras styng kastade jag mig på ryggen öfver bord utåt floden och gick djupt under vattnet. Strömmen förde mig hastigt tillbaka nedåt floden medan röfrarna bemäktigade sig vår båt med hela dess innehåll samt gingo öfver den breda floden till andra sidan. Jag simmade till land och satt för några ögonblick utmattad på stranden, gick åter tillbaka till stället der vi anföllos och ropade många gånger: 'Fast! Fast!' samt såg ned i vattnet och sökte mellan de stora, branta klipphällar, som på det stället sträcka sina skrofliga kanter

ned till vattnet. Jag såg ögonblickligen liksom om en hand hade rört sig under vattenytan, men strömmen var stark, och derefter hvarken hörde eller såg jag det minsta af broder Fast! ... Hvad var nu att göra? Jag kröp ned mellan höga stenar för att dels gömma mig undan menniskors åsyn och dels hvila mig. Det var blott en båt, som anföll oss, men som ofvan är nämndt, trenne andra voro helt nära såsom åskådare, och då rånet skett, drogo alla fyra båtarna sig utåt floden. Nu, emedan vi seglat mot strömmen omkring en half timmes tid och endast hunnit vid pass två engelska mil från skeppen, så var det naturligt, att närmaste vägen till att rädda mitt eget lif var att försöka komma tillbaka till skeppen. Men huru skulle jag komma dit? Af matthet nödgades jag aflägga mina stöflar och rocken, för att kunna gå, med ansigtet flytande af blod samt utan hatt och för öfrigt med genomvåta och rifna kläder var det ej lätt att återvända, ty jag fruktade att blifva bemärkt af någon menniska, emedan jag väl visste att i hela den trakten voro flera byar, hvilkas invånare voro tjufvar och sjöröfvare. Men hvartill tvingar ej nöden. Från flodstranden hade jag genast ett högt berg att bestiga, och när jag hade hunnit ett stycke uppåt höjden såg jag en kinesisk båt komma från det håll, dit jag ville, och jag fattade mod, för att pröfva hvad medlidande känslor den hedniske kinesen har af naturen till att hjelpa en medmenniska. Jag gick åter ned till stranden och ropade på båtkarlarna: 'Li tschåai! (kom hit), nanga tali ny tå tejen ny tung koshang sung' (jag skall betala eder mycket penningar, om ni går med till de utländska skeppen)... Orden blefvo af den kallblodige kinesen väl förstådda och han frågade mig om jag ville gå till Fuh-Cheu. Men när han såg att jag ej ville det, så vägrade han att hjelpa mig. I min bedröfvelse försökte jag ännu tvänne andra båtar på samma sätt, men förgäfves. Nu var således blott den enda utvägen öfrig för mig, att försöka till fots gå tillbaka till stranden, hvarest skeppen lågo ej långt ifrån landet och att genom simmande komma till skeppen. För att nu undvika att blifva sedd af någon, hade jag en temligen lång väg, nämligen tvänne höga berg att öfverstiga, hvilka med sina utgreningar omsluta djupa dalar, i hvilka flera byar äro belägna... Emellertid dels kröp jag fram och dels gick jag, från klockan elfva,

då vi anföllos, till klockan fem eftermiddagen, då jag anlände tillbaka till stranden, hvarest ofvannämda skepp lågo. Huru glad var jag icke, när jag såg skeppen framför mig. För att från stranden komma ut till klara vattnet hade jag att vada i djup gyttja och beslöt att försöka gifva tecken och ropa till skeppen och blef lyckligtvis hörd."

Så långt Elgqvist!

Sedan klagomål till mandarinerna ingått och först efter engelska och amerikanska konsulernas mellankomst lyckades det få en undersökning i gång. Fem af röfvarna grepos och halshöggos och deras hus afbrändes.

Ännu ett år stannade Elgqvist qvar och verkade oförtrutet sitt verk, hvilket skenbart gick framåt, så att fråga väcktes om uppförandet af en svensk kyrka uti Tsänvan, halfannan mil från Honkong. Men framåtskridandet var blott skenbart, ty åter och åter affällo de omvända. Trött af gäckade förhoppningar, jagad af det förfärliga minnet af brodern Fasts sorgliga slut, dukade han slutligen under för sjukdomen och måste återvända till fäderneslandet, hemförande lärdomar af dyrköpt slag.

Ur Anteckningar

om

De svenska Fångarnes öden efter slaget vid Pultava.

Kongl. Bibliotekets Manuskriptsamling förvarar "Almanackor för åren 1709, 1710, 1712, 1713, 1714, 1716, 1717 och 1719. (Denna sistnämnda innehåller i slutet äfven några blad med anteckningar från 1720, 1721 och 1722) handskrifna i Pohlen, Ryssland och Siberien af Hof-Kamreraren *von Stenhagen* och *Jacob Julius Voult.* Inköpte efter Bruks-Patron Iverus på Afhulta 1850."

På ett löst blad: "Desse Almanachor har Hofkamreraren och Hofintendenten *v. Stenhagen* sjelf skrifvit under K. *Carl XII:s* och dess armées vistande till slut uti Pohlen samt under sin egen fångenskap i Moscou och sedan i Tobolski uti Siberien, där han saknade all tillgång till Svenska Almanachor. Till någon del lärer han härutinnan haft biträde af en vid namn *Jacob Julius Voult.* Att bättre förstå de uti desse Almanachor gjorda anteckningar märkes: A: P: *Anna Peringer* Hofintendentens hustru. A: M: *Anna Maria* hans äldsta dotter. Z: F: *Zacharias Folcher* hofauditeur, som 1710 blef gift med dottren *Anna Maria. Charlotta Aurora* desses dotter sedan gift med Lagm. *Uggla.*"

Carl Stenhagen återfinnes i *A. J. v. Henels: Det Anno 1729 florerande Sverige* och är derstädes upptagen på Hofstaten under titel Hofkamrerare. En *Joh. Julius Vult* finnes i samma för 1700-talet så vigtiga biografiska källa angifven såsom sekreterare vid Tull- och Accis-statens Cancellie och torde väl vara samma person som före nämnde *Voult.*

Dessa Almanackor, uppgjorda för handen (några helt prydligt med rödt och grönt bläck), innehålla på mellanskjutna hvita blad korta anteckningar, hvilka, ehuru af

obetydligt historiskt intresse, dock förtjena ihågkommas af biografen och genealogen.

För att gifva en föreställning om det relativa värdet af dessa anteckningar återgifva vi härnedan några af dem som återfinnas i den Almanacka som år 1719 [1]) sammanskrefs i Tobolsk:

Titelbladet:

Gudh förlähne Oss Fred och Enighet.
Chronologiske
Almanach
på
Året effter Jesu Christi Födelse
17—19
Samman skrefven
uti
Siberiska Gouvernementetz
Hufwudstadh Tobolsko
af
JACOB JULIUS VOULT.

C. Stenhagen.

Januari	8.	Com.
	13.	Stod fadder till Lieutnt *Giöhs* dotter *Anna Christina*.
	23.	*Princesse Ulriça* gl: 31 åhr.
Februari	24.	Blef Capit *Jonas Lindblom* med knif ihjelstucken på landet.
	—	Skr. till Fändr. *Littmar* à Tomski.
Mars.	17.	† Ankom bedröfwliga tijdningar att vår nådigste Konung skall ha blifvit vijd Fredriks Hall i Norje d. 30 Novemb. förledit åhr.
April	19.	Hollstenske Princen *Carl Fridrich* gl: 19 åhr.

[1]) I slutet af 1717, 1718 års almanacka läses följande anteckning: Sire Il n'est me pas permis d'entrer dans vos affaires, c'est seroit trop de curiosité, l'autre jour cependant songeant à mes misères je calculois les biens de votre Majesté. — Il doit vous revenir cent millions de rente. Ce qui fait à peu près cent mil écus par jour cent mil écus par jour en font quatre par heure. Pour reparer les meaux pressants que le Tonnerre a fait Dans ma maison de champs permettez moy Sire avant que je meure un quart d'heure de votre tems.

April 21. Död Capit *Wolmar Gustav Gyllenållon.*
24. 1:sta Bönedagen. Text: högmesso Proverb. 1: 24 till ändan. Aftonsången Marci 1: 15.
25. Bröt isen sig midt emot staden.

Maj 21. Do Capit *Petter Falck.*
27. Ankom Capit. *Joritz* tillbakas ifrån Muscou. Br. ifrån Br. *Thuning* af den 4 Martii med 70 Rubel som A. P. till mig öfvergjordt jempte med wissa tijdningar at wår Konung åhr död.

Junius 2. Parenterade Drab: Corp: *Bror Rålamb* öfwer wår konungs död.
8. Regnade intet: klar och warm dag.
— Skref under Cap. *Joris* Couvert till Br. *Thuning.*
12. 2:dra Bönedagen var en Klagodag öfver vår Konungs dödeliga afgång. Text högm. Psalm 39. v. 9, 10, 11. Aftonsång Psalm 51. v. 11, 12, 13, 14.
18. Kong Carl gl: 37 åhr *).

Julius 1. Do Cornetten *Anders Pijhl.*
10. 3:dje Böndagen . . .
24. Caverade en Br. *Brand* och *Skånberg* för Br. *Eek* på 8 Månad: att resa till Muscou.
30. Com. Skref till *A : P.* Pastor *Bohm*, Adress *Jean B. Muller* **) och Br. *Thuning* med Bror *Eek.*

Augusti 1. Reste Br. *Eek* i H. N. till Muscou.
7. 4:de Böndagen . . .
13. Do Adjutanten *Lars Gärstång.*

September 3. Ryttm. Baron *Tisenhusens* Bröllop med S. Lieut. *Myrmans* Enkia.
26. Ryttm. *Tisenhusens* Fru fått en dotter.

Oktober 3. Kom tijdningar at Czaren har fattat posto på Svenska gräntzen och den 4 skiöts derföre.
13. Lade Älven sig.

---

*) Öfverstruket. Detta synes, liksom anteckningarne vid de öfriga kongliga födelsedagarne, ha varit infördt redan vid årets början, hvarför det efter den 17 Mars måste öfverstrykas.

**) Se vidare om *Muller* här nedan.

Oktober 16. Höllo wij en försoningsdag til Gudh at han wille stå vårt k. Fädernesland bij . . .
19. Betalt drengen *Petter Wängman* sin åhrslöhn som är 3 Rubel.
November 10. Stod Capit *Bornskölds* Bröllop med öfvr. *Leyonfelts* äldsta dotter.
20. Dog Lieutn. *C. von Brandenburg.*
December 8. Stod Lieutn. *Hisings* Bröllop med S. Capit. *Lisins* dotter.
31. Dog Lieutn. *Gottfried Blanck.*

Lorens Lange *), född i Stockholm **), gick efter fångenskapen i Rysk tjenst och gjorde som Czarens agent minst åtta resor till Peking för att inleda handelsförbindelse. (*Peder v. Haven* uppgifver i sin *Reise udi Rusland Kjbhm 1743* [med förord af L. Holberg] ***) att Lange under hans vistelse i Ryssland hemkom från sin åttonde resa.) De dagböcker som han förde under dessa färder och under sin tvååriga vistelse som ministerresident i Peking äro utgifna på flera språk i många omgångar; äro väl bekanta för utländingen, men hemma hafva de råkat i djup glömska, om de här någonsin varit vidare kända. Enligt Manual of Chinese Bibliography, utgifven 1876 i Shanghai af bröderna *P. G. och O. F. von Möllendorff* skulle af *Langes* dagböcker finnas utgifna fyra olika, hvilka framkallat följande bibliografi.

---

*) Af *Fryxell* kallad *Lang.*

**) Enligt *Pallas* (i förordet till Tagebuch zwoer Reisen welche in den Jahren 1727, 1728 und 1736 von Kjachta und Zuruchaitu durch die Mongoley nach Peking gethan worden von *Lorenz Lange* ehemaligem Russ. Kays. Kanzleyrath. Leipzig 1781. 8:o).

Berch i sin resa till Ryssland [med *Hedlinger* och *Fehrman* 1735 (manuskr. i K. B.)] meddelar sidan 115: «Cantzlirådet *Lorenz Lange,* en Svensk till nation och Rysk agent i Peking har flera gånger följt med Caravanen och är jemväl nu för tiden stadd på den resan.»

Biografiska upplysningar äro sparsamma. Ennes har en Chr. Lange som gick i Rysk tjenst i Tobolsk 1712.

***) *Sven Bælter* påstår med anspråk på trovärdighet att *P. v. Haven* skall ha plundrat hans manuskript. Se brefvet, dat. 20:de December 1756 till *Gjörwell,* i dennes Brefväxling. I. Sthm, 1798. H:s Resa är tryckt första gången 1743, icke 1747 som Gjörwell uppgifver och är öfversatt till Tyskan redan 1744.

1715.

Tagebuch Zweier Reisen nach China. I : Jetziger Staat von Russland II, 1780. I : Das Veränderte Russland I. Utg. af v. Weber 4:o Frkfrt 1721. Seperat : Lpzg 1781. 8:o : äfven i Pallas, Neue Nord. Beitr., II, 1781. På engelska af *Dudgeon,* Chinese recorder., III, p. 12.

1719.

(Grefve *Wassiljeff Ismailoffs* ambassad, hvarvid *Lange* fungerade som sekreterare.)

I : Jetziger Staat von Russland, II, 1780. — Journal du Sieur Lange contenant ses negotiations à la cour de Chine. Leyde 1726. Äfven i : Receuil de Voyages au Nord, V och VIII. 1727. I (utgör mest andra delen af) *John Bell's* Travels from S:t Petersburg in Russia to diverse parts of Asia . . . 4:o 1, 2. Glasgow 1763. Under särskild titel: Journal of the Residence of Mr *De Lange* agent of H. I. M. of all the Russians Peter the first, at the Court of Pekin during the years 1721 and 1722, *) Translated from the French (Leyden-upplagan 1726, se ofvan).

1727—1728.

Tagebuch einer Karavanenreise, von Kiachta nach Peking 1727: *Pallas'* Neue Nord. Beitr., II, 1781 — På Engelska i Hist. Sketch of the Rel. of Russia with China. Shanghai 1872. Append.

1736—1737.

Tagebuch einer Reise von Zuruchaitu durch die Mongolei nach Peking, 1736—1737 i Pallas Neue Nord. Beitr. II, 1781.

Af dessa skrifter eger den journal som fördes under förf:s vistelse i Peking det största intresse och kan ännu i dag läsas med behållning. Vid en audiens hos Kejsar *Kien-Long* erhåller *Lange* af honom underrättelse om Nystadfredens afslutande. Af mera gagn, för vårt ändamål

*) Ambassaden afgick 1719, men *Lange* stannade qvar öfver 1721, 22.

nu, är dock *John Bell's* skildring af sin resa, hvilken han i sällskap med *Lange* företog 1715. Författaren tyckes, såsom Engelsman i Rysk tjenst, vara temligen fri från tendenser i sin skildring.

I. p. 1. (Tobolsk 1719) "Liksom i de flesta städer, genom hvilka vi passerade, funno vi här många Svenska officerare af distinktion; bland andra Mr *Dittmar* fordom *Carl XII:s* sekreterare. Han var född i Lifland och var aktad både för sin redlighet och sin förmåga. Han åtnjöt stort anseende af den förre guvernören, Knes *Gagarin*. (Hängd 1717 för stämplingar mot Czaren i hvilka äfven svenska officerare deltogo, hvilken verkligen var en god vän för alla dessa olyckliga herrar.) De ega frihet att gå omkring att fiska och jaga och egde äfven tillstånd att begifva sig till andra orter för att helsa på landsmän *). ... Jag måste medgifva att de Svenska fångarne... icke litet bidrogo till att civilisera inbyggarne i dessa aflägsna trakter, alldenstund de derstädes införde åtskilliga nyttiga idrotter, hvilka der förut voro okända. Många af officerarne voro personer med vårdad uppfostran... Jag var närvarande vid några af deras conserter och blef icke litet förvånad öfver att finna sådan harmoni och en sådan mångfald af instrumenter i denna trakt af verlden."

I Tobolsk träffar han vidare *Philipp Johann Tabbert*, sedermera adlad *Strahlenberg*, hvilken han fann sysselsatt med att skrifva Sibiriens Historia. I Elimsky träffar han *General Kanifer*, Carl XII:s generaladjutant, en man "som var mycket värderad af Konungen för sina militära förtjenster," **) och hvilken nu lefde i lugn och tillbakadragenhet samt regelbundet besöktes af resande.

Att Sveriges namn med Carl XII:s gått ända till Gula hafvets kuster erfor förf. vid en diner på Kejsarhofvet i Peking. Vol. II. P. 13. "Kejsaren (Kien-Long) frågade om åtskilliga furstar och stater i Europa, om hvilkas magt till lands och sjös han var väl kunnig. Men framför allt undrade han huru konungariket *Sverige* kunnat så länge hålla ut mot en så stor makt som Rysslands."

---

*) *Berch* säger i sin ofvan nämnda resa, sid. 185. »Att skickas till Siberien är icke så svårt som de främmande inbilla sig, väl förstående om den bortskickade får gå lös.»

**) Se *Nordberg* flerestädes. Se vidare om K. här nedan.

Bland äreskänker från Ryska hofvet till Kien-Long, märktes "Slaget vid Pultava, i elfenben fint skuren af hans Czariska Majestäts egna händer och infattadt i en konstrikt arbetad ram." *)

Om *Peter Schönström* läses i *Das veränderte Russland* I, p. 162. "En svensk öfverste vid namn *Schönström*, en man utrustad med stor lärdom och godt förstånd har användt sin tid i Sibirien till att sammanskrifva anmärkningar och betraktelser öfver landet och des innevånare. Han skref till en god vän i Moscou, att han träffat en hednisk nation på Sibiriens gränser, (troligen några grannar till Ostiakerna) och under iakttagelser öfver deras religion och seder, funnit, att mycket häruti egde likhet med den gamla hedendomen, ja, han trodde också att de, på grund af att de vid gudstjensten begagnade sig af namnen *Thor*, *Fregga* och *Odde*, hvilka varit som gudar ansedda i det gamla hedniska Upsala, måste härstamma från de Göther, hvilka en gång lemnat Sverige och dels slagit sig ner vid Östersjökusten dels dragit sig åt trakterna kring Svarta Hafvet och slutligen, på grund af förföljelser, begifvit sig in i Sibirien att söka en fristad. Denna öfverste har gjort särdeles *curieusa* observationer med hvilka han en gång vill bekräfta sina satser."

Schönström är något Rudbeckian. Hans arbete förblef liggande i manuskript ända till 1816, då det utgafs af *Hammarsköld* (se *Warmholtz*) med företal af *Hammarsköld* och *Adlerbeth*, under titel: *En kort anledning till Svenska Historiens förbättrande* **). Trenne afskrifter finnas å K. Biblioteket. (En af dem innehåller i slutet: *Journal på the officerares resa som legat i Wologda ett åhr och sedan 1711 blefwo förda till Wergaturia i Sibirien.*) *Schlözer* som vistades i Sverige och med kännedom om språket forskade i arkiven, uppgifves hafva alltför starkt anlitat manuskriptet

---

*) *Ludvig XIV* förbjöd avisorna omtala slaget vid *Pultava* på ett för svenskarne obehagligt sätt Jemför härmed *Fontenelles* äreminne öfver ledamoten *Czar Peter I* uppläst i *L'Academie des Sciences*, 14 nov. 1725.

**) *Dalin* citerar den under namn »Inledning till Svenska Historien.»

då han skref sin *Allgemeine Nordische Geschichte* *) Halle 1771. 4:o, något som vid en jemförelse synes vinna bekräftelse. Att uttala sig öfver arbetets värde nu är för sent. Några af de åsigter som Olof Rudbeck förfäktat i sin Atland går här liksom i *Strahlenbergs* arbete igen. De äro af en upplyst samtid begabbade och dömda att aldrig uppstå; dock hafva inpå våra dagar sådana sällsynta män som *Klaproth* **) och *Abel-Rémusat* ***) icke ansett under sin värdighet att upptaga och granska dessa meningar.

I Upsala Universitets Bibliotek finnes en Codex Djagataicus som i Tornbergs katalog, under nummern CCLXX, kallas: *Stemma Turcarum i. e. historia Turcarum orientalium quam Muhammed Khan Abu-l-Ghazi Behadur-Khan, anno 1664 mortuus composuit.* Liber Casani anno 1825 editus et Abulghasi Bahadur Chani Historia Mongolorum et Tatarorum inscriptus, satis superque doctis innotuit. Codex noster magnam lectionum variantium messem dabit.

Härunder finnes följande anteckning: P. Schönström, qui librum bibliothecæ donavit, hæc in fronte ejus adscripsit. "Denna Kitap eller Tatterske Släktregister, som jag mig under den tijd, då jag i Siberien fången satt, förskaffat hafwer, förärar jag till Upsala Bibliothec. Jag hafwer henne ock uti Siberien låtit öfversätta på Tyska. Berenshammar d. 5 Nov. 1722, P. Schönström."

Emellertid blef handskriften utgifven under titel *Histoire Généalogique des Tartars Traduite du manucript Tartare D'Abulgasi Bayadur-Chan.* Par D. Leyde 1726. †)

I företalet läses: "Publiken står i förbindelse för utgifvandet af denna historia hos fångne svenska officerare i Sibirien; ty några af dessa herrar, som voro lärde män, hafva köpt det tartariska manuskriptet af en Boucharisk handlande som fört det till Tobolsk, och låtit öfversätta

---

*) Om *Schlözers* Historia: se M. Johann Thunmanns Untersuchungen über die alte Geschichte einiger Nordischen Völker. Herausg. v. A. Fr. Büsching. Berlin, 1772.

**) *Hic et ubique ou vestiges de la langue primitive* samt *Asia Polyglotta* (i Asiatic Journal, May 1823).

***) Mélanges Asiatiques I. p. 272. Paris 1825.

†) *Barbier* uppgifver mot *Tornberg*, hvilken efter France Littéraire, nämner *M. de Varenne* som öfversättare, en *Bentinck*, Svensk (Holländsk) officer i Carl XII:s tjenst. Ny öfversättning af Messerschmidt, på Tyska i Hist. Journal, Göttingen 1780.

det på egen bekostnad till Ryskan, hvarpå de sedermera sjelfva öfversatte den till flere språk.“

Klaproth säger i sin skrift *Beleuchtung und Wiederlegung der Forschungen des Herrn J. J. Schmidt*, Paris 1824, att *Messerschmidt* och *Strahlenberg* låtit öfversätta den till Ryska af Mullas eller Bucharer hvarpå de verterade den till Tyska, och att den sålunda kommit till Europa i två versioner. Detta bekräftas af *Strahlenberg* hvilken i en 1726 utgifven *Prodromus* till N. u. O. Th. v. E. u. A. bebådat utgifvandet af ett tartariskt manuskript, hvilket han sednare i sitt stora förutnämnda arbete p. 113 förklarar vara just *Histoire Généalogique des Tartars*, “wie solches durch meine Vorsorge aus dem Tatarischen ins Teutsche, aus diesem aber von einem andern guten Freunde ins Frantzösische gebracht und vertiret worden, der es anno 1726, zu Leyden ... drucken lassen.“ Huru denna motsägelse i uppgifter tillkommit torde på annat ställe af förf. komma att utredas.

Arbetet är försedt med vidlyftiga noter, hvilka äfven uppgifvas vara af “Svenska officerare“. På dessa noter synes en hel liten bok vara bygd, hvilken utgör Vol. X af *Recueil de Voyages au Nord*, Amsterdam 1738 och som kallas: *Relation de la grande Tartarie, dressée sur les memoires Originaux des Suédois Prisonniers en Sibérie pendant la Guerre de la Suède avec la Russie* (Finnes äfven i VII af *Histoire Générale des Voyages*.)

I v. Webers Das veränderte Russland II. förekommer en afhandling utan namngifven författare: *Von der Tatarischen Bucharey*. Samma afhandling uppträder sednare på Franska språket i början af *D'Anville's* atlas *) Haag upplagan 1737 och kallas på titeln, *Description de la Boucharie Par un officier Suédois qui a fait quelque sejour dans ce Pays.*

Att denna uppsats härrör från en af de Svenska fångarne torde stå utom allt tvifvel, om från *Schönström* eller *Stahrenberg* vet man ej **).

*) Nouvel Atlas de la Chine ...

**) M. *Henri Cordier* Europas förnämste kännare af Asialitteratur och utgifvare af Bibliotheca Sinica har anställt forskningar efter författarens namn, hvilket, om det varit utsatt, gått till efterverlden med ett ärofullt arbete — de franska Jesuiternas Kartverk öfver Chinesiska Riket.

En gissning att *Christian Henric Braad* varit upphofsmannen vederlägges af dennes *Curriculum vitæ* (handskrift i K. B.)

J. Christ. Schnitscher är författaren till en bok: *Berättelse om Ajuckiniska Calmuckiet.* Sthm, 1744, lit. 8:o. (Samma bok finnes på tyska i Müllers *Sammlung Russischer Geschichte* Vol. IV p. 275—364.)

I *Repertorium Benzelianum* der den under nummer LXXXI förekommer som MS. med titel: *Von den Ajuckischen Wüsten und deren Einwohnern*, lemnas följande upplysningar: "Författaren till denna Historia eller Berättelse är *Joh. Chr. Schnitscher*, en Curländare och Cornet af Gyllenstjerniske Dragonerne. Han tog sedan tjenst hos Ryske Czaren och blef Öfverste-Lieutenant. Försändes af *Gagarin* som Convoy från Tobolsky med Chinesiske Legaterne som gingo därigenom till Ayuka-Chan, år 1715, sedermera som han icke fick afsked, rymde han 1722 från Muscow." Cap. IV afhandlar: Den Chinesiska legationen och huru den 1714 d. 2 Julii blef hos desse Calmucker fägnad och emottagen.

Denna ambassad som år 1712 lemnade Peking och sedan under åtskilliga uppehåll i Sibirien gick ända in i Ryssland hade till hemligt syfte att förmå *Törgöterne* eller de vestliga *Calmuckerna*, hvilka lemnat sitt under Chinesiska Kejsaren hörande land för att vid Wolgas stränder förblifva Ryska undersåter, att återvända och underkasta sig det Chinesiska väldet. Först 1770 bröto de upp med qvinnor och barn och företogo det märkvärdiga tåg, hvilket *Quatrefages* i sina föreläsningar öfver Menniskans Historia omtalar.

Anföraren för ambassaden, *Tou-Li-Chen*, en framstående politisk person, som sedermera afslöt karavanfördraget med Ryssland 1728, afgaf vid hemkomsten 1715 en vidlyftig berättelse, hvilken sedan trycktes. Utdrag ur densamma i öfversättning meddelades 1729 af *Gaubil* i *Souciet's Observations Mathématiques*... Vol. I, hvilka utdrag år 1732 återgifvas på tyska i *Sammlung Russischer Geschichte* Vol. I. Först år 1821 utgifver *G. T. Staunton* hela resebeskrifningen i engelsk öfversättning under titel: *Narrative of the Chinese embassy to the Khan of the Torgouth Tartars in the years 1712, 13, 14 and 15, by the Chinese ambassador* *). *Abel-Rémusat* gifver arbetet värde af historiskt dokument

*) Granskas och bedömes i *Journal des Savants 1821*, samt i *Mélanges Asiatiques* vol. II.

och Ryska historieskrifvare citera det såsom en källa till Rysslands Historia. Sålunda torde några utdrag, derför att de beröra vårt ämne, här söka en berättigad plats.

P. 73. *Makofsky.* "Härunder begärde guvernören i Elems (Elimsky) tillstånd att få besöka oss, och då han anlände medförde han Kanifer *), en fången Europeisk General och andra som han hade i sin tjenst. Fångarne tycktes vara väl hållna med kläder och hvad de eljest behöfde."

P. 112. *Tumen.* "Under vårt uppehåll härstädes uppvaktades vi i vår båt af en del Svenska fångar hvilka blifvit tagna af Ryssarne under kriget. De sjöngo för oss och spelade på sina trummor och pipor. Vi gåfvo dem förfriskningar och något pengar."

P. 182. *Tobolsk.* "*Gagarin* sade — Jag har nyss varit i St. Petersburg och haft audience hos Czaren. Distriktet St. Petersburg tillhörde fordom konungariket Sverge; men sedan Czaren eröfrat det har han bygt och befästat en stad der, hvilken efter hans namn kallas St. Petersburg.... I år har Czaren haft ett nytt fälttåg mot Svenskarne och har tagit från dem 21 skepp, 1 general och 800 soldater. Just nu har Frankrike och de andra nationerna förenat sig med Sverge och hjelper dem vid försvaret **). Alla dessa nationers soldater äro krigiska och strängt disciplinerade så att när de gå i batalj de alltid fäkta förtvifladt och icke hysa någon tanke på återtåg. Men det är annorlunda med Törgöterna ***); de äro laglösa och oordnade. För tio år sedan värfvade Czaren 10,000 Törgöter, men ehuru han stälde mer än 3,000 af dem emot 300 Svenska förmådde de icke tillkämpa sig segern †).

*) General-adjutanten *Kanifer.* Se ofvan.

**) Denna hjelp torde hafva inskränkt sig till de 200,000 R:dal. Banco dem *Eric Sparre* lyckades utverka och hvilka lemnades till *Vellingk* att användas till *Stenbocks* armé och de tyska fästningarnes understöd.

***) *Calmuckerna,* hvilka beskickningen gälde.

†) I en tryckt »källa hörande till Carl XII:s historia» finnes detta möte omtaladt och der såsom bevis på huru långt Svenska ryktet gått, näml. i *Ifvar Kraaks Correspondance Historique et Critique.* Lund 1755, p. 475. *Strahlenberg* sammanträffar äfven med ambassaden och lofvar i sin *Nord- und Ostliche Theil* etc, att återkomma till densamma, ett löfte som han under arbetets gång glömmer.

Schitschers ofvan nämda skrift om Ajuckiniska Calmuckiet är försedd med upplysande noter, enligt utgifvaren *Lars Salvius'* uppgift i företalet författade af svenska capiten *Renat* hvilken i 17 år uppehållit sig hos Calmuckerna. Tillika bebådar *Salvius* utgifvandet af ett onämdt arbete sammanskrifvet af samme *Renat.* Året derpå, 1745, anmäldes Schnitschers bok i *Lärda Tidningar* och tituleras Capitenen då "salig", hvadan han måste hafva aflidit något af dessa år och dermed hans manuskript hafva gått till förgängelsen.

Ennes upptager en *Johan Renarth* såsom Styckjunkare vid artilleriet med bifogad anmärkning: "gick uti Rysk tjenst och blef fången hos Calmuckerna 1716."

I *Sammlung Russischer Geschichte* IV läses: "Under *Bucholtz* tåg mot Calmuckerna 1716 gick äfven svenske styckjunkaren *Johan Renat* och råkade bli fången. Han lärde Calmuckerna att smälta jernmalm, gjuta kanoner och bomber och gick med dem såsom Öfverste Fältherre emot Chineserna. Han återvände 1733 till fäderneslandet genom Ryssland och Sibirien, efter att hafva samlat en oerhörd förmögenhet."

I *Henel* (1735) återfinnes han såsom löjtnant på Beställningsstaten och kallas der *Johan Gustaf Renat.*

I Krigsarkivets mönsterrullor f. Artilleriet uppgifves han vara född 1658, östgöte.

I *Engeströmska* handskriftsamlingen i Kongl. Biblioteket finnes en handskrift med titel: Några små annotationer gjorde vid en kort conferens emellan Lieut. *Renat,* som ifrån Calmuckiet återkommit, och Bisk. Benzelius 1738. *Renat* omnämnes flerest. i *Benzelii brefvexling.*

I *Samml. Russ. Gesch.* omnämnes äfven följande Svenska Fångar hvilka gjort sig bemärkta genom kunskaper och skicklighet.

Med Bucholtz expedition för att söka guldsand i Buchariet medföljde Svenska Artillerister och Mineraloger bland hvilka nämnes artillerilöjtnant *Calander* hvilken användes såsom fästningsbyggare.

År 1716 företogos expeditioner till Kamtschatka och Ochotsk för att undersöka dessa trakter och verifiera en

del uppgifter af äldre expeditioner som sökt finna den s. k. nordostpassagen. Bland kommenderade officerare befann sig äfven Svenske skeppslöjtnanten *Ambiorn Molyn* hvilken skulle i händelse af behof leda skeppsbyggeriet. *Strahlenberg* nämner honom *Mulyn* och berättar (*N. u. O. Th. v. E. u. A.* p. 58) att han skickades af *Gagarin* för att undersöka Kamtschatka.

Samma år gick *Beckewitsch* för att bereda sig till att undersöka trakten omkring Caspiska hafvet. I Casan uppsatte han en hel dragonsqvadron af svenska fångar under befäl af *Caspar v. Frankenberg,* en Schlesier. På deras uppgifter utlade Strahlenberg sedermera sin karta öfver dessa trakter.

I en not till P. 17 i *N. u. O. Theil. v. E. u. A.* läses: "Anno 1713, omkring, skickade då varande guvernören Knees *Gagarin* en Svensk Corporal, som förut varit skeppstimmerman, till Kamtschatka; denne byggde sig derstädes en liten båt af blott björk och asp, emedan intet annat var att tillgå i dessa trakter och gick dermed verkligen från fasta landet, öfver Kamtschatkiska hafsviken och öfver tillbaka, på hvilken återresa han blott använde sex dagar."

Denna uppgift korrigeras af en annan i *Samml. Russ. Gesch.* v. 3 p. 102. Der kallas Corporalen *Henrich Busch,* säges vara Holländare, bördig från *Hoorn;* slutligen har han i Svensk tjenst såsom ryttare blifvit tillfångatagen vid Wiborg 1706. G. F. Müller träffade honom i Irkutzk ännu 1736.

Denne Corporal skulle sålunda 1713 ovetande hafva vidrört *Berings* stora upptäckt: att Asien och Amerika ej sammanhänga, hvilken upptäckt gjordes af *B.* först 1728*). Anmärkas bör härvid också att *Strahlenberg* hade sin karta färdig i manusk. 1715 och att han i Petersburg 1722 företedde den för Peter I.

Der Reussische Robinson einé wahre Geschichte. Nebst eine vorrede Ihre Hochgräfl. Gnaden Herrn Heinrichs des Sechsten Jüngern Reussen, Grafen und Herrn von Plauen etc.

*) Se *Malte-Brun. Géographie Universelle* I p. 334.

Erster Theil. Greiz 1781. 8:o. 110 sid. *). Med en gravyr föreställande den som i texten angifver sig vara författare, nämligen Sachsaren *Johann Christian Schmidt.* Denne som var vinskänk i Leipzig, tog tjenst hos Svenske Capitenen *von Benett* och följde svenska armén på dess tåg genom Ryssland och Ukraine samt bevistade slaget vid Pultava, hvarpå han fördes fången till Sibirien. Hans skildringar af härens lidanden under tåget till Ukraine äro upprörande. Några sympatier eller någon beundran för Carl XII kunna icke skönjas. Förf. anställdes senare för en tid som tolk åt *Messerschmidt* vid den ryska ambassad, som 1719 gick till Peking. Efter att hafva fört ett dåligt lefnadssätt anslöt sig författaren till de vid *v. Wreech's* skola i Tobolsk gängse pietistiska åsigterna och kom slutligen efter freden i tjenst hos grefven af Reuss.

Johann Bernhard Müller's, Königl. Schwedischen Drag. Capitain Leben und Gewohnheiten der Ostiacken... mit etlichen curieusen Anmerckungen vom Königreich Sibirien... In der Gefangenschafft daselbst beschrieben. Berlin 1720. 8:o. 75 sid. Finnes äfven i "Das veränderte Russland."

Der innere und äussere Zustand derer Schwedischen Gefangenen in Russland, durch Ihre eigene Briefe. 1. von Alethophilo. Frankfurt und Leipzig (Halle) 1718—21. 4:o.

Är af samma natur som *v. Wreechs* kända arbete, och lemnar mera upplysning om några af de fångnes själstillstånd än om deras yttre lefnadsomständigheter. Författaren eller utgifvaren är oss tillsvidare obekant.

*) *Heinsius* upptager boken under '*Robinson* icke under *Schmidt,* hvilket väcker misstankar om att man har en *Robinsonad* för sig; detta vederlägges dock vid läsningen af såväl företalet som texten, hvilken senare verkligen kan läsas med intresse helst boken icke torde vara synnerligen känd i Sverige.

Der allerneueste Staat von Siberien ... Historische Nachricht von den märkwürdigen Begebenheiten der gefangenen Schweden in Siberien. Ratzeburg 1725.

J. G. Georgi. Bemerkungen einer Reise im Russischen Reich im Jahre 1772. Petersburg 1775 p. 519.

Tobolsk. "En af skolorna är ett slags kadettanstalt i hvilken gossar undervisas i hvad som till soldatväsendet hör. Då under min vistelse härstädes ståthållaren generallöjtnanten Denis Iwanowitsch Tschitscherin lät sig förevisas skolans teckningsprof, utmärkte sig ett par genom på dem använd större flit. Vid efterforskning upptäckte generalen till sitt ogemena nöje att dessa tvenne gossar vore sonsöner till den berömde *Strahlenberg.* Deras fader hade gift sig som underofficer i Rysk tjenst i hvilken grad han också dött. Det folk som upptagit barnen hade låtit dem behålla sitt namn, men detta var så förryskadt att man knappt igenkände detsamma... Generalen rekommenderade de muntra gossarne och befalde att man skulle skrifva deras namn på ett igenkänligt sätt."

"Kopparhyttan i Jagoschicha ligger vid bäcken af samma namn i den trånga och djupa dal der den faller i Kama. Den är upprättad 1723 af Katrinenburgska bergskansliet genom en Capiten *Berlin,* en Pultavaisk Svensk... och är den första hyttan i Permien."

Pallas. Reise durch verschiedene Provinzen des Russischen Reichs. Igenfinner i Omsk's kommendanthus de svenska fångarnes kyrka. Påträffar i Tomsk 1771 en svensk kyrkogård.

J. P. Falk *). *Beyträge Zur ... Kenntniss des Russischen Reichs.* 1. Petersburg, 1785, p. 248. "Den norra delen af Karew Kurgan var genom ett plank skiljdt från den södra och kallades efter de här fordom bosatta Svenska fångarne detSvenska Sloboda."

P. 303. (Rörande de Kolywanska hyttorna). "Föranledd af ryktet att den Kolywanska kopparmalmen äfven förde silfver, anstälde det Katrinenburgska Bergskollegium

---

*) En af *Linnés* lärjungar. Professor. Reser 1768 i Sibirien för St. Petersburgs akademis räkning. Afhände sig lifvet 1774.

1732 genom Ingeniör-Capitenen von *Fermer* och Assessor *Reiser* (hvilken bördig från Svenska Pommern blifvit tillfångatagen som *Svensk Auditör* och i Sachsen värfvat bergsmän för Ryssland) en undersökning på ort och ställe."

J. G. Gmelin. Reise durch Sibirien v. d. Jahr 1740 bis 1743. Th. IV, Göttingen 1752. P. 252. (Turinskoja Sloboda). "Befälhafvaren härstädes är en Svensk, som öfvergått till den Ryska religionen. Han var fältpredikant vid denna armé som råkade i händerna på de vid Pultava segrande Ryssarne, och af hvilka en stor del blefvo förvisade till Sibirien. Detta hade varit anledningen till hans förändrade belägenhet. Om man skall döma af hans nuvarande yttre lefnadssätt har man rätt att antaga, det han lika litet hos hedningar som hos christna låtit sitt ljus lysa, och är han derför icke en menniska som kan göra något menskligt samhälle heder."

Castrén. Nordiska Resor och Forskningar. I. Helsingfors 1852, p. 291. "Till ortens kuriosa och antiqvaria räknas familjen Charpow, en i Beresowska kretsen vidt utspridd prestslägt. Familjen sades vara Svensk till sin upprinnelse. Dess ättefader skulle under Peters krig med Sverige hafva förrådt sin konung och efter krigets slut lupit undan till denna aflägsna vrå af verlden för att undgå faran af att blifva utlevererad. Huru härmed må förhålla sig, så ville dock medlemmarne af denna familj ej vidkännas någon frändskap med mig, som man äfven ansåg vara i Svensk börd. Kom jag dem inom skotthåll på gatorna, vips flögo de mig ur näfvarne och stängde till porten efter sig."

Berättelse om de i Stora Tartariet boende Tartarer, som träffats längst nordost i Asien, på Ärkebiskop E. Benzelii begäran uppsatt af Ambjörn Molin Ryttmästare vid Norra Skånska Cavalleri Regementet 1725 *).

Under ett forskningsbesök i Linköpings stiftsbibliotek råkade förf. att utom andra märkliga saker, äfven få upp en handskrift med ofvan stående titel.

Handskriften utgör 32 blad folio, af hvilka tyvärr de fyra första saknades, och är skrifven på en svårläst, vårdslös öfvergångs-svenska. Alla uppgifter om författaren, som kunna anskaffas från svensk och rysk sida, äro följande:

G. F. Müller i *Sammlung Russischer Geschichte* III p. 106 berättar, att en svensk skeppslöjtnant vid namn Ambjörn Molin, under sin fångenskap i Sibirien, medföljt den expedition, som under Jeltschin år 1716 företogs till Kamtschatka.

Strahlenberg (i *Das Nord- und Ostliche Theil von Europa und Asia*) nämner några omständigheter under Molins (Mulyns (!)) färd genom jakuternes område, då expeditionen gick landvägen till Kamtschatka.

Henel: I *Det anno 1729 florerande Sverige* upptager honom såsom ryttmästare på Norra skånska kavalleriet, hvarför han då måtte hafva återkommit ur fångenskapen. Om handskriften är original, kan ej nu afgöras, då icke en rad af Molins hand varit att jemföra med och ifriga forskningar, både i Benzelianska samlingen i Linköping

---

*) Tryckt i 100 exemplar 1880.

[illegible]

Originally in Nya Dagligt Allehanda, Nr. 10, 14 Januari 1880 under title:

<u>Den äldsta svenska beskrifning öfver ~~Tschuktschfolket~~ Tschuktschenfolket.</u> ~~begin~~

Signed: <u>Aug: Strindberg</u>. — Begins:—

Under ett forskningsbesök i Linköpings stiftsbibliotek instundande sommar råkade undertecknad att, utom andra märkliga saker, äfven stöta upp en handskrift med följande titel: <u>Berättelse om de</u> [etc.] Som nu Molin var en af de Pultavafångar, hvilkas geografiska och etnografiska arbeten undertecknad dragit i ljuset*, [*footnote: J: Silfverstolpe. Hist. Bibliotek 1878 och Geografiska sällskapets tidskrift samma år.] blef glädjen icke liten.

Handskriften utgör 32 blad folio [etc. as in text, with minor changes in margin.]

<u>Reprinted</u> ~~with~~ as pamphlet under following title:—

Berättelse om de i Stora Tartariet boende Tartarer, som träffats längst nordost i Asien, på Ärkebiskop E. Benzelii begäran upsatt af Ambjörn Molin Ryttmästare vid Norra Skånska Cavalleri Regementet 1725.

No title page, Size [16.3×9.9]. 8 pps.

On 8th page: Stockholm Nya Dagligt Allehandas Aktiebolags Tryckeri 1880.

—The text of pamphlet differs only very slightly from newspaper article. Greater difference, though small, between newspaper article and article as printed in Kulturhistoriska Studier.

— The article with same title, pub. 1880, Sthm. Seligman, large 8vo, 28 pp. is entirely different, giving a literal transcription of Molin's mss, while *in Kulturhistoriska Studier [and subseq. editions]:— "För att göra läsningen möjlig måste texten "normaliseras" begriplig på vår yngre svenska." [Kultur. St. 1881, p. 67.]

och v. Engeströmska i K. biblioteket i Stockholm, ej lemnat önskadt resultat.

De nationer, som Molin beskrifver, uppgifver han sjelf vara följande:

Jaoutten (öfver 100,000 skattelagda männer), *Tungus-zer*, *Coraken*, *Juccageri*, *Lutterskoij*, *Annadirskij*, *Saneskij*, *Schuchtier*, många tusende under ingens lydno; *Ckanchadalii*, *Gilakij*, *Daurski*, *Mocnati*.

Alldenstund tchuktscherna torde vara de, som nu närmast för stunden kunna hafva något grand intresse för oss, skola vi, för deras skull, som tagit del af de beskrifningar, hvilka varit synliga angående desse Nordenskiölds och hans följeslagares vinterkamrater, meddela några utdrag ur den gamle carolinens iakttagelser, gjorda på platsen. De få icke ringaktas, dessa meddelanden, om de ock förefalla naiva, ty de ega äfven ett större intresse än det, att de äro svenska: de äro bland de äldsta originaluppteckningar om tschuktscherna man känner. För att göra läsningen möjlig måste texten "normaliseras" begriplig på vår yngre svenska.

"Så är ock en nation benämd *Ziuchzier* (obs. 3:dje var. på namnet) som är mäkta stor, hvilka lägga ock det till sijnith (ansigtet, utseendet) att de bryta ut, eller då tänderna dem sjelfva utfalla, låta uti stället för en sådan tand på hvardera sidan om munnen fastläka stora klor af en viss fågel, så att de med en sådan parure äro lika ett vildsvin, och att dessa klor dem uti all deras lifstid på samma sätt som utur ett sådant svin utur munnen står; hvilket de hålla för en mäkta skönhet. *) Låta ock somliga vexa naglarne öfver fingrarne lika som klor, med flera sådana sällsamheter; och är uti detta afseendet det aldra endaste, nämligen klädedrägt och allenast dess ut-

---

*) I Salmon: Gegenwärtige Staat von Russland (Altona, Leipzig 1752), p. 572, läses rörande denna omtvistade plägsed: »Was laut dieser Nachrichten, ein Russischer Kaufmann, Michel Ostatioff von einer, an der Nordostspitze des Landes Kamtschatka wohnenden, Nation, welche dort Sorgtsi heissen, von den Russen aber Tschuktschi genannt werden, ausgesaget, nämlich dass sich dieselben die Wangen aufritzten und in die Ritzen die Gröten von dem Fische, Narval, stechten, um die Wundemaale, welche ihnen zum Zierrath dienten, zu behalten, hat ein anderer russe, der 1716 aus Kamtschatka gekommen, gegen Strahlenbergen bekräftiget, doch mit dem Zusatze, dass die Tschuktschi die Gröten selbst, statt eines Zierraths in die Wangen stechten.»

sirande, som de låta spörja bland hela resten af hela deras öfriga lefvernesart den ringaste öfverflöd och något sådant ting, som de kunde vara förutan. Somliga låta öfver hela ansigtet och på händerna samt andra synliga ställen på kroppen, i det de hafva öppnat huden och sedan fint sönderstötta kol instrött, underliga Caracterer och figurer som de sin hela lifstid öfver släpas med, i stället för en härlig prydnad; kunnandes till sådana Caracterer och figurer ej annan orsak och besked gifva än att hans far hade det så på samma sättet, hvars låfliga sedvana han sig förmenar efterfölja. Och äro på samma sätt många sällsamheter, som de ej veta på annat sätt uttyda, än att sig uppå en gammal plägsed beropa, och har jag fuller märkt att ståndaktigheten vid ett ombyteligt mode och slikt mycket där af dependerar, att de sina egna inventioner dervid icke gilla, i ty att sig en gång tilldrog det en gamal, ansenlig man var hos mig uti min koja; och då han blef varse en liten skål, som ungefär kunde rymma en kannas storlek, med 3:ne fötter under, och 2:ne grepar; något stor tilltagen efter Ryska bruket, och som denna honom så ovanliga "Magien", om dess brukande och nyttjande, en förundran åstadkom, ville alltså af min dräng derom blifva underrättad, som till den ändan sig till honom adresserade.

Nu som denne drängen var af ett lustigt och railleust hummeur, tog sig strax före att denna figuren (eller skålen) vid en mössa förlikna och om denne enfaldige derom gifva bättre efterrättelse, stjelpte samma skål sig på hufvudet, anbjudandes denna hedning att hafva samma frihet till försöka huru denna hufvudbonad ock honom kunde kläda; hvaruppå denne nyfikne mottog skålen och densamma sig på hufvudet stjelpte, befann att denna mössa hade allenast det felet att vara honom för stor, hvilket då han till känna gaf, af denna drängen accorderat blef att under skålen få betjena sig af en annan mössa, hvilken expedient hedningen för mycket behändig och förflugen befann; så ock blef honom anvist huru greparne af skålen kunde tjena till att dervid fästa små remmar, som under hakan sammanbundne honom detta tak kunde på hufvudet qvarbehålla, hvilket allt denna mannen ett sådant behag till denna nyheten gjorde, att han tillböd sig strax samma skål vilja tillhandla, om dermed sig till en så väldig hufvudskrud betjena. Till denna handel lät sig min dräng lätteligen

fresta, och som Jag snart skulle ge mig på återresan, beslöt sig denna skål till en sådan liebhaber förhandla, och denna handel mot och utan min vetskap beslöt, viljandes en så rik betalning som tillbuden blef ej låta sig gå utur händerna; alltså bekom hedningen skålen till egendom ock hätta, hvarmed han strax af en stor hop förundrare efterföljd storligen hofverande; och då jag strax om denna handelns beskaffenhet blef underrättad, förekom samma mig så löjlig, att jag deröfver erkände och ej rubba ville hvad denna skalkaktige drängen uti min frånvaro hade gjort, i synnerhet som köparen med sin handel så förnöjder var, hvilket nöje än mera yppades då han några dagar deruppå kom tillbakas och erbjöd inståndeligen att sig få mot god betalning ock tillhandlas locket af samma skål, hvilket jag honom mest tillät af den orsak, att, som han ej med sig hade det han derföre gifva ville, utan som han visste att min återresa skulle dagen derefter gå för sig, och att jag alltså komme att passera ej långt från hans käll, tillböd sig vilja möta mig på vägen med betalningen, och emellertid taga detta locket hem med sig, hvilket jag allt hans redlighet att försöka efterlät, och ej deröfver blef bedragen, utan fann att han sig på sagde tid och ställe med riktig betalning infann.“

Kina.

Några synpunkter och belysningar.

Om Amerikas upptäckande icke tillskyndat menskligheten andra fördelar, så ha dock de stora politiskt-ekonomiska försök, som i det nya landet tid efter annan utförts och de sociala uppgifter, som der blifvit lösta, gifvit folkvetenskapen de största och värdefullaste bidrag. Mexicos eröfring står väl ännu hardt nära som ett underverk; en liten flock äfventyrare kufvar ett blomstrande samhälle, som i odling kunde mäta sig med sina angripare. De nordamerikanska indianstammarnes utrotande eller undanträngande har visat den bildade åkerbrukarens öfverlägsenhet öfver den kroppsligt starkare, kringdrifvande jägaren, hvilken småningom utdog, alltefter som nybyggarens yxa gick fram i skogen och skrämde vildbrådet, sålunda beröfvande indianen hans föda. På senare åren, efter negerslafveriets upphäfvande, har "den svarta frågan" i Förenta Staternas inre politik till en viss grad utträngts af "den gula", eller frågan om de åtgärder, som böra vidtagas af lagstiftningen med anledning af *den kinesiska invandringen*. Det problem, som nu måste lösas, är af desto mer genomgripande art, som det eger rotfäste i en af tidens allra vigtigaste frågor: *arbetarefrågan*.

Den starkares rätt, bestridd i teorien, har alltid varit obestridlig i verkligheten. Amerikanarne gåfvo indianen orätt och åto ut honom, under det att de af filantropiska skäl eller af politiska bakskäl gåfvo negern medborgerliga rättigheter. Den svarte mannens öde torde dock blifva, att, liksom indianen, i sinom tid ätas ut, ty han är, till sitt innersta skaplynne, vilde. Annorlunda blir förhållan-

det med kinesen. *Han* är civiliserad, ehuru han nu, under den upprörda sinnesstämningen, brännärkes som "hedning", ett ord som i guldgräfvarnes mun måtte få en egendomlig klang. Han uppträder såsom fri konkurrent på arbetsmarknaden och kan, på grund af sin flit, sina "små behof" — som hans måttlighet nämnes — utbjuda sitt arbete till en tredjedel, ända till en femtedel af det i öfrigt gällande priset. Han är icke starkare än amerikanen, men han spar sin kraft och eger det passiva motståndets segrande makt. När han icke arbetar, sofver han, eller bedöfvar han sig, ty han vet att tankeansträngning medför muskelförbränning; han kryper fram sin väg och slår sig icke fram, ty det senare medför kraftförlust; han lyder lagarne, ty det är beqvämast; han underkastar sig förödmjukelser, ty det tager tid att göra motstånd; han låter behandla sig som en hund, ty det väcker medlidande, och han låtsar vara fullständigt okunnig om konstitutionens XV:e artikel som lyder:

"Förenta Staternas medborgare kunna icke beröfvas sin rösträtt till någon del, hvarken af unionens styrelse eller statens, under någon som helst förevändning af ras, färg eller föregående slafskap. Kongressen är befullmäktigad att genom lagliga åtgärder göra denna artikel gällande."

Han har sålunda alla gudomliga och menskliga lagar på sin sida och derjemte det stora negerprejudikatet. Skulle någon lägga honom hans hedendom till last, så antar han något slags kristendom eller ock pekar han på judarne, som fortfarande officielt få förneka Kristus och ändock ega borgerliga rättigheter.

Han är sålunda farlig i kristna länder, men han är intressant, ty han låter Asien och Europa drabba samman på ett neutralt område; men om farorna äro störst för Amerika må lemnas derhän, då utvandringen pågår rundt kring Kinas gränser i Asien.

Då det är ett kändt sakförhållande att "hvar tredje menniska är kines", enär jordens befolkning uppgår i rundt tal till 1,200,000,000 och det egentliga Kinas till minst 400,000,000 så är det blott det stora landets tillbakadragenhet, som gjort, att man hittills icke stött på dess innebyggare utom rikets gränser, under det att man icke kan finna en fläck på jorden, der icke en britt uppträder

som köpman eller jordegare, ehuru han tillhör en liten nation på några och trettio millioner. Enligt senaste noggranna beräkningar har Kina icke släppt ut mer än sammanlagdt 5,328,000 utvandrare, hvilka fördela sig på följande kolonier: Amurlandet 20,000, Formosa 3,000,000, Filippinerna 18,000, Bortre Indien 1,600,000, Malacca 150,000, Indiska arkipelagen 310,000, Amerika, Australien och Polynesien tillsamman 230,000, hvaraf på Nord-Amerika kommer 150,000, sålunda en jemförelsevis liten del. Huru frågan står i Californien, särskildt i San Francisco, som på 210,000 innevånare hyser sina 25,000 kineser, torde vara allmänt bekant för svenska läsare genom Dixons, Trollopes och Watts resebeskrifningar. Mindre kändt är måhända, huruledes den gule mannen uppträder på de öfriga punkter, der han sammanstöter med européen*). Kinesiska rikets 250,000 qvadratmil gränsa i norr till Ryssland (Sibirien), i vester till Osmaniska riket (Turkestan), i söder till England (Främre Indien) och Frankrike (nedre Kokkin-Kina), i öster till Amerika, i sydost till Spanien och Nederländerna (Filippinerna och Sundaöarna). Att beröringspunkter med bebyggarne af Europas 179,000 qvadratmil icke skola vara få, är sålunda gifvet, och att den kinesiska utvandringsfrågan tager ett mycket större omfång, om hon betraktas från Gula hafvets kuster, är klart. Ryssarne hafva sedan äldsta tider stått i godt förhållande till Kina och redan 1712 afgick en kinesisk ambassad till Moskwa och Petersburg, om hvilken finnes utförlig berättelse af kinesisk författare. Sedan Mingdynastien år 1644 blifvit störtad och Mandschutatarerna intagit tronen, som de sedan dess bibehållit, har det egendomliga förhållandet inträffat, att kineserna i verkligheten intagit sina eröfrares hemland på det mest oblodiga sätt, och den engelsman som nu genomrider Mandschuriet, skall af den ursprungliga stolta tatarstammen endast finna en hop dagdrifvare som häfta i gäld och ligga i händerna på kinesiska köpmän. Det stolta Moukden, besjunget i ett långt, högstämdt skaldestycke af kejsar Kien-Long (1735—95), Mandschuriets hufvudstad, är en kinesisk stad.

Det var norr om Mandschuriet, kinesen skulle stöta samman med ryssen. Det var icke för att jaga pelsdjur

*) Ratzel: *Die Chinesische Auswanderungen.* Breslau 1876.

han gaf sig så långt åt norden genom ändlösa skogar och vildmarker; det var för att plocka gingseng-roten, fånga trepangen och samla en ätlig tångart. Nyligen hafva dock ryssarne förbjudit kineserna att besöka landet, "emedan kolonierna först behöfde stadga sig."

Ön Sachalin, som länge varit en omtvistad besittning, befolkades under lång tid af kineser; men då dessa 1868 skulle resa dit för att bryta stenkol, blefvo de utmotade af ryssarne, hvilka senare förklarat sitt välbehag öfver ön och der ämnade anlägga en straffkoloni för att — bryta stenkol. Likaså blefvo de gule männen bortvisade från en kustö vid Wladiwostok, der de plägade leta efter guld; då de gjorde uppror — något för dem ovanligt — blefvo de genast slagne. Detta hindrade dem icke att försöka sin handelslycka på andra punkter och, utgående från gränsstationen Kiachta, göra de ofta resor inåt Sibirien, ja så långt vestligt, att våra Jenisseifarare träffade kinesiske handelsresande på gästgifvaregårdar långt vester om Jenissei.

Att den opiirökande gule mannen skulle bli bättre emottagen i de britiska kolonierna var gifvet. I Birma gjorde man efter dess förvärfvande allt för att bereda kineserna ett angenämt hem och utstack till och med plats för kyrkogård åt dem, innan de ännu anländt — en åtgärd visande en vacker omtänksamhet hos opiihandlarne. Här trifvas kineserna väl och öfva bergshandtering och handel. I Singapore, som först 1819 bebygdes af engelsmännen, hafva kinesernas antal så vuxit och malayernas aftagit, att man här eger ett lysande exempel på huru den segare rasen öder ut den svagare — något, hvaremot landets herrar ingenting ha att invända, Det synes alls icke ha väckt engelsmännens medlidande, då de stackars malayerna, hvilka endast förstodo att fiska med ljuster, beklagade sig öfver, kineserna, som förstörde fisket för dem genom att begagna nät. År 1871 egde Singapore 97,111 invånare, af hvilka 54,570 voro kineser. Malayerna utrotas visserligen som ras, men kineserna lemna i deras ställe en förträfflig kors-afvel, hvilken här, liksom öfverallt der kinesen uppträder, utmärker sig för styrka och liflighet. Vanligen underlåter kinesen, af ekonomiska skäl, att föra qvinnor med sig, men åtnjuter deremot stor ynnest af främmande folks qvinnor för sitt humana sätt, hvarvid dessa

ej äro vana. Så har han t. ex. på Filippinerna, hos tagalerna, nästan blandat bort en hel ras, lemnande synnerligen dugtiga mestizer; men innan detta tillåtes honom af de spanska herrarne, måste han öfvergå till kristendomen, en lätt sak för den som i religiöst hänseende är fullständigt likgiltig. Något annat tyckes sjelfva landet, som kinesen hedrar med sitt besök, ej vinna, ty han blir aldrig bofast, utan återvänder till sitt eget land, så snart han riktat sig, lemnande efter sig hustru, barn och religion. Han uppträder visserligen någon gång på sina utflykter till Singapore som åkerbrukare, men på ett för landet icke fördelaktigt sätt. Han brände nämligen af skogar och odlade peppar, som gaf rika skördar första åren, men de andra intet, hvarefter odlingen öfvergafs. Handeln är dock hufvudnäringen. "Innan ännu skeppet ankrat, är en kines ombord och gör bekantskap med köpmannen, förlorar honom icke ett ögonblick ur sigte, förskotterar honom penningar, utspejar hans svagheter och blir slutligen egare till lasten." Han försmår dock ingalunda att gripa sig an med ett handtverk, och kan då reda sig med det knappaste utrymme, de enklaste verktyg, så att all täflan med honom blir omöjlig. Så öfver allt; i Calcutta äro fyrahundra (90 %) skomakare kineser, i Manila 633 af 784, och i San Francisco drifvas de 214 cigarrfabrikerna uteslutande med gula män.

De kineser, som gjort sin lycka i Singapore, draga sig numera tillbaka till Malacca och dess omnejd, öfver hvars jord och bergverk de nästan ensamma äro herrar, och der de slå sig ner till döddagar. Der äro de fria från utpinande mandariner och utmärka sig för gästfrihet och mildhet samt utgifva stora summor för välgörande ändamål.

Pulo Pinang, prinsen af Wales' ö, ligger numera i händerna på kineser och kan i verkligheten lika litet som Singapore betraktas som engelsk besittning. På Sundaöarne hafva holländarne icke kommit så väl öfver ens med de gule; 1740—42 hade de till och med ett svårt krig att föra på Java, och det var ej långt ifrån att kineserna behållit ön. Man räknar dock ännu 274,097 kineser i nederländska Indien.

Men här har icke utvandringen åt söder stannat. I Australiens guldgrufvor finner man 40,000 och i Victoria ensamt 17,000 kineser, hvilka genom sin förmåga att härda

ut klimatet äro oemotståndliga, och har som nämdt hela Australiens kinesiska befolkning uppgått till den betydliga summan 230,000. Kulihandeln i Vest-Indien och Sydamerika har tagit en betydande utsträckning, så att exempelvis på Guanoöarne 40,000 gula dött af det osunda klimatet. Till Cuba infördes de första kulis år 1847, af hvilka de flesta voro kineser, och har transporten sedan pågått så, att Cuba räknar 60,000. Näst Californien och Cuba är Peru ett mål för kuli-utförseln; der räknar man nu 140,000. Flere tusen voro 1872 sysselsatta på transandinska jernbanan; i Lima ha de egen teater och i Callao ett välgörenhetssällskap.

Som man ser, har utvandringen verkligen antagit ett fruktansvärdt omfång och Europa angripes från både öster och vester — *angripes*, ty det är som utvandrare, kineserna alltid gjort sina eröfringar. Ehuru varande den mest okrigiska nation i verlden, har den, oaktadt deras eget land, eller rättare deras tron, varit eröfrad flere gånger, alltid uppslukat sina besegrare genom sin ofantliga mängd och genom inflyttningar eröfrat eröfrarens länder. Så intogo de Mongoliet med té; det naiva herdefolket lärdes att dricka té, denna vara blef småningom en nödvändighetsartikel, och snart låg mongolen i händerna på kinesen, som villigt gaf honom årskredit på varan och sedan tog hans jord i pant och slog sig ner i hans land såsom åkerbrukare och värdshusvärd. Herden och jägaren, som alltid fly åkerbrukaren, drogo sig undan i ödemarkerna och kinesen framträngde ända till Kaschgar invid Turkestan; der stötte han på osmanen, som den gången blef Vesterlandets förpost mot hunnen; der blef drabbning, och kinamannen, som är dålig krigare, drog kortaste strået.

Kinesen kan alltså sägas uppträda som eröfrande makt och derför äro amerikanare och ryssar i sin rätt, då de drifva ut honom. Han uppträder som geting i andras kupor, jagar på andras mark, vitjar andras nät; han bryter icke bygd sjelf, utan besöker helst färdigbygda samhällen, der vinsten är lättare och arbetet icke så tungt; hans åsigter om rätt och orätt äro skilda från vesterländingens, hans samvete är inrättadt på ett annat sätt. Derför kan vesterländingen icke resonnera med honom, bör icke inlåta sig med honom, ty striden blir ojemn; han är slugare, derför är han starkare. Den dag kulis i Vestin-

dien och den gule mannen i Californien hunnit förvärfva sig martyrkronan, är segern gifven, ty då skola alltid några känsliga själar, som vilja förbättra naturens lagar, ropa på en kinesemancipation, och när kinesen går in i kongressen med ett par århundradens ärfda hat uti sig, då kan “den gula frågan“ med skäl väcka farhågor för den vesterländska bildningens framtid.

Söker man nu orsakerna till den pågående utvandringen, måste man leta dem inom den stora muren; man talar om socialistiska rörelser, om öfverbefolkning, allmänt missnöje med styrelsen, korruption, förtryck, dåliga, svaga regenter och mera; men uppgifterna äro så olika och beroende af hvarje sagesmans ställning till frågan. I en sak synes man dock vara ense: att kinesiska riket efter Tai-Ping-revolutionen, en af nyare tidens märkligaste rörelser inom folkens lif, blifvit skakadt i sina innersta grundvalar, och att ännu större rörelser förestå, såväl socialistiska som dynastiska. Några hafva dock tagit dessa omhvälfningar och jäsningar såsom förebud till en annalkande upplösning och hafva helt enkelt förklarat kinesiska nationen såsom dömd till undergång, då den, under ett förmenadt längre stillastående, småningom börjat upplösas, under det andra, genom att ensidigt hålla sig vid utvandringsföreteelsen, i sina farhågor korat kineserna till verldens blifvande herskare. Denna förra mening, som är ganska gängse, härrör af de sedvanliga fördomarne mot Kina, hvilka mest grunda sig på bristande kännedom om verkliga förhållandet. Det är vår afsigt att söka i några punkter belysa frågan om Kinas fortbestående såsom nation samt att bemöta några af de mest oriktiga föreställningarna om det kinesiska folkets verkliga ståndpunkt i religiöst, politiskt och socialt hänseende, utan att förf. af denna uppsats derför vill ensidigt uppträda till deras försvar eller göra sig misstänkt för att i ett och allt vara deras beundrare.

Kina har städse väckt nyfikenhet, vissa tider öfverdrifven beundran, stundom leda och afsky, hos mindre bildade folk nästan alltid löje. Man har varit böjd att finna orsaken till detta ständigt nya deltagande i den omstän-

digheten, att Kina har varit så litet kändt och tillgängligt, att det genom sin afsöndring från den öfriga verlden bibehållit det intressantas och hemlighetsfullas slöja. Än i dag upprepar man med anspråk på trovärdighet, att vi öfverhufvud ingenting veta om det underbara landet. Och ändock har Kina varit kändt i alla tider! Marcus Antonius skickar sändebud till "silkeslandet" för att knyta en handelsförbindelse, som dock ej leder till några resultat. Nestorianerna införde kristendomen i Kina redan 635; i en stad i Nankingstrakten funnos år 1274 två kristna kyrkor, hvilkas ruiner ännu äro i behåll, och nestorianen Mar-Saschis var guvernör i den onämda staden. Araberna hafva beskrifningar om resor i Kina företagna 850—77, och funno dessa resande en redan mycket gammal moské i staden Canfu (Kanton); då Gengis-Khan grundade den mongolisk-tartariska dynastien, besökte araben Ibn-Batuta Kina; år 1704 besökte Pater Gazani en judekoloni i Li-pai-sse, hvilken funnits der sedan urminnes tider och så förlorat traditionen om Jesus, att den förvexlade honom med Syrach; för öfrigt hade de sin synagoga och sin stora heliga bok och alla ceremonierna. År 1246 skickar Innocentius IV munken Giovanni Carpini för att vinna tartarer och kineser för kristendomen, hvarvid den påfallande likhet, som förefinnes mellan buddhaismens och katolicismens kyrkobruk, gjorde apostelen mycket nöje, emedan han antog att kristendomen redan var införd. Samma misstag gjorde för öfrigt den år 1253 af Ludvig den Helige utsände Rubricus. Under mongoliske tartaren Kubilai-Khan, som eröfrade Kina år 1280, företager Marco Polo sin resa och blir khanens gunstling; hans beskrifning öfver Kina är än i dag en bland de tillförlitligaste och bästa källorna. År 1288 skickar Nicolaus IV Johan af Corrino, och denne är den förste, som lyckas vinna mark för den romersk-katolska läran gent emot nestorianernas protester; han bygger en kyrka samt låter gjuta klockor till tornen. Döpningar bedrefvos i stor skala och latin lästes i de kristna skolorna; 1516 kommo portugisiska handelsfartyg till Kanton, men uppförde sig som röfvare, och lärde kineserna att frukta och hata europeer. Mot slutet af 1500-talet kommo jesuiterfäderna Ricci, Schall och Verbiest till Kina och vunno genom sina matematiska kunskaper stort anseende och höga embeten hos kejsaren. År 1692

fingo de kristne af kejsar Kang-hi religionsfrihet, och kejsaren skref sjelf traktater till kristendomens försvar; de kristnes djerfhet steg och påfven började skicka bullor och bann mot kejsaren, hvilket hade till följd kristendomens förbjudande genom edikt af 1723. Den lifligare förbindelse som sedan genom de Ostindiska kompanien uppstått mellan Kina och Europa har frambragt en hel väldig literatur, som dock hade arbeten sådana som Mendoza's *Historia del gran Reyno de la China* 1585, och Kircher's *China Illustrata* 1667 med flera att bygga på. Sedan 1860 är Kina öppet, alla dess hemligheter afslöjade och befunna redan förut vara det, alla gissningar bekräftade och alla misstag rättade. En kinesisk bibliografi, utgifven 1876 i Shanghai af P. G. och O. T. v. Möllendorff, upptager namn på 4,639, på europeiska språk tryckta arbeten om Kina, men i trots af allt detta vidhåller man som en trosats att ingenting är med säkerhet kändt om det underbara landet.

Sanna förhållandet är snarare, att ämnet är så godt som uttömdt och materialet så öfverflödande rikt, att man vid första försöket att intränga i kunskapen om "midtens rike" blir försatt i stort bryderi, då den ena författaren alltid som uppslag till sin bok har en nedrifning af föregångarnes arbeten. Derför hafva också sinologerna, för att gå midt igenom frågan och få en klar och pålitlig föreställning om saken, för länge sedan vändt sig till sjelfva urkällan, den kinesiska literaturen, hvars förnämsta verk i denna stund kunna läsas på de flesta europeiska språk. Men äfven detta har man redan lagt bakom sig, och sedan lärostolar i kinesiska språket blifvit upprättade vid universiteten i Paris (sedan 1815), London, München och Berlin, har sinologien blifvit en vetenskap, som icke stannat vid öfversättningsarbeten, utan dels ingått på de finaste analyser af språkets syntax, dels på det etnografiska och arkeologiska området anstält forskningar rörande Kinas äldsta historia och urinnevånare, hvarvid man kommit till högst öfverraskande resultat, alltför öfverraskande för att, innan ännu grundligare undersökningar bekräftat dem, man skulle våga framlägga dem för att begabbas.

Bland oriktiga meningar om Kina, inhemtade hufvudsakligast genom missionärer och vandrande sjömän, äro dessa de allmännast utbredda och djupast inrotade: att Kina, efter en viss blomstring långt tillbaka i tiden, skulle

ha stannat i utvecklingen och blifvit der stående ända intill våra dagar, hvarvid man på samma gång förnekar landet en historia och antager, att det genom sin afsöndring från den öfriga verlden icke haft något inflytande på den stora utvecklingen; vidare: att en fullständig despotism, som skulle herskat redan urminnes tider, varit den ena orsaken till stillaståendet, att fullkomlig irreligiositet eller utbildad ateism samt likgiltighet i andliga ting varit den andra orsaken. Härtill läggas upplysningar om, att Kina icke eger någon konst, endast en prosaisk nykter literatur, som än i dag är densamma som för 2,000 år sedan; att folket är ett smutsigt, girigt, lastbart, trälaktigt slägte, som förtjenar att gå sin undergång till mötes.

Kinas historia skall vederlägga en god del af dessa påståenden.

Liksom all historia förlorar den sig tillbaka i myternas och fablernas dunkel. Sagorna berätta om tre kejsare, hvilka omkr. 2,600 år före vår tidräkning skola hafva gifvit landet dess första civilisation. Den förste, *Fo-Hi*, säges hafva infört vissa handtverk, den andra, *Schin-Nong*, är åkerbrukets upphofsman och den tredje, *Hoang-Ti*, skall hafva delat landet i nio områden, af hvilka ett odlades för statens räkning; derjemte tillskrifves honom uppfinningen af 60-års-cykeln, hvarpå den kinesiska tidräkningen grundar sig, samt af skrifttecknen. När detta senare stora under skedde, "då", säger en historieskrifvare, "voro himmel, jord och alla gudar i rörelse. Underjordens invånare greto i natten och himmelen regnade mogna skördar af glädje. Efter uppfinningens fullbordande började menniskohjertats ränksmiderier att arbeta; falska historier tilltogo dagligen, strid och split vann insteg och äfven bedrägligt språk uppkom, hvilket bragt så mycket ondt i verlden. Derför greto de dödas skuggor i natten. — Men från skrifkonstens uppfinnande framgingo äfven goda seder, höflighet i umgänget, och musiken; förnuft och rättfärdighet kommo till ljuset; samhällslifvets vilkor blefvo belysta och lagar stadgade; ståthållare hade reglor att följa, lärjungar auktoriteter, som de vördade, och derför regnade himmelen mogna skördar."

Härpå följa "de fem monarkerna" med en lika fredlig och okrigisk historia som de tre kejsarnes. Under den sista af dessa, *Schun*, skall en stor flod ha egt rum, hvil-

ken af några författare sättes i sammanhang med den mosaiska traditionens. Med *Yu*, som för sin förtjenst om öfversvämningens hämmande blef vald till regent, börjar den första dynastien, *Hia*, hvilken följes af dynastien *Schang*. Denne senare skall hafva dött ut 1,100 f. Kristus och efterträddes, efter palatsrevolutionen, af *Tcheu*, under hvilken *Lao-Tse*, *Kong-Fu-Tse* och *Buddha* uppträdde och med hvars annaler Kinas historia börjar, upptecknad af *Kong-Fu-Tse* i den femte af Kanoniska böckerna (*King*), kallad *Tschun-Tsiou* (höst och vår). Efter *Kong-Fu-Tse's* död 477 f. Kristus uppstå stridigheter mellan vasallerna och kejsaren, hvilka fortforo till 231 f. Kr., då *Schi-Hoang-Ti* af *Tsin*-dynastien grundlägger det kinesiska väldet. Under denna regent, en af de väldigaste personligheterna i Kinas historia, börja hunnerna, norr om Kina, att röra på sig, och till skydd mot dessas härjande angrepp låter kejsaren anlägga den stora muren. Samme regent anställer den stora bokförstöringen för att utplåna minnet af sina företrädares bragder, samt skickar de första kolonisterna till Japan eller till Amerika *). Ifrån denna tid fram till 1644, då mandschuerna eröfrade Kina, har landet haft femton dynastiombyten (då t. ex. Frankrike under samma tid endast haft två), och en gång varit eröfradt, af mongolerna under Kubilai-Khan 1280—1334, samt dessutom varit skakadt af inre sociala hvälfningar såsom den i elfte århundradet, då reformatorn *Wang-Ngan-Sche* uppträdde såsom ledare af ett socialistparti, hvilken revolution åtföljdes af en utvandring, som anses vara impulsen till folkvandringarna, mongolernas rörelser mot vester och Gengis-Khans uppträdande. Kinas historia är med ett ord ett enda stort reformationsarbete, som fört landet framåt, och om äfven efter mandschuernas eröfring det efter förmenande legat i dvala i

*) På en af sina resor kom kejsaren ner till hafvet och stannade på stranden, intagen af beundran. Då framträdde en prest af förnuftets dyrkare och sade: »på öarne hinsidan oceanen växer en ört, som förlänar odödlighetens gåfva. *Schi-Hoang-Ti*, som alltid var begifven på att utforska nya ting, gaf genast befallning, att ett lika antal ynglingar och flickor skulle begifva sig dit. De stego ombord, men en fruktansvärd storm öfverföll dem, och blott ett fartyg kom tillbaka.» Jfr Gützlaff's *Geschichte des Chinesischen Reiches* .... Herausg. v. K. F. Neumann. Quedlinb., Lpzg. 1836. Se äfven D'Hervey de Saint Denys: *Mémoire sur le Pays connu des Anciens Chinois sous le nom de Fou-Sang*. Paris 1876.

två hundra år, så visa dock de sista stora händelserna med Tai-Ping-upproret 1851—65, att folket icke sofvit, ty denna revolution hade en politisk sida, den var ett landets befrielsekrig från främmande eröfrare, hvilket utföll till de senares fördel, endast genom europeiska makters mellankomst, och hvilket under långa tider i det tysta var förberedt genom otaliga revolutionsklubbars samarbete. Kina uppträder aldrig som eröfrande utan endast i försvarskrig mot barbarerna för civilisationen, och har sålunda alltid arbetat i samma syfte som Europa. Huru mycket detta senare står i skuld till Kina för sin bildning, är ännu oafgjordt, men säkert är att mongolerna på 1100-talet uppträdde med bombkanoner mot Europa och att tryckta böcker funnos på 1000-talet, då förbindelsen med vesterlandet var ganska liflig, ja en författare uppger bestämdt, att kinesiska böcker funnits i Europa, långt innan boktryckerikonsten der uppfans. Hvad stillaståendet beträffar, är dermed icke så farligt. Kinas verkliga historia börjar 722 f. Kr., sålunda 54 år efter första olympiaden, 31 år efter Roms grundläggning. Huru står det till med Greklands och Italiens utveckling under de senaste århundradena? Jemförda med Kina kunna måhända dessa länder med större skäl kallas "döda", liksom deras språk; de upphöra båda, efter en tynande tillvaro, att öfva inflytande på den verldshistoriska utvecklingen strax i början af vår tidräckning, då deremot Kina än i dag fortlefver på egen mark, talar sitt eget språk, utan att ha lånat något af sin bildning från främmande folk, och detta under en utländsk dynasti, hvarigenom ådagalägges att, åtminstone i detta land, furstarnes historia är en och folkens en annan.

Hvad det despotiska styrelsesättet angår, hvilket uppgifves såsom orsak till det förmenta stilleståndet, så är dermed icke heller så stor fara. Kejsaren är visserligen enväldig och åtnjuter i det hela samma vördnad som ryske czaren, men icke mer. Vid hans sida stå tvenne riksråd. Styrelsen sönderfaller i tre afdelningar, nämligen den högsta statsstyrelsen i Peking samt provinsernas och koloniernas styrelse. Regeringsdepartementen äro sex. Centralisationen är fullständig och monarkien skulle sålunda styras af en enda personlig vilja, då ingen representation ens till

namnet finnes, om icke andra motvigter funnos, hvilka i de europeiska staterna icke hafva någon motsvarighet.

Öfver hela regeringsmaskineriet står nämligen *censurstyrelsen*. Den har öfverinseende öfver folkets seder, öfver tjenstemännen, ministrarnes och furstarnes uppförande, och enhvar ända upp till kejsaren måste afhöra censorernas föreställningar, hvilka ofta kunna vara skarpa nog, då intet ansvar drabbar den föredragande personen. Vidare finnes ett *framställningarnas palats*, ett slags kassationsdomstol, som till första riksrådet eller kejsarens hemliga råd afgifver de berättelser, som ingå från provinserna, och de klagomål, som anföras öfver fälda domar.* Ärftlig adel finnes ej och kejsaren måste taga sina civila embetsmän endast bland dem, som inför *de lärdes samfund* aflagt föreskrifna kunskapsprof; den enda aristokratien är bildningens. Rikedom medför ej rang eller anseende; de civile embetsmännen ega högre rang än de militäre. Härtill kommer en högt utvecklad kommunalstyrelse; byalagen välja genom allmän omröstning inom sig en byfogde, som är ansvarig för uppbörden, bestrider en fredsdomares kall, är polismyndighet samt medlare mellan folket och mandarinerna. Det ligger i allt detta något humant, patriarkaliskt i styrelsesättet; kejsaren betraktar sig som landets "far och mor"; att godtycket hos embetsmännen skall herska och att dessa, som äro illa aflönade, tillåta sig utpressningar, är en beklaglig sanning, men visar att Kina ej är embetsmännens förlofvade land, såsom uppgifvits, och icke heller är öfverlupet af sådana, då deras antal på 40-talet ej öfversteg 14,000; jemför härmed *Sveriges* 19,000 ecklesiastike och civile embetsmän 1850, innan jernvägarne öppnats! Folket klagar icke öfver politiskt tvång och eger en otrolig frihet att yttra sig i tryck, ty så snart någon åtgärd af regeringen misshagar dem, regnar det brochyrer, satirer och i synnerhet anslag på knutarna.

Lagarne äro i allmänhet milda. Att kroppsstraff, hvilka icke anses vanhedrande, förekomma oftare än fängelse, är en nationalvinst, och folket finner sig godt vid sin bambu. Ett omdöme, afgifvet i *Edinburgh Review* år 1810, då G. Stauntons öfversättning af Kinas strafflag utkom, må gälla mer, då det uttalas af engelsmannen, hvilken icke är Kina-mannens vän eller beundrare.

"Då vi från Zendavesta eller Puranas fästa vår blick på den inre halt af förnuftighet och praktiskhet i denna

kinesiska lagsamling, så är det liksom man kommit i ljuset från mörker, från vidskepelse och vanvett till klart förstånd, och huru vidlyftiga och småaktiga i enskildheter dessa lagar än må vara, så känna vi dock knappast en europeisk lagbok, som är så rikhaltig, så följdriktig eller så fri från ränksmideri, bigotteri och dikt som denna*).“ Karakteristiskt för det så att säga gemytliga sätt, hvarpå kejsaren tar sitt embete, är den förträfflige kejsaren *Kang-His'* (1661—1722) svar på censorernas klagomål öfver provinsdomstolarne. “Alldenstund menniskan är benägen att låta vilseleda sig i fråga om sina egna fördelar,“ säger han, “skulle tvisterna aldrig taga något slut och den ena hälften af nationen knappt räcka till att afdöma den andras tvistemål. Jag vill derför, att alla som vända sig till domstolarne, skola blifva behandlade utan misskund och så, att hvar och en får afsmak för rättegångar och darrar vid tanken på att inställa sig för en öfverhetsperson. På detta sätt skall man upprycka det onda med rötterna; ty redliga medborgare, hvilka råka i misshällighet med hvarandra, skola uppgöra saken som bröder, i det de öfverlemna sin tvist till byfogden och gamla erfarna mäns skiljedom. Den stridslystne, halsstarrige och oförbätterlige vederfares deremot rättvisa, när hanförtrampas af domstolen.“

Huc, den välvilligaste Kina-missionären, som meddelar uppgiften, tillägger att kineserna äro ganska processlystna i all sin fredlighet och att kejsarens svar verkade ganska godt.

Det patriarkaliska förhållandet mellan sjelfherskaren och folket uppenbarar sig i den öfver hela landet påbjudna lagen, att i hvarje stad och by den 1:ste och 15:de i hvarje månad skall uppläsas ett stycke ur *Kang-His' Heliga Edikt***), bestående af sexton maximer af moraliskt och ekonomiskt innehåll med kommentarier af hans efterträdare *Young-Tching* och utläggningar af en saltverks-intendent *Wang-Yeou-Po*. Sanningarna äro ganska hvardagliga, men stilen är alls icke officiel, utan utmärkes af en ganska hög grad af “bonhomie“. “Folk och krigsmän“, heter det bland annat, “ehuru I af naturen ären dumma och okunniga,

---

*) *Ta-tsing-leu-lee; the penal code of China;* translated by sir George T. Straunton 1810.

**) *The sacred Edict,* William Milne, London 1817.

saknande förstånd och icke egande begrepp om förnuft och rättvisa, så bören I dock af känsla för er familj och af omtanka för er sjelfva fatta den sanning, att om lagen en gång får er i sitt nät, tusen obehag äro er beredda. Är det då icke bättre, att I rensen edra hjertan och ångren era fel i nattens tystnad, än att afvakta det ögonblick, då I hemfallen under käppen för att upphäfva gräsliga tjut? I stället för att ruinera er och förtära allt hvad I egen för att slippa undan straff, som äro oundvikliga, skulle det icke vara bättre att aflägga edra laster, återgå till dygden, icke öfverträda lagarne och sålunda sätta er person och er familj i säkerhet."

Kinesernas fri- och rättigheter äro ganska stora, och mången konstitutionel monarki i vesterlandet har det icke bättre ställdt med friheten; religionsfrihet, tanke-, yttrande- och tryckfrihet, kommunalrösträtt, petitionsrätt, frihet från en ärftlig adels tryck och frihet från inhemskt militärvälde äro förmåner, som äro ganska afundsvärda och som tillika äro en motvigt mot ett enväldigt styrelsesätt och centralisation i förvaltningen. Kina eger i verkligheten större frihet än Frankrike under andra kejsardömet med dess lagstiftande församling, senat och folkomröstning.

Att gifva en klar framställning om de religiösa förhållandena i Kina, är en rätt svår sak, då uppgifterna från de katolska och protestantiska missionärerna äro så stridiga och dessa t. o. m. uppträdt fiendtligt mot hvarandra på den främmande jorden samt derigenom skadat sin sak. Dock måste man obetingadt gilla katolikernas tillvägagående i det fallet, att de sökte sin publik bland de bildade, vid hofvet och lyckades under Kang-Hi vinna denne furstes personliga tillgifvenhet, då deremot protestanterna, vanligen mycket obildade, sökt draga på sin sida det lägre folket, hvilka äro lättare att leda. Om vi dock tills vidare lemna de teologiska striderna å sido för att först se till, huruvida det kinesiska folket är så irreligiöst och om de verkligen äro sådana "ateister", som man påstår, måste vi gå till urkunderna.

I Kina bekännas tre religioner, men någon statsreligion finnes ej. Detta plägar anföras som bevis på na-

tionens religiösa likgiltighet. Styrelsen och de bildade bekänna *Kong-Fu-Tse's* upphöjda läror, hvilka innehållas i *Sse-Chou, De fyra klassiska Böckerna*, hvilka till en del grunda sig på de af *Kong-Fu-Tse* samlade *Wu-King* eller *De fem kanoniska.* Dessa skrifter kunna än i dag läsas med uppbyggelse af hela verldens folk, utan att någons religiösa eller sedliga känslor såras, ty de innehålla endast skaparens och dygdens lof samt gyllene lefnadsreglor. Det har varit en svår sak för de kristne att komma på de heliga böckerna med hedendom, och långa och klyftiga strider fördes, tills man trodde sig ha funnit spåret. *Tien,* ett ofta åkerkommande ord, betyder himmel, men begagnas i de heliga böckerna i samma bemärkelse som skaparen. Så säges i *Meng-Tse,* den fjerde af de klassiska böckerna: bok. V, del. II, kap. 1: "Himmelens plan, då den skapade menniskoslägtet, var denna etc.", och i samma bok V, del. I kap. VI: "Hvad som sker utan menniskans görande och låtande, det är från himmelen. Det som händer utan menniskans vilja, det sker på himmelens befallning" o. s. v. Nu begagnades emellertid *Tien* i kalendern, och astronomien heter *Tien-Ven,* himmelsvetenskapen, alltså, menade missionärerna, dyrkade kineserna den synliga himmelen och voro hedningar och borde omvändas. Upplysta jesuiter voro icke med om denna enfaldiga slutledning, utan hänsköto saken till kejsaren. Denne lät ett edikt utgå, hvilket ännu förvaras i arkiven, hvari det heter: "Man bringar icke den synliga och materiela himmelen offer, utan endast och allenast himmelens, jordens och de skapade tingens herre (liksom kejsaren *Tchao-Ting* så kallades af namnet på det palats der Hans Majestät visade sig i sin största glans), derför bära också alla taflor, inför hvilka man offrar, påskriften *Chang-Ti,* d. ä. den högste Herren. Af vördnad vågar man icke att nämna honom vid hans namn, utan plägar anropa honom under himmelens namn." Mandarinerna och de lärde yttrade likaledes sin förvåning öfver att man i Europa kunde tro, att de dyrkade ett väsen utan lif, sådant som den synliga himmelen. "Huru," sade de, "skulle vi tro, att hvarje familj har ett hufvud, hvarje stad en ståthållare, hvarje provins en vice-konung, hela riket en oinskränkt herre, och ändock ett ögonblick tvifla på, att det fins en första intelligens, ett högsta väsen, en oinskränkt herskare öfver verldsaltet,

som styr med vishet och rättfärdighet? Lära våra gamla skrifter annat, hafva våra äldste vise lärt annat *)? Detta uttalades år 1700, och ännu 1845 påstår Gützlaff i sin kinesiska historia, att kinesen menar med *Tien* den materiela himmelen och skrattar åt idén om ett högsta väsen! Detta kalla vesterländingar *mala fides*.

Staten aflönar icke presterskap, men söker genom edikter motverka vidskepelse och afguderi samt uppträder både i strafflagen och i det Heliga Ediktet såsom beskyddare af den rena läran om det Högsta väsendet gent emot *Buddhas* och *Tao-Tse's* afguderi och bedrägliga funder, hvilket visar ett ganska lifligt om ock mera humant nit. Buddhaläran, till hvilken vi strax återkomma, är oss väl bekant, icke så kanske *Lao-Tse's* eller *Lao-Kiun's*. Denne filosof lefde omkring hundra år före *Kong-Fu-Tse* och skall på sina vandringar ha kommit långt vester ut. Liksom pythagoreerna och platonikerna antager han såsom första orsak *förnuftet*. "Före Kaos, som föregick himlens och jordens skapare, gafs det ett enda väsen, omätligt och tigande, orörligt och likväl oupphörligt i verksamhet: det är verldsaltets moder. Jag är okunnig om dess namn, men jag betecknar det med ordet förnuft. Menniskan har sin förebild i jorden, jorden sin i himlen, himlen sin i förnuftet, förnuftet sin uti sig sjelf." *Lao-Tse's* åsigter innehållas i *Tao-Te-King*, "Vägen till dygd". Eduard von Hartmann inleder sin anmälan af den tyska öfversättningen, 1870, på följande emfatiska sätt:

"En uråldrig helgedom från den bortersta orienten öppnar sina portar och tillropar den häpnande vesterländingen: träd in, äfven här finnas gudar! Icke en vredgad, nidsk, blodtörstig Guds helgedom, icke vanhelgad af en presterlig herskarlystnad, som vill öka sitt kast-välde på folkets bekostnad, nej, en den Evige, namnlöse Gudens helgedom, som alla känna och dock ingen förmår nämna, en stilla församlings fridlysta tillflyktsort, ett tempel af skönaste och renaste humanitet, blott så mycket anlupen af orientens kontemplativa quietism, för att man der skall finna den lugna hamn, till hvilken den af lidelsernas stormar och dagens små intressen maktlösa menniskan kan taga sin tillflykt. Bekant är det lugnande inflytande, som

*) J. G. Kröger. *Abriss einer vergleichenden Darstellung der Indisch — Persisch — und Chinesischen Religionssystemen*. Eisleben 1842.

Goethe erfor af Spinozas "Etik"; äfven här hafva vi ett verk, som kallar sig etik, och dock, liksom Spinozas, i sin första del är metafysik; äfven här en sträng panteism af det ena, absoluta (*Tao*); men hvilken skilnad med all likhet! Då Spinoza är ett stelt, hårdt mejsladt Medusahufvud, som blickar förstenande på oss, så förefaller *Lao-Tse* som en gammal freskobild med halft urblekta konturer, men en bild af förtrollande skönhet och vekhet, på hvars hjertvinnande älsklighet och mildhet man icke kan se nog länge."

Vitsordet må gälla, men förhållandet är, att de bildade kineserna, som en gång vant sig vid *Kong-Fu-Tse* och hans lärjungar, icke brytt sig om *Lao-Tse*, utan att denne fallit i händerna på folk, som ur hans missförstådda läror utbildat en skola af teckentydare, alkemister, charlataner och astrologer, hvilka leda den okunniga delen af folket, som icke anslutit sig till buddhaismen.

Kang-His 17:de maxim lyder: "Undertryck främmande läror för att upphöja den rena läran", och kommentarierna och parafrasen belysa närmare styrelsens ställning till de båda sekterna och till kristendomen. Sedan kommentatorn befunnit riktigheten af de båda sekternas, *Tao's* och *Fo's* läror i teorien, tillägger han: "Senare uppstod en klass af kringstrykande personer, som stulo dessa sekters namn och förderfvade deras läror. Summan af hvad de göra, är att spå olycka och lycka, i afsigt att göra köpenskap med sina spökhistorier och sin obepröfvade lärdom. Först narra de af folk deras penningar för att göda sig sjelfva, derefter samla de menigheten för att bränna rökelse, vid hvilka sammankomster både män och qvinnor infinna sig." Och i parafrasen: "I sägen, att tjena Fo är ganska välgörande; att om I brännen pappersmynt, frambären offer, och hållen fastor inför Guden Fo's ansigte, skall han afvärja olyckor, utplåna edra synder, öka er lycka och förlänga ert lif! Tänken då! Från gamla tider är det sagdt: "gudarne äro förnuftiga och rättvisa." Vore Fo en sådan gud, huru skulle han kunna älska ert gullpapper och era offer, som skola förmå honom att beskydda er! Om I icke brännen gullpapper och bären offer till hans altar, menen I att guden Fo skall bli missnöjd med er och skicka sina straffdomar öfver er! Är det så, då är guden Fo en lump! Låtom oss taga till exempel er distriktsmandarin! Skullen I aldrig gå och göra er till och smickra honom, så skulle han ändå, om I voren hederligt

folk och uppfylden era skyldigheter, nog visa er uppmärksamhet. Men om I öfverträden lagarne, begån våld och gören andra orätt, skulle han visa sitt missnöje, om I ock på tusen sätt sökten smickra honom, och nog ofelbart befria samhället från den pesten!“ Af detta framgår väl, att styrelsen söker motverka allt charlataneri i religionen, och få regeringar hafva väl yttrat sig så oförbehållsamt om de falske profeter.

Hvad nu kristendomens ringa framgångar i Kina beträffar, så har den djupare orsaker än en allmänt antagen religiös likgiltighet. Då katolske missionärer första gången kommo till Kina, funno de en så påfallande likhet mellan sina egna och buddhaisternas religiösa bruk, att de trodde landet vara kristet, och på frågan hvem Buddha var, svarades: han är menniskornas frälsare. Som bekant, finnas många punkter i hvilka kristna och buddhaistiska traditioner sammanfalla. Buddha är född af en jungfru omkring 960 år före Kristus; han döptes och erhöll namnet Arddha-Schiddi; Baburenu, hans lärare, blef snart satt i förlägenhet af sin lärjunges frågor, och då läraren blott kunde indiska språket, undervisade honom hans lärjunge i femton andra språk. Sedermera skilde han sig från samhället och begaf sig i ödemarken, der han blef utsatt för frestare; när han sedan i Benares uppträdde som profet, kallade han sig Sakya-Muni. Der nedslog han i en disputation öfverstepresten; han uppsätter derefter sina moraliska grundläror och de tio budorden: 1:o) icke döda; 2:o) icke stjäla; 3:o) vara kysk; 4:o) icke bära falskt vitnesbörd; 5:o) icke ljuga; 6:o) icke svärja; 7:o) undvika alla orena ord; 8:o) vara oegennyttig; 9:o) icke utkräfva hämd; 10:o) icke vara vidskeplig. Han afled vid åttio års ålder, sedan han tagit afsked af sina lärjungar och profeterat om en annan Buddha, som skulle uppträda 5,000 år senare. Buddhaismen är genomträngd af en anda af saktmod, jemlikhet och broderlighet: “min lag är en nådens lag för alla“, yttrade dess stiftare.

När nu katolikerna satte sina läror i omlopp och förkunnade evangeliet om att verldens frälsare var kommen, så var detta ingen nyhet för kineserna, och derför uppstodo många svårigheter. Dessa ökades derigenom, att buddhaisterna begagnade både messor, fastor, klockor, palmer, vigvatten, radband, rökelse — ja t. o. m. bilder, med

brinnande ljus framför, alldeles som de kristne bruka. Men man misstrodde vesterländingarne; man kunde icke förstå att de rest från fjerran land endast för att predika om en ny Buddha; här måste ligga några politiska eller andra intressen bakom. Sådana funnos i början ej, förr än jesuiter och dominikaner på 1700-talet kommo i stridigheter och drogo in påfven i saken, hvilken hotade kejsaren med bann och förklarade Kina för vasallstat. Då blef förbittringen stor och de kristne blefvo förvisade. Derför heter det också om de kristne i ofvannämda maximer: "vestra oceanens sekt, som dyrkar himlaherren, hör också till de skadliga; men efter som desse män kunna matematik, begagnar styrelsen dem; detta hören I väl betänka." Kineserna hafva aldrig varit religiösa fanatici. De resonnera gerna om kristendomen, erkänna dess vackra läror; hafva aldrig förföljt de kristne för deras tros skull, men mången gång för deras djerfva, ofta smaklösa uppträdande, såsom då franska missionärer reste genom landet, klädde i kejserliga familjens färger, ehuru de visste detta vara stridande mot sed och lag. De kristnes förvisning retade dessa, och med protestantiska missionärers fanatiska uppträdande skadas kristendomen ännu mer, helst mindre begåfvade och mindre rediga hufvuden skötte saken. Appendix XVIII till Strafflagen upptager tvenne kejserliga edikt af 1805 rörande kristendomen; de innehålla ganska kuriösa bidrag och visa, huru svåra missförstånd uppkommit genom otidigt nit från de troendes sida.

I det andra ediktet säger kejsaren, att han låtit sitt råd undersöka de kristnes böcker och deribland funnit stötande och oriktiga saker, hvarpå följande anföres. "I *Nödvändig inledning till Läran* säges: *Tien-Chu*, d. v. s. himlaherren, är alla nationers store konung"; men i Helgonkalendern säges att "Jesus, sonen, är jordens och alla kreaturs store konung"... Är detta sanning eller sundt förnuft? — — — I *Undervisning rörande Äktenskap* säges att de som icke tillhöra religionen äro intet mindre än djefvulens slafvar." — — — På ett annat ställe berättas, att "det var en gång en *Pei-Tse*" d. v. s. en tartarisk furste, "som brukade begå dåliga handlingar och aldrig lyssnade till den vise *Fo-Tsin's* d. v. s. sin hustrus föreställningar, hvilken gjorde allt för att förmå honom att icke vara så dålig. En dag kommo en legion djeflar och bort-

förde *Pei-Tse* till helvetet; och då *Tien-Chu* (Gud) såg att *Fo-Tsin* var en god och dygdig qvinna, sade han henne i hemlighet, att mannen led eviga plågor i ett eldhaf.“ Man tillägger, att de, som icke lyssna till de fromma uppmaningarna, skola komma till eviga straff, som *Tien-Chu* beredt dem. Vi upprepa: det är orimligt och öfverdrifvet i högsta grad. — — — Det är tydligt, att denna historia om en *Pei-Tse* bortförd af djeflarne till helvetet är gjord utan en skymt till sanning och icke förtjenar tros.“

De kristne blefvo förvisade, men icke underkastade någon misshandling, oaktadt djefvulsdyrkan i strafflagen beläggee med ett par hundra rapp; man hade aktning för de vilseförda, och folket höll af dem, ty de voro välgörande mot fattiga och sjuka och togo aldrig emot penningar, något som särdeles tilltalade de af sina Bonzer ganska hårdt efterhållna kineserna. Emellertid hade bredvid missionsverksamheten handel bedrifvits af vesterländingarne under hela 1700-talet. Kineserna ville till en början ej inlåta sig dermed, ty Kina behöfver ingenting, men europeerna behöfde té. Jemvigt måste åvägabringas och engelsmännen lärde kineserna röka opium mot slutet af 1700-talet. Nu började förhållandet grumlas, och snart skulle engelsmännen med sin samvetslösa handelspolitik motverka sina egna och de andra vestmakternas arbete på kristendomens fält.

Före 1767 steg hela importen af opium från Indien endast till 200 kistor. Småningom märker regeringen opiets skadliga inflytande på befolkningen och förbjuder varan; priset fördubblas, det blir närmaste följden; den andra, att engelsmännen anlägga opiiplantager i Indien och öppna en skamlig, af sin regering beskyddad smuggelhandel, som pågår ända till 1839. Då skickar regeringen en man till *Kuang-Tung* för att göra ett slut på ofoget, och *Lin*, en ädel, kraftfull karakter, som fast beslutat att rädda sitt fädernesland från undergång, utsänder sitt edikt. “Det är en känd sak,“ säger Lin till engelsmännen, “att de skepp som komma till Kanton för att drifva byteshandel, derstädes göra god vinst. — — — Vi lemna alla våra varor oblandade och cförfalskade, att föras bort öfver hafvet... Visen I er tacksamma derför? Han I lefvat efter våra lagar? Han I aktat andras välfärd, då I lupit efter egen

fördel? Hvarför fören I opium hit in, hvars bruk icke är tillåtet i era egna länder?"

Opiets utlemnande vägras till en början, men 20,000 kistor falla omsider i kinesernas händer och komma att i historien spela samma rol som tékistorna i Bostons hamn. Nu börja de tre opii-krigen, mycket fula sidor i historien, som Europa gerna skulle vilja rycka ut. Först 1860 duka kineserna fullkomligt under, och europeerna lemna ett hatadt och föraktadt namn efter de skändligheter, som derunder begingos och som man ej gerna dröjer vid.

Kristendomens sak var numera ohjelplig. "Omöjligt", säger en Kinaman, som läst kristna böcker och funnit dessas läror öfverensstämmande med *Kong-Fu-Tse's*, "omöjligt att engelsmännen äro kristne. De skulle då icke bryta de Tio Buden, icke taga våra länder och städer och icke ihjelslå vårt arma folk. Vore de kristne, skulle de icke bryta sjette budet, icke sälja opium och breda död öfver riket. Äro de verkligen kristne, så undervisa dessa hycklare, som öfversvämma oss med sina missionärer, biblar och traktater, undervisa dem i deras egen kristendom, i dygdens och rättfärdighetens lära. Äfven ryssarne kunnen I också säga, att de enligt sin religions läror icke få taga det ena landstycket efter det andra ifrån oss. Och den engelsmannen Bowring, han är dock den oförskämdaste. I ett samtal med excellensen *Tsien* vågade han påstå, att opium vore lika oskadligt som vårt té." Så snart talet kom på engelsmännen, öppnade kineserna vår katekes, pekade på de tio budorden och sade med en högtidlig ton: "Nej, desse engelsmän äro inga kristna, omöjligt, de äro inga kristna! *)"

En särdeles egendomlig rol var kristendomen förbehållen i det stora befrielse- och religionskriget, som är kändt under namnet *Tai-Ping*-upproret och som måste omnämnas med några ord. **)

Siu-Tsuen hette en fattig mans son i södra *Kuang-Tung;* med stor håg för studier försökte han åtskilliga gånger att vinna den lägsta lärdomsgraden, men förgäfves; då hans tillgångar voro uttömda, slog han examen ur hågen och drog sig tillbaka ur landet som småskolelärare; dock med-

*) K. Fr. Neuman, *Ostasiatische Geschichte.* Leipzig 1861.
**) Jemför uppsatsen Svenska Missonärer i Kina.

tagen af de lidna nederlagen, föll han sjuk och led under sjukdomen af visioner, hvilka för honom hade full (subjektiv) verklighet; dessa fortforo att plåga honom efter tillfrisknandet och han ansågs beröfvad sitt förstånd; härunder började emellertid tankar på en gudomlig sändning vakna; en olycklig tillfällighet satte i hans händer en af en kinesisk omvänd, *Liang-Afah*, kompilerad bok kallad *Keuen-Shi-Leang-Yeu*, eller i engelska öfversättningen "Good Words exhorting the Age". Denna bok, som i manuskript blifvit företedd d:r Morrison och af honom gillad, innehåller lösryckta stycken ur den Heliga Skrift jemte några andliga traktater. Att Esaias' första kapitel och Genesis första skulle göra ett lifligt intryck på visionären, var att vänta; tillsammans med några vänner studerade han den underbara boken, om hvars upphof och betydelse han saknade hvarje begrepp. Vännerna märkte emellertid, att orden jag, vi, du, han, ofta inledde kapitel, men kunde ej få reda på personen till hvilken dessa pronomina hänfördes. *Siu-Tsuen* framkastade vinkar om, att han nog visste hvem som menades. Han hade ofta sett ordet *Tsuen* (*hel, all*) och trodde snart att det var hans namn. Tredje versen af Davids 19:de psalm återgaf han: "Deras röst har gått ut öfver *Tsuens* land" (*allt* land); nionde och tionde verserne läste han: *Tsuen* är rättfärdig och mer kostelig än guld" i st. f. "Herrans vägar äro sanna, *allesamman* rättfärdiga etc." Då de läste beskrifningen om syndafloden och Sodoms undergång, blefvo de bestörta, då de icke visste att dessa händelser redan passerat; det dröjde icke länge förr en *Siu-Tsuen* uppträdde som fullt utbildad profet under namn af *Jesu yngre broder* och slungade gamla testamentets fullbordade straffdomar öfver Kina samt drog med sig folket i stora skaror. Hvad *Siu-Tsuen* ville, sedan han kommit till klarhet, var: att befria landet från afgudadyrkare, införa fridens lära och derefter utrota mandschudynastien. 1853 utropades *Siu-Tsuen* till kejsare i Nanking, dynastien kallas *Tai-Ping*, Fridens Rike, och riket sjelft Himmelska Staten.

Detta inbördes krig pågår ända till 1865, då Frankrike och England uppträda återigen i en skef ställning, och göra slut på de legitima Tai-Pingarne, (gent emot landets eröfrare mandschuerne voro de legitima), och släcka den kristendomens svaga låga, som den unge svärmaren tändt.

En af de förnämsta orsakerna till europeernas sväfvande omdömen om Kina är obekantskapen med språket; och det är just der, i hans språk, man kanske träffar kinesen mest hemma hos sig. Fördomen eller rent af motviljan mot kinesiskan är mycket oberättigad. Ett språk, lika gammalt som det döda sanskrit, men ännu i dag lefvande, som' öppnar tillträde till en literatur rikare och gedignare än Indiens, borde icke vara så försummadt, som det är, oafsedt det praktiska intresset, som blir större, ju flere beröringspunkter uppstå mellan Östern och Vestern. Men äfven här ha inrotade skefva föreställningar lagt sig med makt emot; man har helt enkelt en gång för alla förklarat, att det språket omöjligen kan läras; det skall nämligen innehålla 80,000 tecken, ett för hvarje ord, hvilka ingen af de infödda ännu hunnit inhemta. Nu är deremot förhållandet i verkligheten följande. *Kang-Hi's* lexikon, det hittills största, innehåller 44,441 ord, af hvilka endast 24,235 kunna hänföras till de brukliga; jemför man härmed Johnsons engelska ordbok, upptagande omkring 50,000 ord, af hvilka Shakspeare, som icke är ordkarg, endast behöft begagna 20,000; och om man tillika vet att en italiensk operatext, som ändock skall ge uttryck åt rätt skiftande stämningar, kan reda sig med 600 ord, och man dertill får veta att Kinas fem kanoniska böcker, innehållande öfver 200,000 ord, endast begagna 4,601 *olika* karakterer, och Strafflagen (i franska öfversättningen omkring 1,000 oktavsidor) endast nyttjar 2,000 olika karakterer, så torde det icke förvåna, om man påstår, att kännedomen om 4 eller 5,000 ord är tillräcklig för alla vanliga ändamål. Det stora antalet karakterer härleder sig helt enkelt af de många synonymerna; så t. ex. uppger Callery 42 olika skrifarter för ordet *pau*, kostbar, 41 för *tsun*, ärbar o. s. v.

Är då kinesiska språket svårt att lära? Icke svårare, måste man säga, än de europeiska för en europé, snarare lättare än de flesta, hvad formläran beträffar, som är ingen, och hvad syntaxen angår ungefär som latinets för en german. Stanislas Julien, den aflidne professorn vid Collége de France, lärde sig språket på sex månaders "cours" så, att han derefter öfversatte *Meng-Tse* och fick den utgifven af Société Asiatique. Missionärerna, hvilka just icke äro skarpsinnigt folk, åtminstone icke de protestantiska, anse ej språket som något oöfverstigligt hinder, och propag-

andan i Rom har på sitt tryckeri en kinesisk afdelning, som skötes af européer.

För den som i våra dagar egnar sig åt studiet af kinesiska språket, äro nästan alla hinder undanröjda, ty grammatikerna och ordböckerna äro många och förträffliga. Man har dominikanern P. Varo's grammatika, den första *Arte de la Lengua mandarina*, Canton 1703; Bayer: *Museum Sinicum*, Petropol. 1730; Fourmont: *Meditationes Sinicæ*, Paris 1737; D. S.: *Linguæ Sinarum mandarinicæ et hieroglyphicæ grammatica duplex*, Paris 1742; Hager: *Elements of the Chinese language*, London 1806; Marshman: *Clavis Sinica*, Serampore 1814; Morrison: *A grammar of the Chinese language*, Serampore 1815; Rémusat: *Élemens de la Grammaire chinoise*, Paris 1822; Gonçalves: *Arte China*, Macao 1829; Prémare: *Notitia linguæ Sinicæ*, Malacca 1831; Hyacinthe Bitchourin: *Kitiskaya grammatica*, S:t Petersburg 1838; (Gützlaff), *Notices on Chinese grammar*, Batavia 1842; Endlicher: *Anfangsgründe der Chinesischen Grammatik*, Wien 1845; *Premiers rudiments de la langue Chinoise*, Paris 1844 (anon.): Edkins: *A Grammar*... Shanghai 1853; D. S. D:o 2nd Edition, Shanghai 1857; Bazin: *Grammaire Mandarine*..., Paris 1856; Schott: *Chinesische Sprachlehre*, Berlin 1857; D. S.: *Zur Chines. Sprachlehre*, Berlin 1868; Summers: *Handbook af the Chinese language*, Oxford 1863; Lobsched: *Grammar of the Chinese language*, Hongkong 1864; Isaiha: *Wwedenie w Russko-kitaiskii slovar*, Peking 1869; Castañeda; *Grammatica elemental de la lengua China, dialecto Cantonés*, Honkong 1869; Julien: *Syntaxe nouvelle de la langue Chinoise* 1, 2, Paris 1869; Rudy: *The Chinese Mandarin language after Ollendorf's new method*, Senève 1872; Rosny, de: *A Grammar of the Chinese language*, London 1874. Derjemte finnas 48 ordböcker, ifrån Colladi's, Rom 1632, till Morrison's, Shanghai 1876, samt handskrifna jesuiterlexikon, ganska vanliga i alla Europas bibliotek.

Kinesiska språket är icke monosyllabiskt, skriftteckneu icke symboliska, tecknande en bild, icke heller fonetiska, uttryckande ett ljud. Lika litet som engelska språket är monosyllabiskt, derför att Pope skrifvit en vers som dessa:

»Ah, if she lend not arms as well as rules,
What can she more than tell us we are fools?»

eller de romerska siffertecknen symboliska, derför att I, II, III äro det. Sanningen ligger midt emellan och det

är *Tchoung-Young*, "juste-milieun", man får lära under umgänget med kinesen.

Det är för nybörjaren en förtjusande villa att tro det alla orden äro symboler, sinnrika kombinationer af afbildningar, hieroglyfer; han ser öfver en text och finner ett vimmel af bilder; taflor rullas upp, fåglar, träd, blommor, dämoner, himmel, jord, luft, guldfiskar och drakar, hus och bohag, allt om hvartannat! Det är som en opiidröm! Men så kommer lexikonet och då blir blomman ett adverb, den vackra insjön en konjunktion, sol och måne betyda "i morgon", o. s. v. och man befinner sig ansigte mot ansigte med den hvassaste prosa. För att icke nu gå till en annan öfverdrift, måste erkännas, att efter någon bekantskap med de verkliga symbolerna, hvilka icke vid sammansättningar göra tjenst som ljud, man vid öfverblickandet af en text, hvilken som helst, verkligen kan se hvad den handlar om.

De kinesiska skrifttecknen kunna indelas i sex klasser. *Första klassen* äro enkla afbildningar, som under tidernas lopp enligt ornamentikens lagar undergått tjenliga förändringar; dit räknas 608 tecken, af hvilka några här meddelas:

山 *Chan* = Berg.

木 *Mou* = Träd.

日 *Ji* = Sol.

月 *Youei* = Måne.

魚 *Ju* = Fisk.

犬 *Khiouan* = Hund.

Om också ej mycket är qvar af de ursprungliga bilderna, så har man dock stort gagn af dessa tecken — då man en gång vet hvad de betyda.

Andra klassen äro enkla symboler med öfverflyttad betydelse, till antalet 107, såsom *cheou*, hand, i betydelsen taga; en sol öfver horisonten = morgon, en halfmåne = afton, något i munnen = söt o. s. v.

Tredje klassen, 740 karakterer, och som gerna kunde gå ihop med den föregående, innefattar kombinerade symboler t. ex.:

明 Sol och måne = Glans, *Ming*.

泪 Öga och vatten = Tårar, *Loui*.

仙 Man och berg = Eremit, *Sian*.

聞 Öra i en dörr = Höra, *Wen*.

婦 Qvinna, hand och qvast = Hustru, *Fou*.

鳴 Mun och fågel = Sång, *Ming*.

Fjerde klassen, med omvänd betydelse, 372 karakterer. Sådana äro: en hand riktad åt venster = höger, och tvärtom.

Femte klassen innefattar 21,810 karakterer; det är under dem man träffar de flesta orden, hvilkas ena del betecknar ljudet, det andra betydelsen. Så t. ex. heter cypress *Pe;* men *Pe* betyder också hvit; alla trädslags namn äro sammansatta med namnet träd, *Mou*, (se ofvan). Sättes så tecknet hvit, *Pe*, bredvid trädet, så uppstår en sammansatt bild, der *Mou* förlorar sitt ljud och *Pe* sin betydelse.

Här är således icke frågan om att taga ut rebus eller gissa gåtor, här hjelper endast lexikon.

Sjette klassen innehåller 598 karakterer, hvilka äro sammansatta symboler och skilja sig från andra klassens endast derigenom, att deras ursprung icke är så påtagligt, och att de än i dag utgöra föremål för de lärdes gissningar. Så har någon uti tecknet boningshus = ett svin under tak, dragit fram den för arkeologien ej ovigtiga omständigheten, att svinen voro kinesernas första husdjur, o. m. d.

Dessa sex klasser hafva icke någon praktisk betydelse vid studiet af språket och äro en modern uppfinning. Oumbärlig är deremot kännedomen om de 214 "nycklarne", under hvilka språkets *alla* ord sortera, och under hvilka de kunna sökas i ordboken. Dessa nycklar äro samtliga mer eller mindre tydliga symboler och beteckna kroppsdelar, zoologiska, botaniska, mineraliska, meteorologiska föremål samt husgeråd, egenskaper, handlingar. Dessa 214 tecken, som alltid öppna ordboken, kunna tjenstgöra både ideografiskt och fonetiskt; när det ena eller andra — det får man först veta i ordboken.

När man nu fått upp ett ord, skulle man vara färdig med dess betydelse, om språket vore enstafvigt, men så är ej förhållandet, utan man kan ej finna ett ords betydelse förr, än man vet det föregående och efterföljande, då man får leta bland alla tre ordens sammansättningar. Att detta är en nödvändig sak med kinesiskan blir tydligt, då man vet att talspråket endast eger omkring 500 enstafviga ord, hvilka skola ge lif åt 50,000 döda tecken, äfven om hvarje ord kan uttalas i fyra olika toner. Med uttalet har dock den som studerar skriftspråket intet eller litet att beställa, och man kan ganska väl öfversätta utan att kunna läsa innan, ty skriftspråket är för ögat och behöfver ej passera örat, hvilket äfven gör att en kines med svårighet kan fatta innehållet af en bok, som läses högt, en brist som författare söka afhjelpa genom att begagna synonymer, så att man vanligen träffar två verb eller substantiv efter hvarandra af nästan samma betydelse.

Hela kinesiska grammatiken är syntax, då orden ej kunna böjas: "*The whole of Chinese grammar depends on position.*" Orden radas upp från höger till venster, uppifrån och ner, och man måste vara väl hemma i syntaxen för

att icke läsa Galli Mathias; man måste veta att genitiven alltid står före det styrda ordet, och förstå att leta upp relativet, der man plägar finna verbet i tyskan o. s. v. Följande vers ur Schi-King må tjena som ett lättare exempel på den sammanträngda klassiska stilen, hvilken skiljer sig rätt betydligt från den rikare moderna.

攜 Hi, Leda.	惠 Hoei, Kär.	雨 Ju, Regn.	北 Pe, Norr.
手 Cheou, Hand.	而 Eul, Och.	雪 Siouei, Snö.	風 Foung, Vind.
同 Thoung, Tillsamman.	好 Hao, Älska.	其 Khi, —.	其 Khi, —.
行 Hang, Gå.	我 'O, Jag.	雱 Phang, (Iterativ).	涼 Liang, Köld.

Om man låter ögat fara öfver texten, upptäcker man i karakteren Foung tecknet blåst = (en insekt under en bänk), i Liang en ispigg (öfverst till venster), i Ju ett regn, i Siouei och Phang snöflingor, i Hoei ett hjerta (underst), i Hao en qvinna och ett barn (antyder något intimt), i Hi en hand (till venster), i Cheou en hand. Härpå blir man ej mycket klok, men man har ändock grunddragen af innehållet; att Pe betyder norr, Khi är pronomen is, iste, ille (här expletivpartikel, ej att öfversätta), Eul betyder och, 'O jag, Thoung tillsamman och Hang gå, kan endast ordboken meddela. Öfversättningen blir fritt:

Nordanvinden isar våra bygder;
Snön faller i flockar;
Du, som har mig kär,
Lägg din hand i min, att vi må vandra härifrån tillsamman.

Hvad som gör kinesiska språkets studium så underhållande, jemfördt med andra språks, är frånvaron af formlära, bristen på konjugationer, deklinationer, och genusreglor, hvilkas mekaniska inlärande så lätt minska intresset och verka dödande.. I dess ställe börjar tanken

här med sjelfverksamhet, och äfven fantasien har sitt fria tillträde till att verkställa de nödiga kombinationerna.

Att Kina långt ifrån att ha lefvat ett instängdt lif inom muren, fastmer alltid haft beröring med den öfriga orienten och äfven med vesterlandet, torde ha blifvit ådagalagdt i det föregående. Hvad sjelfva folkets urförvandtskap med andra jordens innebyggare beträffar, så ha derom de mest öfverraskande meningar tid efter annan gjort sig gällande och blifvit vederlagda. Så t. ex. skrifver De Guignes en bok och bevisar, att Kina är en egyptisk koloni, på grund af skriftspråkets likhet med Egyptens hieroglyfer. En sammanställning af hieroglyfer ur båda språken finnes i *Mémoires Concernant les Chinois* XX. Åsigten nedslogs, men sakförhållandet qvarstår, att den hieratiska egyptiskan och kinesiskan äro bygda på samma grundvalar: begreppstecknet (genus) och ljudtecknet (species). Joseph Hager utgaf 1806 en skrift på 159 qvartsidor kallad *Panthéon Chinois ou parallèle entre le Culte religieux des Grecs et celui des Chinois* ... Hans åsigt är också vederlagd, men konstruktionen på det kinesiska tempel, han låtit afbilda, öfverraskar ännu genom sin likhet med det grekiska templets, och meandern uti den kinesiska ornamentiken förvånar fortfarande. I våra dagar har en författare *) uppstält hundratals likheter mellan kinafolkets urgamla seder och bruk och Europas äldsta bebyggares. Nyåret (julen) firas i Kina med stor lanternfest och fyrverkerier: "le boeuf gras" (Apis) ingår än i dag i en kinesisk fest till åkerbrukets förhärligande; Kinas urinnevånare dansa kring majstång; när en person dör i Kina, gör man ett hål i taket för att utsläppa själen (i norra Skotland öppnar man dörrar och fönster); kinesiska tonskalan saknar liksom den skotska halftoner, och när Fleming en dag ute på landsbygden fick höra kinesiska herdalåter, greps han af en häftig hemlängtan, som bergsbon väl känner, han tyckte sig nämligen höra hemlandstoner från "the Highlands". Att "stå under toffeln" kunde äfven i Kina vara ett ordspråk, i omvänd mening, ty bruden öfverlemnar åt mannen på bröllopsdagen ett par tofflor som tecken af underkastelse, m. m. Förf. reserverar sig emellertid mot hvarje otidigt uppställande af dessa sakförhållanden såsom försatser till omogna slutsatser.

---

*) Dennys, N. B. *The Folk-Lore of China and its affinities with that of the Aryan and Semitic Races.* Honkong 1876.

Bränvinets svenska historia intill Gustaf III, i kort sammandrag.

Bränvinet har också sin historia, omvexlande sorglig och glad. Den kära drycken har, den också, haft sina svårigheter att kämpa emot, innan den kunde bryta sin inbringande bana och kämpa sig fram till att vinna de rättigheter och det inflytande som man tillerkänner en statsmakt. Att man sökt stämma i bäcken, att man dämt i ån, men att floden ändock brutit sig fram tills den nu kan rulla sina klara böljor obehindradt och till och med njuta skydd i staten, skall följande korta historia söka lägga i dagen.

Denna "hetsiga *Liqueuren*", uppfunnen af araber på 1200-talet, skall först ha märkts i Sverige under Medeltiden. Den hade redan då dåligt rykte, men värderades af mången.

Uti "*Ständernas sanna och rättmätiga orsak till konung Eriks afsättande 1569*" omröres, huru konungen lät insätta Sturarne på Svartsjö gård och dem der illa traktera. Så står det ock anfördt som ett oförlåtligt fel, att en part af deras tjenare blef der *jemmerligen marterade* med bränvin och andra nya plågor som konungen och Göran Persson upptänkte, dermed de ville tvinga dem att bekänna det som aldrig var.

Emellertid hade likören sina hemliga gynnare. I tulltaxan af den 1:sta april 1591 anföres bränvin första gången som en utländsk vara, för hvilken tull skulle erläggas. Uti krögareordningen af år 1632 befalles strängeligen, att ingen krögare, som säljer svenskt öl, skulle sälja några främmande drycker, vin eller *bränvin;* beslås han dermed,

miste drycken som han tappar af till hospitalet och böte 40 mark till konungen.

Bränvinet har sålunda förr haft inflytande på hospitalet! Först år 1638 började bränvin att officielt tillverkas i Sverige och hade redan 1648 hunnit bli en exportvara.

Sextonhundratalet var jemförelsevis litet bränvinslystet, men redan i början af 1700-talet ingriper regeringen och förbjuder sädens förstörande i anseende till rådande sädesbrist.

År 1731 åtog sig bryggareembetet i Stockholm emot pålagd *accis* att bränna ett visst *qvantum* säd årligen och med bränvin *fournera* sjelfva staden med sina malmar, men här emot blef allt brännande till husbehof och afsalu för de öfriga förbjudet vid pannans konfiskation och 1,000 daler smt:s böter. De tjenstehjon, som till brännandet låtit sig narra, skulle sedan karlen med 6 par spö och qvinfolket med 3 par ris blifvit afstraffade vara förfallna, den förre till sjelfskrifven *gardies*- eller *artilleri*-karl och qvinfolket till rasp och spinnhuset eller annat *publikt* arbete på 6 år!

Det var andra tider den tiden.

Så kom det förskräckliga året 1740 med påbud att *ingen* undersåte öfver hela riket skulle vara tillåtet att bränna bränvin och alla pannor skulle förseglas. "Detta var den första stöt, som bränvinet fick i detta Seculo, hvilken gjorde mycken oro och fruktan hos dess älskare, emedan dess återfående såg mycket tvifvelaktigt ut," säger en författare.

En blidare tid visade sig dock följande året 1741 då en ny författning utfärdades på ständernas föreställning, hvarigenom dock dryga pålagor voro afsedda att stäfja missbruket. Husbehofsbränning tilläts från 8:de oktober till och med den 24:de november samt från 1:sta mars till den 15:de april. Ingen som ville bränna fick angifva sig för mindre än 1 tunna och ej mer än 2 tunnor hvar termin.

År 1748 mulnar det igen! Stockholms borgerskap och invånare befaldes, de som icke hade lof att bränna, att aflemna pannorna på rådhuset. I april samma år blefvo bestämmelserna än mera skärpta. Om någon *inpraktiserade* bränvin till städerna och de kunde ertappas, så skulle både åketyget och kreaturen eller båten vara *konfiskation* underkastade, och om flere samlade sig tillsammans att med

våld till städerna införa bränvin eller ock med våld återtaga hvad som under beslag varit qvarhållet, så skulle upphofsmannen mista lif och lösören och de öfriga efter lott hvar 10:de man sitt lif; och de öfriga plikta med 40 par spö.

"Men att dessa svåra straff ändock icke varit i stånd att dämpa den odygdige människans åstundan och hindra dess begärelsers utbrott, visa oss de mångfaldiga exempel af en stor hop bränvinsälskare, som under denna tiden blefvo olycklige; hvarföre att ej göra för mycket folk usliga til all sin timliga välfärd, Svea Hofrätts bref utkom den 10 Febr. 1748 att K. M:t för godt funnit att befria alla dem, som sig förbrutit mot Kongl. M:ts Bref 1746, från den utsatta plikten," tillägger samme onämde författare.

Året 1756 "feck Bränvinet et dödeligt slag, det svåraste öde det hittills i vårt Rike haft, och dess Älskare utsatta i en vådelig belägenhet genom K. M:ts förbud mot alt Bränvins tillverkande. Ty Riksens Ständer hade vid handen gifvit hurusom flere hundrade tusende Tunnor säd årligen utifrån inkommo som alt stannade uti Bränvins tillverkning." För den skull förbjöds alldeles allt brännande i städer och på landet. Alla pannor med tillbehör skulle inlemnas vid kyrkorna uti tiondeboden eller i annat säkert rum förvaras. Allt utländskt bränvin blef likaledes förbjudet till införsel.

"Härigenom uppgeck ett bistert mörker för alla Bränvins-*Patroner* som vunnit stora *capitaler* genom dess tillverkning. Alla som haft sin näring genom dess utprånglande, sågo sig härigenom förlorade till sin timeliga välfärd. Alla Bränvinssupare trodde nu att deras Lifs-*period* skulle snart ändas, då deras Lifs *balsam* felades. En stor del inbillade sig att svåra sjukdomar skulle uppkomma hos Allmänheten genom Bränvinsbristen. Men utgången viste, att i stället för desse förmente svårigheter, feck man se ett ärbart, nyktert och beskedligt uppförande ibland gemene man: få slagsmål hördes af, inga oroligheter på allmänna vägar och inga tingsmål för slagsmål och andra svåra brottmål i dryckenskap spordes. Ej heller att några sjukdomar i brist af Bränvin plågade Allmänheten."

Detta är ett ganska märkligt sakförhållande och tyckes jäfva vissa nya statsklokes mening att lagstiftningen icke kan inverka på den allmänna moralen.

Tillverkningen bedrefs i lön och böterna fördubblades. Den som hade allmän tjenst miste den, och borgaren sin rätt. Andra fingo 20 dagars vatten och bröd eller 20 par spö. Fjerde resan någon ertappades fick han 3 års fästning.

"Desse förordningar voro de aldrahärligaste anstalter, att omsider utrota en för Land och Rike förderfvelig vara, och borttaga Allmogens smak och begär för en skadelig *liqueur* om de allenast längre fått utöfva sin kraft och verkan; men beklagligt nog det varade icke lång tid. Allmogen kunde icke mista sin och rikets förderfvare, hvarför på deras trägna anhållan R. Ständer tillstyrkte den 8 December 1760 att Bränvinsbränningen till egen nödtorft och husbehof skulle lösgifvas både i städerna och på Landet."

"Häraf såg man nu redan hvilka omväxlingar och äfventyr Bränvinet på någon tid varit underkastadt i vårt Rike och huru mycket de medel uträttat, som blifvit tagna till dess hämande. Inga plågor och straff voro så hårda och stränga, at de dermedelst kunde afskräckas från att öfverträda Öfverhetens påbud och befallningar. Slutsatsen häraf blef klar och oryggelig: *Bränvinet kan icke afskaffas i Sveriges rike,*" sägerförfattaren, hos hvilken vi stå i skuld för de långa citaten.

Riksdagen 1766 gjorde bränvinet till svensk lag, kan man säga, och nu är damluckan öppen; vi stå vid ingången till det *stora* tidehvarfvet! Gustaf 3:dje gör bränvinet till religion!

KONST, LITTERATUR.

Det nya landskapsmåleriet.

(Oktober 1874.)

1.

Den, som gör en visit på Konstföreningen och låter ögat i ett tag flyga öfver väggarne utan att stanna vid någon viss tafla, skall, när han slutat sin revy, behålla qvar ett visst oredigt totalintryck, som är svårt nog att i en hast bestämma karakteren af, men som gör den ovane betraktaren något villrådig. Publiken skakar också på hufvudet, antar att hela målarkonsten är på förfall och att man aldrig målat så uselt som just nu för tiden. Man kan ju inte teckna! Är detta ett träd, är det en sten, ser en ko ut på det sättet? Fråga den der lille herrn i bredskyggiga hatten och han skall tala om, att han gått och tecknat så och så många år i principen, målat så och så många år i målarskolan och har sin portfölj öfverfull med teckningar — men *han vill inte!* Alltså! det finnes en åsigt och, liksom allt nytt är galet i början, så äfven med det nya sättet att måla, hvilket man kallar det fransyska och som vi med några ord skola göra reda för och som vi skola skänka fullt erkännande och göra den största rättvisa åt, om endast de unga herrarne ge sig till tåls att läsa till punkt, innan de vägra oss rättvisa, och ämnet saknar icke sin stora betydelse, ty här är snart sagdt frågan om en ny period i vårt landskapsmåleris historia.

Först skola vi då erinra oss, huru man gjorde förr, d. v. s. för icke så länge se'n, när man studerade och målade. Man gick ut med läraren och tittade sig omkring i Stockholmstrakten. Man fick se en luft, som såg tack-

sam ut. Den ska vi ta! Och så målade man sin luft; terrängen fick bli huru den ville. Läraren letade ut en vacker tall, det vill säga en rak tall med lagom tjocka grenar, hvilka sutto på ett vackert proportioneradt sätt, och med en elegant krona. Alla tecknade, målade och stoppade i portföljen. Se här en sten med karakteristiska — detta var ordet — former. Det var en god sten och den blef också fotograferad. Och så en bit gärdesgård, några famnar landsväg eller en stenmur, en pittoresk väderqvarn o. s. v. Vid höstens inträde hade man samlingen full. Detta var ett utmärkt sätt och det enda rätta för detaljstudierna. Men nu kom det värsta, när man skulle till att måla taflor. Då togs portföljen fram. Och så: en vacker luft först! Sedan kopierades en förgrundstall, d. v. s. en riktigt städad tall, en sådan der, som står i Solnaskogen eller i Tivolibergen på Djurgården. Denna ritades på luften och målades i samma färg, samma ton som den förekom i portföljen utan afseende på luftens karakter. Detta var första planet, der äfven den karakteristiska stenen någon gång kunde få plats. Andra planet: gärdesgården eller stenmuren; lointainen: ett skogsbryn eller en sjö. På detta sättet gjorde man taflor och på det sättet fick man dem sålda, ty åskådarne beundrade tallstammen, som var så naturlig och den fina teckningen i grenarne och den vackra luften, som gaf en sådan poesi åt det hela. När man så blifvit litet skickligare och målat upp hela sin portfölj, började man studera trädpartier och variera med sina gamla detaljer. Men naturen, ja, den kom man aldrig att tänka på. Man såg inte skogen för tallarnes skull, gärdesgårdarne stängde utsigten, stenarne lågo i vägen och man hörde icke den der mäktiga stämman för kornas skull, och Pan — han låg och sof, och ingen hade hjerta att väcka honom. En konst, som sålunda lefde på naturens benknotor, kunde icke underlåta att snart äta sig sjelf och förfalla till manér och blifva en manufaktur. Det är då modesakerna börja. Härtill bidrog en väsentlig omständighet, den man icke tog i betraktande, nemligen att det verkligen äfven finnes en konventionell, en förderfvad natur, som i synnerhet bör återfinnas omkring så civiliserade ställen som städerna. Man gick nu vanligen icke längre än till Nacka, Djurgården eller Solna, och naturen derute var icke natur och kunde allra minst

ryckas bit från bit och sedermera passas ihop som en läggtafla. Solnaskogen t. ex. är ingen skog utan en park. Dessa tallar, som der på en väl skött gräsmatta verka så mäktigt som pelarne i en götisk kyrka blifva hardt när löjliga, om de få en björkdunge till bakgrund, eller skrika genom sitt vårdade yttre, om de ställas på en ödslig och vild klippterräng.

Särskildt utmärkte sig en viss art tallar, som företrädesvis florera i Djurgårdsbergen, och hvilka snart så ingingo i de ungas föreställning om en tall, att man återfann dessa i alltjemt nya upplagor.

Här uppe i bergen tecknades och målades, och det föreföll, som om naturen skulle danat en trädskola för karakteristiska träd. Nu är det emellertid så, att dessa tallar voro undantag från naturens vanliga; de voro krymplingar, ty de växte på en af okynniga pojkar och af fattigt folk starkt trafikerad plats, så att de redan från ungdomen fått släppa till sina toppar till metspön och käppar och i äldre år sina åtkomliga grenar till bränsle. Detta hade gjort deras stilfulla utseende och kommit dem i egenskap af pittoreska att hemfalla åt målarnes album. Hade man nu haft förstånd att ta ett helt parti af dessa, som de stodo på roten, och öppnat utsigten mellan stammarne öfver stadskonturen, som der uppe alltid lyser fram — ja, då hade man fått en tafla, som tillika varit sann, ty man såg motiveringen skymta — civilisationens våldförande på naturen. Men det var ju detta man ej gjorde, ty det var trädet för trädets skull man sökte. Kom så expositionen 1866 med sina solbelysta talltoppar. Strax tändes tusen solar, hvilkas sneda strålar ögonblickligen kastades på talltoppar. Men hvarför dessa evinnerliga tallar? Jo, de voro ej så symmetriska som granarne, ej så enformiga som löfträden, de voro med sina nakna grenar och eleganta linier så tacksamma för tecknaren, de voro så pittoreska. Märk: pittoreska för tecknaren. Och så den röda fina barken på de yngsta grenarne i toppen, enkom apterade för rödt solljus, och de grofva gråblå flarnen på stammen — det "gjorde sig" så bra i en tafla. Jag såg en gång en ung herre, som klättrade upp i en tall och bröt ned några grenar, som *störde*. Här skulle öfverjägmästarens ingripande räddat naturen åt konsten. Men det var rätt, man *målade* verkligen också. Man lade upp på paletten de och

de färgerna; man utgick nemligen från schatullet. Man visste att *asfalt* frambragte trädstammar, *terra* stenar och jord *kobolt* och *jaune* luft. Man såg en blå luft, man *tog* blått, man tog dock icke parisblått i stället för kobolt, ty man visste färgernas *valör*, man tog kobolt och hvitt och beströk den öfra delen af duken och så hade man en klar blå luft, mot hvilken sedan terräng och träd skulle ställas. Dagen derpå kunde man vid en regndisig luft måla in terrängen och på tredje dagen kom man icke ut förr än i solnedgången att måla träden och så var taflan gjord.

Så, ett ord om modefärgerna på luften. Har ni observerat dessa medelstora dukar, insatta i starkt skulpterade och förgylda ramar, kring hvilka ännu den svarta packlådan sitter qvar. Det är düsseldorffarne! De ha en gång antagit Havanna till sin lif-färg och den tyckes vara den mest durabla. Wahlberg — förlåt sammanställningen Wahlberg och Düsseldorff — har några ungdomsminnen från början af 1860-talet på museum, de äro redan bruna och nu 1874 hänger på föreningen ett brunt vinterlandskap. En gång hade någon sett, att en mulen himmel kunde remna och förete en djupblå spricka, som lät åskådaren liksom kasta en blick in i himlen. Alla målade blå sprickor — man fick djup i taflan — vare sig de applicerades öfver en bakgård, en skog eller en sjö. En annan gång upptäckte man vädersolarne, en tredje gång de svenska bensvärtslufterna, mot hvilka man ställt skinnbyxor, segel och sjömanströjor, hvaraf ännu finnas prof i föreningen, då till sist den nyaste tidens största uppfinning blef gjord, man uppfann *cinnobern*, den röda nemligen, och nu var solnedgångarnes tid inne och solen skulle verkligen för alltid ha gått ned öfver vårt nyaste landskapsmåleri, om icke den just börjat gå upp och det i vester ändå, och derför föreföll den litet yrvaken också, och ugglorna började låta på ljusa dagen och fåglarne sjöngo i nattens mörker och det var hvarken natt eller dag; men Pan hade vaknat och han blåste allarm i skogar, på berg och i dalar, och de gamla drogo upp rullgardinen och gnuggade sig i ögonen, och de unga gingo ut — icke till Nacka — icke till Djurgården — utan i naturen — de visste icke hvart!

2.

Man kan icke egentligen tala om någon strid mellan den gamla och den nya skolan, ty vi äro alltför humana att vilja påtvinga hvarann ett visst sätt, under hvilket en sak skall betraktas, och i detta fall är verkligen det ena lika berättigadt som det andra, om båda parterna göra sin sak lika bra.

Nog af, små skärmytslingar ha förefallit, men för öfrigt har allt gått sin lugna gång, om man undantar det martyrskap, som alltid åtföljer det envisa förfäktandet af en ny sak. Det är nu omkring sex år sedan en af akademiens professorer i landskapsmåleri bröt ut, framför en af Wahlbergs taflor i det nya maneret, åkallande alla Italiens gudar och vädjande till de kringstående: "Kan då i Herrans namn ingen menniska se att karlen är galen!". Uttrycket blef historiskt bland de yngre och karlen ansågs verkligen en tid bortåt galen här hemma, under det han sålde sina taflor till högt pris ute — i Paris. Emellertid började man samlas omkring Wahlbergs taflor; man började tala om färg — det var ett nytt ord — en och annan kunde till och med nämna namnen Rousseau och Daubigny; en vacker dag fann en ung herre att man "spårade" Calame hos Berg; Calame och Daubigny blefvo ett slags maskerade batterier, med hvilka man började beskjuta hvarandra. Man hade naturligtvis icke sett något annat än den förres etyder på akademien och den senares landskap, tecknade i någon journal illustré. Allt detta inom den akademiska ungdomen.

Hvad var det då den stora frågan gälde? Helt enkelt den urgamla, evigt återkommande striden mellan idealism och realism, här lika med, ehuru icke fullt egentligt, färg eller teckning, natur eller icke natur!

Eller, för att icke sätta frågan på sin spets, skola vi hellre genom exempel på förfaringssättet visa hvad man ville. De gamle sökte illusion genom ett troget återgifvande af naturen i alla dess detaljer — de nye sökte totalintrycket, sökte framställa naturen, icke sådan den var,

utan *sådan den företedde sig för det poetiskt betraktande ögat.* Det var naturens stora färgharmonier, intrycket, icke det betydelselösa föremålet sjelft, som man sökte återgifva. Man har sagt, att Rembrandt målade sina figurer endast för att ljuset skulle få något föremål att falla på, på dessa träd, stenar, buskar, o. s. v. Man lade sig sålunda mesta vinning om färgen och hvad är väl målningen utan färg? — Fotografi! — Men en målning utan teckning kan vara — musik, t. ex. en hed och en luft. Men, invänder man, detta var ju intet nytt; stämningsmålare ha ju funnits i alla tider och dåliga tecknare också? Ja, men nu skulle den gamla riktningen fram igen och i en förädlad gestalt spela om en gammal roll.

Det nya sättet fick unga troende. Förgäfves varnade de gamle, förgäfves hotade akademien med sin onåd, förgäfves hånade kamraterna — de unga kättarne bröto med akademien, lefde som zigenare, studerade naturen, fingo aldrig sälja, men slita ondt som få.

Nu blef naturligtvis följden en period af sorgliga misstag, man ansåg som en förtjenst att teckna illa, man anstälde färgexperimenter med mer eller mindre framgång, man stod med näsan inpå mästarens taflor för att utforska hans teknik. Här låg i sakens natur, att en hel grupp målare skulle komma till korta, ty märkvärdigt nog — det finnes och har i alla tider funnits två klasser af målare — de, som ega färgsinne, och de, som sakna eller endast ha ett mycket svagt utveckladt sådant. Detta låter som en orimlighet, men — likafullt är det så — se efter sjelf! Det nya, och det goda, som medföljde riktningen, bestod i studiernas bedrifvande. Man *gjorde* numera icke sina taflor — man gick ut i naturen, sökte icke det karakteristiska, hvilket i grunden ej är annat än den karrikerade naturen, man valde enkla mótiv, målade dem raskt, med förbiseende af detaljernas utförande, och ritade icke på luften, utan målade in föremålen i luften o. s. v. Här låg genast ett misstag till hands, ty man hade icke teorierna färdiga, utan måste leta sig fram genom experimenter och räsonnemanger, och märkvärdigt nog voro de unge i all sin poetiska hänförelse mera reflekterande i sin färg än de gamle med sin teckning, sina beräknade sammanställningar, motsättningar och effekter. Man hade observerat, att öfver dessa målningar, som man tagit till

mönster, lågo utbredda en enhet och en harmoni, som man sökte komma på spåren. En gissade, att man borde lasera den färdigmålade duken med ett genomskinligt lack! Åh-nej, det var så gammalt — det var just det der bruna! En annan kom till följande falska resultat på riktiga premisser: föremålen ha ingen färg, det är ljuset, som ger dem färg. Luften, som mest genomsläpper ljuset, måste agera ljuskälla här i taflan och terrängen betingas af luften! Godt! Alltså måste jag, tekniskt taget, i alla terrängens färger införa luftfärgen. Till exempel: jag skall måla en blå luft mot gröna träd. Den blåa luften kan målas med omkring fem olika blåa färger. Tar jag kobolt, så frambringar jag trädens grönska genom kobolt och någon gul färg, som ger mig grönt och sålunda alltigenom. Följden blef en smutsig entonighet, som förnekade föremålen deras karakteristiska färg och föranledde orimliga färgblandningar. I ett månsken utgick man från den gula färg, som man använde till månen, och konstruerade sålunda ut hela taflan. En annan iakttagelse, som var den mest afgörande och som senare lemnar de bästa frukterna, var den att ett föremål, t. ex. klara luften, icke är blått, så blått som den blåa färg, hvilken låg i tuben, utan att den innehöll absorberade alla de öfriga färgerna och endast reflekterade den blå. En sådan elementär grundsanning var man okunnig om, och derför fick man trefva sig fram; men så undervisas icke heller våra målare i optiken. Nu blef följden den, att man genom en massa färger sökte åstadkomma ett blått färgspel, som just genom sin sammansättning blef rörelse, släppte ögat igenom duken, var obestämdt som luft. Nu behöfde man ända till tolf färger för att få en enkel blå luft, då man förut lagat till den på paletten med två eller tre. Man målade under och lät undermålningen torka för att sedermera verka igenom, man paterade med knifven, man lade färger bredvid hvarandra och "gick igenom", man drog upp hela taflan på en gång, man tog ett tag på luften och ett i terrängen för att se om det stämde, ingenting fick framträda på det andras bekostnad, derför utförde man ingenting, derför modellerade man icke trästammen eller stenen; åskådaren skulle icke stanna och beundra, han skulle erfara ett intryck så som af ett musikstycke. Der låg misstaget och man trefvade alltjemt på det rätta. Emellertid togo dessa färg-

studier uteslutande uppmärksamheten i anspråk och många vigtiga upptäckter gjordes. En vacker solskensdag stod en af ungherrarne i en cigarrbutik och råkade på disken se solspektrum framkalladt af de prismatiska glasen i gaskronan. Han tyckte sig ha sett dessa färger i naturen, han letade och funderade — det var en komplett solnedgång. Han höll just på med en sådan, han visste icke att luften var ett prisma, men han kände på sig att i den ordningen skulle färgerna ligga och icke på hans vis; ty han hade endast sett solen gå ned i rödt och gult.

Så fortgick det några år. En och annan, som verkligen hade färgsinne af naturen, lyckades någon gång att få sälja, och detta framkallade proselyter, men nu ville olyckan att bland dessa befunno sig dels en hop unga ämnen, som ännu icke lemnat sina studier i teckning, dels en hop lättingar, som trodde att det nya sättet hoppade öfver obehagen i utförandet af detaljerna och att det var vigare att måla som Wahlberg, ty nu började man nämna hans namn såsom betecknande ståndpunkten. Man glömde att Wahlberg målat sitt östgöta-landskap och att han deri visat prof på en lysande teknik, visat att han kunde måla detaljer och utföra lika väl som de gamle, och att han således vågade något, utan att behöfva riskera att göra sig misstänkt för okunnighet; vidare glömde de att de flesta taflor de sett af hans hand voro hållna i afton- eller månskensbelysning och att han då var i sin fulla rätt att ställa föremålen i silhouette, och de märkte icke huru mästerligt tecknade, huru fina dessa träd-silhouetter stodo i sitt halfdunkel, huru korrekta dessa båtar, dessa kojor, dessa fiskredskap, hvilka verkade som utförda utan att störa. Här spelade ett nytt slagord en ganska stor rol. Allt skulle vara "tillfälligt", se "tillfälligt" ut, d. v. s. molnen miste sin form, af träden valde man antingen de fulaste, de enklaste eller de minst karakteristiska — allting kunde målas. "Det var så när jag såg det," svarade man, men det fanns också de som lagade att det såg tillfälligt ut, som ej var det, och det afsigtliga, det fula smög sig in. Härigenom beröfvade man sig en stor ressurs, liniernas verkan. Molnens gestalt t. ex. är visserligen tillfällig, men hvilka uttrycksmedel erbjuda icke deras olika former, de väldiga *cumuli*, de glada lätta *cirrhi* och de stämningsfulla, längtansväckande *strati*. Allt

skulle upplösas, och det blef också en allmän upplösning, men ur detta kaos framgingo några med bibehållet förstånd och ha nu omsider, visserligen icke segrat, men dock visat att de förstått det berättigade i det nya och på samma gång vid vunnen sans återupptagit det berättigade hos det gamla. Den, som lidit mesta nesan af dessa de unges strider, är mästaren, ty på honom har skulden till det skenbara förfallet blifvit kastad. Ännu fortfar oron i lägret, men hettan har lagt sig, och man trifs godt bredvid hvarandra.

Från Café de l'Ermitage till Marly-le-Roi.

(1876.)

1.

På södra sluttningen af Montmartre stryker Boulevard Clichy fram och fortsättes af Boulevard Rochechouart, på hvilken Café Delta ligger med sina 15 biljarder, hvilka en gång begagnades som sjuksängar af de på lokalen nerskjutna kommunisterna och der man ännu i dag med omsorg bevarar de sönderskjutna trymåerna. Man ser aldrig något "bättre" folk här uppe, ty de ha här ingenting att beställa, och kommer man ner till Seinen eller på andra stranden, så vet ingen hvar Boulevard Clichy fins, likaväl som folk lefver och växer upp här i det fattiga qvarteret utan att ha sett Notre-Dame och Tuilerierna annat än från höjden eller väderqvarnen. Emellertid ha artisterna icke funnit trakten olämplig och derför ha företagsamma husegare inrättat atelierer här och hvar; följden har blifvit den, att många af de artister, som begifvit sig till Paris för att studera eller göra lycka, slagit sig ned här och, i stället för att bilda en förening, utkorat ett café till samlingsplats efter middagen. Skandinaverna ha valt ett anspråkslöst sådant, Café de l'Ermitage. På Café de la Régence eller Suède skall man numera sällan träffa en svensk artist, och Skandinaviska föreningen, som ännu lär existera, hör man aldrig talas om.

Klockan sju, efter middagens slut, kan man sålunda finna våra svenska nybyggare på caféet, läsande en svensk tidning, spelande biljard, domino och kort eller talande om konst, hvilket senare är af större intresse för den, som

icke har någon tid att mörda i den dyra staden. "En som skrifver i tidningarne" är emellertid icke så gerna sedd, såvida man icke är mycket okunnig och har godt minne, så att man kan troget referera hvad man får höra i omdömesväg, hvilket naturligen blir olika efter hvarje meddelares individualitet; återstod således att höra allt, pröfva och behålla hvad godt var.

Med undantag af *Wahlberg*, *Salmson* och *Gegerfelt* äro de fleste landsmännen tills vidare namnlösa, som ännu söka det nya, det bättre, de veta icke rätt hvad kanske, ty i Paris finnes nytt hvarenda dag och det som var godt i går, duger icke i dag och hvad som varit dåligt i tio år kan på en dag bli epokgörande, hvilket sista förhållande ju inträffade med Corot. Vådan för de nykomne, som icke hade sina åsigter för lifvet färdiga, blir den, att de lätt förlora afgörandekraft och drunkna i riktningarnes mångfald eller välja vilse, då det gäller. Om man slöte af de afgjorda hårda omdömen, som fällas öfver alla andra konstskolor, öfver München, Düsseldorf och våra svenska mästare, skulle man narras tro, att det fans någon skola, någon bestämd riktning i Paris, att dessa unga artister slutit sig till någon mästares person eller sätt, och studerade på någon atelier; — så är dock alldeles icke förhållandet, utan hvar och en går sin väg och målar hemma på sin atelier, uppfinnande sin teknik sjelf eller applicerande den gamla på de nya förhållandena.

Låtom oss sitta ner en stund efter dagens ströftåg på trottoiren under de gulnade platanerna och vid en nervskakande absinth tala om konst med dessa unga män, hvilka lemnat sitt fädernesland med stor harm och stora illusioner. De flesta se verkligen *desillusionnés* ut. *D'Aubigny* var icke så herrlig som man tänkte, *Breton* målar ju brunt, *Cabanel* är vanlig, *Corot* målar grått, *Rousseau* är bra, *Troyon* har blifvit gammal, *Regnault* är ett snille, men... *Pelouse* är på modet. I Louvre har man intet att lära mer, sedan man upptäckt att *Rafael* icke var *målare*, att *Rubens* skall ses i Holland. *Constable* har man icke observerat, med ett ord, det gamla har blifvit gammalt. Nytt skall det vara!

Mycket ofta återkommande ord under samtalet voro: *natur*, *färg*, *luft!* Man berättade huru *Rousseau* inrättat en båt till atelier och huru han der målade med naturen för ögonen; man talade om huru figurmålarne stälde sina nakna

modeller under träden i Fontainebleau-skogen och målade kött, som verkligen reflekterade himmelens öppna ljus och icke det dämpade, sjukliga i en atelier.

Hvar skulle man då få se all denna herrlighet? På salongen! Men salongen var slut! Alltså i konsthandlarnes gallerier.

Följande dag började jag min razzia i sällskap med en tjenstvillig ung målare. Vi sågo mångahanda goda ting: Spaniorers ljusfulla landskap, *Rouche-Noirs* djurstycken, bättre än *Rosa Bonheurs*, der djuren betade i verkliga ängar och andades luft, *Vollons* illusoriska grytor och fiskar, *Mathons* stämnings- och linielandskap, som icke tilltalade mig, ty jag kände dem icke, *Pelousé's* omsorgsfulla skogsinteriör, *Ribot*, *Calame*, *Pils* — nya och gamla, stora och små, alla stilar och maner om hvarandra — men den genomgående principen, det nya, det fransyska, naturen — den kunde icke jag finna. Det var mycket bra, mycket galant, mycket chic framför allt. Jag gjorde mig just i ordning att gå, då vår uppmärksamhet fästades vid ett par väldiga gobeliner, hvilka tycktes bilda förhängen för en afstängd del af rummet. Min ledsagare lyfte på draperierna, vinkade mig hemlighetsfullt till att inträda. Jag fick sigte på en stol derinne och slog mig ned för att hvila och samla mina intryck. En paus uppstod.

"Nå," afbröt omsider min ledsagare.

"Ja, vi ska gå strax!"

"Hvad menar ni om dem?"

Nu först observerade jag att det fans taflor i skrubben. Sex landskap, tunna, rödblåa, eländiga, alla lika.

"Hvad är det för ena."

"Det är *impressionisterna*, som aldrig kommit på salongen."

"Ha de namn?"

"Stora namn bland partiet."

Det fans sålunda en åsigt, ett parti, och ett sådant som icke målade för salongen; dem måste jag se! Jag såg!

"De äro galne?"

"Ja! visst äro de!"

Jag inpreglade namnen: *Manet*, *Sisley*, *Money* — (det sista är kanske icke riktigt stafvadt).

Skall jag våga ett försök att beskrifva *Sisleys!* Det kan endast ske på följande sätt — märk noga temporalföljden, ty man målar — otroligt att säga — en handling i presens, perfektum och futurum, indicativus och conjunctivus. Se här taflans sujet:

"Solen synes troligen ha gått upp en mycket kall sommarmorgon — middag eller — qväll och torde nu belysa den lilla kalkstensstaden, som kan vara Rouen, ehuru man icke ser katedralen, hvilken man i verkligheten endast fixerar ett ögonblick från expresståget, som afgick 3 och 19 från Hâvre och nu lemnar en ångsky efter sig, hvilken insveper det blandade från Rheims..." — — — Nej, det är omöjligt!

Hela duken är målad i färglöst hvitt, ljust rödt och ljust blått, matt, blodlöst — jag skulle vilja ha in ordet *albinos* på något sätt. Det skall vara ett sommarlandskap, men det ser ut som snö eller rimfrost låg öfver det hela. I taflans första plan går en jernvägslinie; ett tåg har passerat: Hur vet man det? Jo man ser ångmolnet från lokomotivet i det ögonblick då det skall till och kondensera sig i taflans högra kant. Ett annat tåg går midt öfver taflan, ja går, ty det är måladt så, med farten och hjulens rörelser och skakningar och passagerarnes uttittande genom fönstren; och landskapet måladt alldeles som det synes från ett waggonfönster när man åker genom en skärning eller ser det skymta genom en gles gärdsgård. Med ett ord — det var endast ett ögonblicks — *impression;* det var som en fotografi blir, när föremålet icke sutit stilla, eller som man ser träd fotograferade under blåsväder.

"Det här är ju gyckel!"

"Ja, visst är det! Men, det är en viss natur i det!" Der hade jag återigen det der ordet, som man alltid afbröt mina repartier med, som man slog ned de största storheter med, som man angrep och försvarade sig med!

"Det vill då säga, att de mena, man skall måla intrycket och icke naturen sjelf."

"Om man så vill."

"Den der andra der, *Money,* har således velat måla en folkhops vimmel på en ångbåtsbrygga, icke en vimlande folkhop; men vimmel är ju en rörelse; kan man måla en rörelse?"

"Men böljan är ju en rörelse; marinmålningen skulle sålunda vara en orimlighet: En springande häst, en jagad räf, *Körboes* för exemplets skull, är en osanning, ty när en räf springer, ser man endast ett rödt streck; att stanna honom midt i språnget är ett misstag, alltså onatur."

"Achilles och sköldpaddan; jag tror att vi anse samtalet afslutadt."

"Nej icke än; om ni också anser rörelsen vara afdelad i moment..."

"Tillåt mig afbryta! Ni hyllar då impressionisternas åsigter; ni tycker att den der galningens snöyra är sig lik, der flingorna äro stora som kortlappar. Ni tror helt naturligt att ett sommarlandskap och ett vinterlandskap ha samma färg."

"Naturen är ljus, herre, och icke så mörk, som man målar den i Tyskland och der hemma."

"Men landskapet skall väl i Herrans namn icke röra sig..."

"Jo, när det blåser rör det sig i träden, gräset, buskarne, rökarne, de upphängda tvättkläderna, hästens mahn, hans svans, vandrarens plagg, molnen på himlen, löfven på marken, dammet, vattnet i pussen, luften rör sig."

Vi återvände till caféet; jag spelade sex partier domino, hvarunder jag beslöt att företaga en besigtningsresa ut i den franska naturen och se efter om det rörde sig, om det var ljusare än i Tyskland och om *impressionisterna* hade litet rätt.

2.

Ännu i oktober månad skiner solen hett; vi åka på andra klassens tak från bangården S:t Lazare med kurs på S:t Germain. Det dröjer länge innan staden upphör; men när den upphör ligger landet genast öppet och klart att beskåda, ty det är i det hela alldeles slätt Isle de France och Normandie igenom ända ner till Håvre. Det är en paradisisk natur. Åkrar med blomkål, hufvud-

sallad, sillerie, rofvor, krasse, lök; ängar, släta som gräsmattorna i en park. Man åker genom alléer af akasior, med grenar så eleganta som vore de af skulpterad valnöt, och löfverket så fint, så luftigt, att man ser himmelens blå färg lysa igenom; gärdesgårdar af lefvande buxbomshäckar, vägarne öfverallt kantade med äppelträd, vinkullar, små almdungar der stammarne äro lindade med murgrön; allt ger intrycket af bördighet, rikedom och glädje. Sjelfva jernvägsstationerna, eljest den förfärligaste afbild af enformighet och ledsnad, se ut som små förtjusande italienska villor, äro byggda af ljusgul kalksten, öfverväxta med vinrankor och murgrön samt omgifna af blomsterrabatter och fruktträdgårdar. Ser man en by, är det icke en hopgyttrad samling af smutsröda trästugor som i Sverige, eller gipshvita med svartmylletak som i Jutland, utan en liten stad af kalkstenshus, en- och tvåvånings, med spåntak, inbäddade i blommor och grönt. Stora hjordar af svarta nötkreatur, och oändliga fårahjordar befolka de gröna slätterna. Så ser det franska landskapet ut närmast Paris och uppåt Normandie, och längre bort bege sig icke parisermålarne.

Hvad är det då som karakteriserar det franska landskapet och skiljer det från det — svenska t. ex.? Allt! Och det som frambringat detta allt är naturen och menniskohanden. Det är kalkstensbottnen, som ger denna oförlikneligt glada, ljusa färg åt menniskornas boningar (det är sandstenen som gör det yttre Paris så gladt), det är den feta myllan som göder sådana växter, dem solen drifver, och det är menniskohanden som med yxan bestämmer skogsbrynets kontur och linierna i terrängen. Men hvad är det som saknas midt i denna öfverflödande natur, om icke naturen sjelf! I ett land som är en femtedel större än Sverige, med nio gånger mera folk, måste menniskorna gå lös på naturen i högre grad och aftvinga henne hvad hon kan ge, derför har man icke råd att ega något skogens hemlighetsfulla dunkel, derför kan man icke vara ensam i naturens sköte, ty man skall icke gå långt utan att träffa en annan menniska och det är derför naturpoesiens skygga andar bli biltoge i ett sådant land. Belgien skall på en yta, lika med Smålands, föda lika många invånare som Sverige; derför har man der-

städes måst bege sig på djupet att söka sin näring i grufvorna, och derför är landet Belgien som bekant en stad.

Emellertid kommer nu en man från Ölands södra udde, der han vuxit upp på en hed vid hafsstranden, der intet träd afbrutit den räta linien i horizonten, der hafsvinden härjar den fattiga vegetation, som kan möda sig upp ur den magra jorden; der några raggiga getter leta efter grässtrån och der menniskorna sjelfva lefva på spillrorna af skeppsbrott, eller låt honom komma från Norrlands dystra skogar eller Södermanlands kyska björkhagar och sättas midt in i denna vällustiga natur, som så väl passar till bakgrund åt saturnalier, der vinkullen liknar en skog af Thyrsosstafvar, dem rusiga bachanter stält ifrån sig, der solen belyser sköna slagtdjur, infattade i garneringar af legumer, der hela naturen ligger som ett fat med de herrligaste rätter, serverade i blommor, der med ett ord ögat, så långt det når, endast ser mat och dryck, der jorden, när den stiger upp och bildar menniskoboningar, icke är svart som den svarta mullen man kastar efter den döde, utan ljus som dagens ljus; — och han skall känna sig rusig!

Under sådana funderingar anlände vi från S:t Germain på en omnibus till byn Marly och stannade på en öppen plats invid en förfallen fontän, just som det ringdes till något slags messa. Att lösa tungan på det arma föremålet för vårt besök, som icke talat ett ord på flera veckor af det enkla skälet att han icke kunde begagna det gängse språket, var snart gjordt och vid en duktig middag på Grand hôtel, der mairen och handelsmannen med betäckta hufvuden och tända pipor, spelade kort armbåge med armbåge om oss, hade vi snart lemnat af alla notiser om hemlandet och voro inne på kapitlet konst.

"Hvad tycker ni om naturen här ute?" tillfrågades öländingen.

"Man kan icke se mycket af naturen ännu förr än i november då löfvet blåst ner! För öfrigt bli de här vinkäpparne och grönsakerna olidliga i längden; det är för mycket mat i landskapet."

"Ni målar ute numera, som de andra?"

"Naturligtvis; det är det riktiga!"

"Men taflan skall ses inne; bli icke färgvalörerna osanna? Jag tror att *impressionisternas* taflor skola ses ute, då de äro målade ute!"

Frågan blef obesvarad, men efter middagen fingo vi besöka vår värd på hans atelier och bese hans studier. Det var öfverraskande. Denne man som hemma var känd för sin kraftiga, ofta glänsande, alltid sanna färg, som målat nordiska sommarnätter (jag mins en som ännu sitter i Karl XV:s arbetsrum på Ulriksdal), som med sin pensel framtrollat poesi ur hedar och träsk, han målade nu — som alla de andra: anemiskt, färglöst, rödblått, som *impressionisterna!* Då denne målare för två år sedan omkring erhöll kungliga medaljen vid akademien, förklarade en framstående kritiker den unge målaren för fullt originel, och varnade för dessa utländska resor som vanligen tillintetgöra all ursprunglighet; ty kommer man på en främmande plats och skall konkurrera på marknaden, måste man först måla lika som de andra och sedan ett stycke bättre. Jag vågade nu erinra om detta och kom genom svaret på den tanken att det var franska naturens fel. Att måla landskap, der inga landskap finnas; att få ljusdunkel der allt är ljus eller mörker eller, hvilket är ganska anmärkningsvärdt, grått. Man skall sällan eller aldrig se en klarblå himmel här; vanligen ligger som ett silfverskir öfver himlen, att man icke kan säga om det är klart eller mulet; det härigenom nedsläppta ljuset omsveper alla föremål med en silfvergrå töckensky som dämpar eller dödar lokalfärgerna och gör landskapet färglöst, men på samma gång mildt, mjukt men karaktärslöst. Denna molnbildningens egendomlighet och nyhet, beroende af geologiska, meteorologiska och klimatiska omständigheter, ha alla nordboar observerat och prisat, ty den stämmer så bra ihop alla färgerna, äfven de motsträfvigaste.

Jag kom ofrivilligt att tänka på en ung målare som hemma redan förvärfvat sig ett ganska vackert namn såsom landskapsmålare; hans specialitet var skogsinteriörer och i det facket stod han högt: han var nemligen född och uppväxt i en skogstrakt och hade lärt älska det slaget natur; så skulle han utbilda sig och skickades på statens bekostnad till Tyskland. När han kom dit erkändes icke hans skogar eller han vågade icke gå på med dem, och så målade han landsvägar med qvinnor, naturligtvis sämre än de andra, ty han hade icke öfvat sig. Derpå reste han annorstädes och målade bakgator och jernvägsstationer, också dåligt; till sist anlände han till Paris.

Der målade man på ett nytt sätt; återstod alltså att lära in det nya sättet och komma in på salongen; detta hade sig emellertid icke lätt och så kom tviflet och saknaden; nu begagnar han absinth och anses af kamrater som en stor talang, hvilket han är; men i samma stund han blir erkänd af parisarne är han förlorad för Sverige som kostat på hans utbildning, ty han stannar i Paris — det är större ära och mera inbringande.

Hvad således vår svenska konst kan vinna af dessa utflyttningar till Paris, blir således en utvecklad teknik, som dock icke alltid kan tillämpas på våra svenska förhållanden utan att göra dessa för oss främmande, då ju konstnärens arbete går från det inre utåt, då motivet sjelft skall skapa sitt uttryck. Den tiden våra målare reste till Italien, tog man med sig hem Italiens himmel och lade den öfver svenska landskap — se *Stäcks* taflor — och derför blef man främling i sitt eget land. *Wahlberg* lärde färgens hemlighet i Paris, men kom allt emellanåt hem och studerade sitt lands natur, lärde sjelfva parisarne att älska densamma och kommer derför alltid att bli lika svensk i Sverige, som fransman i Paris, ty han är en djup konstnärsnatur, som icke främst sökte lära konsten att lyckas. Düsseldorfarne skicka så ofta hem tyska figurer och tyska landskap, de senare oftast för oss fula, ty Düsseldorfs omnejd ser ut som en fabriksstad, eller för oss motbjudande och derför lida vi dem icke så gerna, helst tekniken icke gjort de framsteg der som på andra håll. *Nordgren* målar dock ännu hemlandsmotiv och har derför mera sympatier.

Dessa iakttagelser funno sin bekräftelse, då vi följande dagen välbehållna i Paris besökte en figurmålares atelier och sågo franska och italienska modeller afmålade i svenska nationaldrägter och hvilka af konsthandlare befunnits intressanta och såsom sådana säljbara, det vill säga utmärkta. Eget var att se huru främmande dessa dalkullor togo sig ut i franska landskap, alltjemt behandlade i impressionisternas oförklarligt ljusa, färglösa maner, oförklarligt, ty förklaringen fingo vi aldrig helt på vår exkursion, utan måste riktningen ha ledt sitt ursprung från någon teori gjord på kammaren.

De långa café-resonnemangen, som härefter höllos, slutade med att besökaren sett för litet och ännu icke hunnit

bli *van* vid att betrakta den franska konsten med franska ögon, hvarpå han endast kunde invända, att konsten måste vara nationel, att det vore en fara förvända sin syn, hvilket nog skulle gå, då man ju kan vänjas vid allt; men att det just vore herrarnes skyldighet, att, om de fortfarande tänkte måla för Sverige och icke bli fransmän, just betrakta sakerna från svensk synpunkt, icke af någon nationel inskränkthet, icke derför att det svenska vore bättre i och för sig, utan endast för oss, att det vore klokt icke bortkasta en med mångårig möda förvärfvad färdighet för en ny af tvifvelaktigt gagn, att de skulle pröfva allt och behålla hvad godt var, och icke opröfvadt taga allt för godt, derför att det var nytt, att det var utländskt, att det var franskt!

Den sista punkten var alltför lång och tråkig för att bli hedrad med något svar, derför kommo vi aldrig vidare, men öländingen återvände till Marly.

Konstakademiens utställning 1877.

1.

Då man tar en hastig öfverblick öfver de mer än trehundra konstverk, som äro utstälda vid årets exposition, inser man genast vanskligheten af, att vid ett fordradt utlåtande förfara summariskt och bedöma alla från *en* synpunkt eller en enda fattad ståndpunkt, utan finner man genast nödvändigheten af att ordna det brokiga och rika materialet i öfverskådliga grupper och dermedelst äfven få den rättvisa måttstock med hvilken hvarje arbete gör anspråk på att mätas. Om vi egde en svensk målarskola, skulle saken vara lätt afgjord, men som våra målare ordnat sig under skilda fanor och nästan alla anslutit sig till främmande — manér, icke skolor, då högst få, eller inga af de många i utlandet studera på någon mästares atelier, utan endast upptaga den på platsen gängse metoden och uppfattningen, så torde billigast vara att inrangera först våra svenskar under rubrikerna Franska, Düsseldorf-, München-skolan och den inhemska, under hvilken senare vi få införa våra storheter som redan slutat sin utveckling och sålunda kunna räknas till svenske målare, äfven om de lärt ute, hvilket ju alla gjort. Komma så norrmän och danskar, hvilka äro i minoriteten; så ha vi icke gjort oss skyldige till större oartighet än den som begås i alla andra länder, der man knappt omtalar främlingarne vid tillfällen som dessa.

Men först en allmän anmärkning. Denna utställning får icke betraktas som en absolut exponent af vår målarkonsts närvarande ställning, ty åtskilliga af våra bäste målare ha icke skickat något, ehuru välvillige eller fåfänga tafvelegare gjort dem den otjensten att upphänga obetyd-

ligheter från konstnärernas första utveckling, dem de aldrig skulle vilja se igen. Publiken kan icke här få en aflägsen föreställning om t. ex. Wahlbergs, Gegerfelts och Salmsons nuvarande höga ståndpunkt — ett rättvist straff för desse herrars icke väl betänkta likgiltighet vid ett tillfälle som detta, äfven om de icke stå i någon stor förbindelse till akademien.

Franska skolan.

Det är en synnerlig artighet att en fransman sjelf hedrat oss med sin närvaro; om sådant hände något oftare, skulle de dyra, någon gång onödiga, resorna bli umbärliga och de högt drifna föreställningarne något nedsättas. *Pierre Charles Comte* är en målare af renommé, som har en tafla i Luxembourg: *Henri III et le duc de Guise,* således på expektans till odödligheten — Louvregalleriet. Elev af Delaroche, Vernet och Robert-Fleury har han lärt sig en fin teckning, stark karakterisering och en kolorit som alltid vet att underordna sig. "Ludvig XI roar sig på sin sjukbädd med att betrakta dansande grisar" är en mycket känd tafla, som troligen undergått reproduktioner, af hvilka denna skulle vara en. Den är helt enkelt mycket utmärkt; vi tala nu icke om sujettet som verkligen kunde vara att tala om, icke om den historiska uppfattningen, ty här är icke fråga om historiemålning det synes på formatet, det doftar icke af fjortonhundratalet, — kanske något litet! — men det är en genomtänkt, genomkänd och siad framställning; artisten har rent af hallucinerat situationen. Det påminner om en af dessa skalkaktiga margteckningar man finner i medeltidshandskrifter utförd med all nutidens utvecklade teknik. Allt är på sin plats, hvarje figur är med i situationen utan att slukas af densamma. Piplekaren tjenstgör endast och synes alls icke road; vännen vid sängen ser bekymrad och svartsjuk ut; munkarne äro generade af sällskapet; den af vakterna som står i skydd för kungens blickar vågar skratta; de andra deremot se allvarsamma och uppmärksamma ut. Det är kungen som roar sig och ingen annan. Roar sig? Ja, af de stackars grisarnes plågade miner och högljuda klagolåt. Emellertid — så behandlade icke de gamle Frankrikes vackra historia; kanske de till och med åstadkommo väl mycket oberättigadt buller, men om den historiska *anekdoten* skall berättas,

så sker det bäst i så liten skala som här. Derför har man i Paris icke rätt fördragit främlingen *Hellqvists* scen ur Ludvig XI:s lif, huru mycket rättvisa man än gifvit det ganska lofvärda utförandet, då den uppträder som historiemålning, och det var säkerligen lika obetänkt af Hellqvist, om ock praktiskt ämnadt, att sätta en fransk kung under svensk loupe; folken hafva så kommit in i vanan att betrakta konungarne som sina representanter, att de icke lida att se dem neddragna, äfven om de skulle förtjena det; aldra minst af utlänningar.

Hr *Hagborgs* "Gavroche" är en fin och solid målning — men förmår icke väcka samma intresse som sin odödlige namne: färgen är så väl blandad, penseln så säker och korrekt, men lifvet är icke tillstädes. Gavroche är mycket mera gentleman än Murillos trasiga tiggargossar, uppsatta mot murar; men man erfar ingenting annat än ett stilla välbehag vid färgernas harmoniska musik — kanske det är mycket nog för en så ung målare som hr Hagborg.

Hr *Borgs* Anna Rossi har samma förtjenster som den förenämda: djup, mättad färg, intet hastverk, allting solidt, men posityren en modells; och Anna Rossi är väl en — modell från Boulevard Clichy.

"Somnad bland blommor" af *Pauli* eger deremot ett plus, detta som icke ännu fans, men som nog en gång skall fram hos Hagborg och Borg: natur, ande, *lifvet* med ett ord. Denna flicka är icke alls förskönad, hennes kläder icke så renoverade af målarens pensel, hennes fötter stora, ansigtet icke alls så vackert som Annas, men hon vinner ändå mera sympati. Genom den romantiska titelns svärande mot den realistiska bilden synes artisten med fullt medvetande ha inlagt en liten oppositionsyttring mot andra samtidas söta behandling af genren, och särskildt må hela Düsseldorfsällskapet ta åt sig. Något så fint och så verkligt älskvärdt ha dessa naturförskönare aldrig åstadkommit med sina slickade penslar. Man må dock ej låta dupera sig af blommornas rusande färgspel; sådant lärde Firmin-Girard vid fjolårets salong med sin blomstermarknad parisarne att måla och tycka om, och öfver dessa blommor hvilar ett tunnt lager af Montmartre-gips, hvilket troligen härrör af artistens äflan efter det oändligt ljusa som spaniorerna bragt på modet.

2.

Düsseldorfskolan.

Om denna riktning som nu varit mode i nära trettio år kunna vi fatta oss kort. Liksom Düsseldorf är en småstad, med fullkomligt utveckladt småstadslif, en anhaltstation på kulturens stora stråkväg, der man stannar fem minuter för att dricka en seidel, så har öfver hela det derstädes utbildade maneret lagt sig en ton af småstadsaktighet, af hvilket icke ens mästaren *Tidemands* verk undgått att taga intryck. Hvad gingo de då ut att söka i den lilla orten vid den gölen Düssel på den stora svartmylleheden, dessa fjellens och fjordarnes söner? Konstens hemligheter; ty de funnos icke hemma i Norge. Detta var i verkligheten förhållandet från början, men att de glömde hemlandet, glömde huru stort det var och målade dess jätteproportioner i miniatyrformat som kunde få rum i konsthandlarnes fönster — det var ett fel, som sedan blef lag och hvilken troget lyddes af de svenskar, som sedan norrmännen visat vägen, började utvandringen.

Det var *genren* som tog tiden med storm, ty den lämpade sig så väl för de små sinnena som icke tålde vid några starkare intryck, det var genren som dödade alla historiemålaranlag på båda sidor Kölen; genren var den *lilla* uppfattningen af lifvet, som sökte det nätta, det täcka, det smårörande utan att inlåta sig på diskussion. Att Norge icke fick någon målare som kunde återge det stora i folkelivet som Björnson målat, det beror på Düsseldorf; det skall vara Björnjägarns berättelse, eller Mormors glädje, eller Farmors besök eller Första kyssen, Sista resan — en situation, med ett ord, som kan få en spetsig rubrik. Om Tidemand en gång lyfte sig i Haugianerna och hos oss vann en ovanlig framgång, som dock genom sin ovaraktighet antydde att den var beroende af en konjunktur, så gick han i sitt sista stora försök till historiemålning åter ner i genren. Till och med sin egen kolossala hemlandsnatur har icke *Morten Müller* fått till annat än medelmåttiga

fonder; det ser ut som om de båda artisterna i "*Sinclairståget*" sökt öfverbjuda hvarandra i artighet genom att effacera sig. Hvem minnes icke huru norrmännen vid 1866 års stora exposition af nästan hela svenska allmänheten och kritiken ansågos som våra öfvermän i målning, huru inför *Tidemand* sjelfva *Höckert*, som dock var en djup kolorist och litet mer, sattes i skuggan, huru vi med vår vanliga artighet mot främlingar påtogo oss alla möjliga fel för att vara våra främmande gäster behagliga. Vi tro att en öfverskattning egde rum: icke som om nuvarande norska exposition i sin helhet skulle kunna lemna derom fullt tillräckliga bevis, ty dem ha vi förskaffat oss på ort och ställe. Tidemand var icke någon djupgående ande; Björnjägarens berättelse är en mycket dugtig kombination af många figurer, Haugianerna ett godt ämne för en stor målare och *Sinclairståget* — en historisk genre i för stort förmat. När Tidemand höll sig strängt på sitt område, den lilla folklifsbilden, då var han förnt rätt stor, såsom när han målade "gumman som spår" och "rådgifverskan". Det var emellertid då, 1866, när skolan redan börjat lefva på sina egna benknotor, som den vann sitt burskap för länge, ity att dess auktoritet stadgades hos publiken, och man lär väl icke ostraffadt våga säga den goda allmänheten att deras ideal kunde och snart nog måste vara bättre. Derför ha vi icke sagt att deras verksamhet varit ett misstag och deras betydelse ingen, tvärtom, de ha alltid haft ett plus af god vilja, innerlighet och ärlighet framför parisarne som ofta ge allt innehåll åt sitt värde och ensidigt fästa sig vid det tekniska utförandet.

Hvad Stillebens-måleri beträffar skola vi med anledning af *Hellströms* och *A. Kulles* här exponerade taga oss anledning citera några förträffliga iakttagelser ur Ch. Blanc's Grammaire des Arts du Dessin.

"Vi se dagligen på Paris' gator skyltar som ådraga sig vår uppmärksamhet genom det illusoriska i återgifvandet... Ändock faller det ingen in att misstänka en artist som upphofsmannen, utan endast en arbetare. Komma så målare, verkliga målare, som vi kalla; antagom de heta *Roland de la Porte* och *Chardin*, och att de roa sig med att måla hvad man kallar *nature morte*, d. v. s. kökssaker, frukter, matvaror, möbler och dylikt. Mindre artist än Chardin och mindre intelligent, skulle Roland de la Porte

göra en tafla, på hvilken han sammanförde: ett fat persikor, en kopp med fat, en butelj bränvin, sockerbitar, en kaffedosa af jernbleck, en vattenkaraffin, brödsmulor, plommon. Antagom tillika att det hela vore lika väl måladt af Roland de la Porte, som om Chardin skulle ha gjort det.. Den senare skulle då, om han ålades bedöma sin kollegas arbete, göra följande anmärkningar: alla dessa ting äro hopkomna; man dricker icke bränvin ur kopp, man äter icke persikor i sällskap med en kaffedosa af jernbleck, och att hela sceneriet icke är komponeradt utan sammansökt. Chardin skulle icke begå ett sådant fel; han skulle gruppera mera för hvarandra passande ting på en liten duk, t. ex. två porslinskoppar, en kaffekanna, en sockerskål och ett glas vatten. Dessa två koppar af *vieux saxe*, bildande en tête à tête, stå der såsom personifikationer af det husliga lifvet och tyckas bilda lika godt kamratskap som husets egna beherrskare. Hvar och en fattar att frun i huset icke är långt borta och att två intimt förenade varelser snart skola slå sig ner vid detta bord. Vi skola erfara något af det välgörande lugn som lik en doft utgår från familjens fridlysta område. Se der ett enkelt stilleben som talar till själen. Chardins arbete skall otvifvelaktigt stå öfver Roland de la Porte's, emedan den ena endast har imiterat naturen under det att den andra, vid sitt imiterande, tolkat naturen samt ordnat och valt. Roland står nära arbetaren; Chardin har gått ett steg längre och öfverskridit gränsen mellan arbetaren och artisten.“

Om våra båda artisters arbeten i fråga är svårt att fälla något utslag vid en jemförelse, men är *Kulles* bättre målad, och den är mycket talangfullt gjord, så röjer dock *Hellströms* en sträfvan efter det der lifvet, om ock råttans närvaro förefaller omotiverad och den bristande tekniken gjort att artisten icke fått fram hvad han menat, ty vissa partier äro rent af obegripliga. Här röra vi vid en fråga som under fjolåret gjorde mycket uppseende och blef föremål för ett lärorikt meningsutbyte mellan docenten Lange i Köpenhamn och professor Monrad i Kristiania med professor Dietrichson såsom Tertius interveniens, nämligen frågan om *konstvärde*. Hvar och en ser att Hellström haft mera kärlek för sitt ämne, så enkelt det än är, och att han målat det ojemförligt sämre än A. Kulle som har gjort sin sak glänsande ifrån sig. Det spår af lif som röjes hos

Kulles framställning af russin och mandel och apelsiner, består i några knäckta mandelskal, ett halfdrucket glas och några ouppslagna buteljer, men man går förbi hans tafla utan att intressera sig för hvem som druckit ur detta glas och hvem som knäckt dessa mandlar, derför att författaren sjelf icke synes ha intresserat sig för annat än att illusoriskt återge — isynnerhet russin. Framför Hellströms tafla åter dröjer man för att fråga — hvad betyder detta halfbrutna ljus i en 1600-talets stake bredvid en delftkanna, och hvad gör råttan på apelsinerna? Men man ledsnar att fråga då man intet svar får och man blir missnöjd med sin gissningsförmåga då man icke kan utforska meningen med de dunkla bilderna i spegeln bakom ljuset. Hvilken af de båda taflorna har det största konstvärdet? Kulles, ty han har fått klart och vackert fram sin mening som icke var någon; Hellström har deremot icke kunnat få fram hvad han menat, hvilket *för oss* icke var någon heller, då den icke blifvit aktuel. Vid 1866 års utställning hade norrmannen *Böe* ett Stilleben, kalladt “En boudoir“. På ett spegelbord står ett nedbrunnet ljus och kastar sitt flämtande sken i spegeln; bredvid ljuset ligger en chiffonnerad blombukett, ett öppet bref och en misshandlad liten battistnäsduk. Det var mig en historia! “Den som icke inuti detta tysta lif kan dikta en underlig ordlös historia om den försvunna aftonens händelser — han borde aldrig se på en tafla mera“, slutade en värderad anmälare i Illustrerad tidning sitt yttrande om konstverket, som var ett fullt sådant derför att det tillika var väl måladt!

Af öfriga düsseldorfarne ger ingen några anledningar till betraktelser af intresse för anmälaren eller publiken eller gagn för dem det vederbör, dock skulle följande lilla observation af meranämda Ch. Blanc, ställd till landskapsmålarne i allmänhet, måhända upptagas bättre än några korta deviser, som just på grund af sin korthet måste vara väl öfvertänkta för att icke bli lidande af orättfärdighet, hvilket, Gud bättre't, ofta händer.

“Naturens skådespel sakna just det som är det väsentliga i konsten: enhet; hon förändrar uppsyn hvarje ögonblick på dagen, i sin oändliga oordning, sin omätliga rikedom på former innehåller hon och visar hos oss det som motsvarar de mest skiljaktiga känslor. I stånd att

framkalla och väcka känslostämningar, är hon sjelf oförmögen att uttrycka dem. Konstnären ensam kan göra dem klara och synliga i det han samlar de spridda dragen, som förlorat sig i verkligheten, och bortrensar dem som äro främmande för hans tanke eller stridande mot densamma.

"När Ruisdael vandrar ut på landsbygden, då är himlen mulen, vinden jagar molnen, susar i buskarne, vaggar säden och skakar den gamla eken. Under hans lidelsefulla blickar förmörkas allt och tager allt en sorgens karaktär: bäcken blir ström och störtar sig fram mellan uppryckta träd; sjelfva solen, om hon någon gång vågar sig fram, förändrar icke naturens karaktär, och ljusets småleende ökar det mjeltsjuka i taflan. Om målaren möter en glad bygdens flicka, klädd i brokig helgdagsdrägt, ser han henne icke och hon kommer aldrig in i hans landskap, der man endast skall se några obestämda figurer i lointänen, hvilka öka intrycket af ödslighet.

"Då Berghem kommer och målar samma vyer, känner icke åskådaren igen dem. Himlen är klar, vinden tyst, vattnet flyter lugnt fram, eller har somnat in på vägen och bildat en göl, vid hvilken vattnas hästar, förda af en kort och tjock bondqvinna, klädd i höga färger. Och om natten upplyses scenen af några bönder som meta kräftor vid bloss, eller af månens strålar, eller lifvas landskapet af en skara resande, hvilkas dunkla bilder spegla sig i den svagt belysta dammens yta.

"Sålunda belyser konstnären verkligheten med sina blickar, ombildar den efter sitt sinne och låter den uttala hvad som ej den sjelf bär inom sig — en känsla, och hvad den ej eger eller ens kan fatta — en tanke."

3.

Münchenskolan.

Ehuru endast egande två eller tre representanter i vårt land, har denna skola redan genom en enda konstnärs framgångsfulla uppträdande utöfvat ett högst märkbart inflytande på våra yngre figurmålare, och synes densamma för dessa komma att blifva hvad den fransyska blifvit för landskapsmålarne. De som trodde att Münchenskolan endast skulle lära oss en brinnande, djup kolorit och ingenting annat, torde anställa några betraktelser öfver det af samme artist redan anlända porträttet af *Henrik Ibsen.*

Detta är icke något porträtt, det är en historiemålning. Har konstnären arbetat medvetet eller omedvetet, är det skalden som diktat taflan eller är det artisten? Vi tro, på grunder sådana som "Jagtnymfen" och "Våren", att den unge, troende, liffulle artisten icke varit med om kompositionen, utan endast målat porträttet. Det första intrycket, hvilket alltid bör beaktas, om det också icke är lika med sanningen, är här något paradoxt, skrikande ångestfullt — det är "paradoxet" sjelft. En profet i guldglasögon, ett kommendörsband mot ett fjell. Ansigtet är *Brand's;* fanatikerns höga och breda panna, vittnets stränga mun som aldrig *uttalat* sina sanningar, dem handen skrifvit ned, den kalla, afgjorda blicken som aldrig sväfvat då den såg "ackordens Aand" i ansigtet; det är Ibsen, den fanatiske tviflaren, som gick åstad med entusiasm i sin skepsis och som här står som den medvetne, till full klarhet komne — tviflaren, hvilken väckt hela den del af en nation som Björnson icke rådde på. Detta är den store anden klädd i hvit halsduk m. m. och i en skaldekappa, draperad efter den i en konventionel staty-positur anbragta figuren, med skaldepapper och penna som brukligt. Och ändå verkar den så imponerande och skrällande, så frånstötande och så tilldragande. Man måste måhända veta att Ibsen är en man som älskar att utplåna sin egen person, att han

till och med hellre kastar ett sken af medvetet löje öfver sig än går och passerar som stor man. Hvem minnes icke den berömde skaldens yttre då han för några år sedan besökte Stockholm. Klädd i sammetsjacka, hvit väst med svarta knappar, kragen efter sista modet, med ett fint rör i handen och ett skyddande, sjelfironiserande löje i ena mungipan gick han sin väg fram, alltid undvikande djupsinniga samtal.

Hvad artisten har haft att göra, då han icke fått röra sig med starka färger, var således icke så mycket, tycker man, men slumpen har hjelpt artisten. Svart och hvitt äro inga färger, men här äro de alldeles riktigt valda såsom grundton i det dystra temat. Här skulle en *Troilis* eller *Södermarks* fina, ljusa, tunna färger varit oförmögna. Så kommer det gälla röda ordensbandet och stör lugnet; det är som en trumhvirfvel i natten och blir uppskakande, som åsynen af blod, mot det hvita linnet, hvilket åter medlar mellan den oförsonliga blå luften och det körsbärsröda bandet; i mörkret till höger sväfvar gäckande ett svagt grönt sken som ett ögonblick låtsar vilja släcka den flammande elden, men ett annat drar sig hånande tillbaka.

Men färgen fick icke öfverrösta den stora personligheten som här skulle föra ordet ensam; sjelfva luften måste bli mörk och fjellets snö dämpa sin glans i hans närvaro; derför valde artisten en annan resurs som så länge varit begagnad och missbrukad, så länge varit glömd: clair-obscuren, ljusets och mörkrets strid. Pannan skulle stråla ljus, anletet lysa och händerna synas, allt annat vara intet, eller endast bara ackompagnement, och det blef så. De tre valörerna, pannan, ansigtet, händerna äro successivt aftagande, men de starkaste; linnet är kallt hvitt, men fördunklar icke de förra varma, som just genom sin värme äro rikare på ljus. Här snuddar man vid den fina hemligheten, som borde vara mera uppenbar än den synes vara: skilnaden mellan ton eller valör och teinte. Det kalla körsbärsröda ordensbandet rår icke heller på ansigtet, utan hjelper upp detsamma genom att retirera, naturligtvis derför att det är ljusfattigare; det är skilnad mellan ljus och färg; det är detta München-skolan ånyo börjar reflektera öfver, och det är det som gör den öfverlägsen, och som gör framför andra *Gabriel Max* oemotståndlig, hänförande, farlig!

Vi måste bekänna att framför Ibsens porträtt alla begär att göra anmärkningar hos oss nedtystas derför att det är ett så ovanligt väl, antingen genomtänkt eller divineradt arbete. Från och med grundackordet som genast griper, derför att det är sant, det karaktäristiska i färgsymboliken, den breda efter ämnet och taflans dimensioner lämpade touchen, hvilken ger det stora, och hela intrycket, som under en slickad pensel skulle varit borta, ända till en sådan småsak som ramens dunkla ton. Man talar så ofta om taflors "innehåll" och glömmer lika ofta att detta aldrig kan komma till full klarhet utan genom tekniken, handtverket, och man vet ej huru ofta en vacker tanke dödas af en förbisedd småsak.

Man vet huru Meissonnier blekte sina oljor och sjelf beredde sina färger, huru Reynolds genom att liksom gravören endast kopiera valörerna med blyerts på papper, upptäckte venetianarnes hemlighet, hur Delacroix anstälde optiska experiment och blef samtidens störste kolorist, och ändå liksom drar man sig för att tala om det tekniska, liksom påminde man artisten för mycket om att han öfvar handtverk i och jemte sin konst. Deri gör man måhända klokt under en tid som denna, då ropet på kolorit blifvit högt, kanske för högt, men denna just derför att den så länge varit opåkallad nu framträder med reaktionens eller, om man så vill, revolutionens hela kraft. Hvad München-skolan nu angår, som för närvarande synes vara de mest hörda färg-förkunnarne, så är faran mindre, ty man har den store *Piloty* som direktör öfver Akademien öfver sig och den djupsinnige *Max* bredvid sig på utställningarne, af hvilka ingendera är någon taskspelare med färg, ehuru båda ega dess alla resurser till sitt förfogande. *Hans Makart* har kanske gått derhän att han målar för färgens skull, men detta säger man icke om de andra, *Defregger*, *Lindenschmitt* o. fl. Der ligger sålunda icke faran den gången, men den ligger i något annat från samma håll.

Efter den stränge och rent klassiske Cornelius, som totalt föraktade färg, kom Kaulbach, som också afskydde färg, utom vid freskomålning. Han komponerade: Hunnerslaget, Jerusalems förstöring o. d. Så börjar *Piloty* med Germanicus triumftåg, scener från romerska kejsartiden. *Couture* hade under julimonarkien målat sin *Les Romains de la décadence*, con amore; det ansågs som ett dåligt tecken

och blef det. Under andra kejsardömet uppträder *Gérome* med en vedervärdig tuppfäktning, derpå ämnen från romerska förfallet, och det blef sorgliga förebud; den snillrike *Regnault* ger samtidigt en Maurisk afrättning "sans jugement"; den målades 1870 och sen behöfde han icke måla mer, ty han stupade som bekant i kriget. Det der luktar blod åtminstone, men från *Gabriel Max* doftar lik; vi måste egna honom några rader, då han icke är obekant för stockholmarne som observerat hans Kristushufvud i Fritzes fönster och han säkerligen icke kommer att bli utan inflytande på vår konst, ty han har samma tjusningskraft som — det onda! *There is*, med ett ord, *something rotten!*

Född 1840 af en böhmisk bildhuggare utbildades han från barndomen till artist. Han säges ha varit född med ett grubblande lynne, och sin ungdom tillbragte han öfver böcker när han var ledig från penseln eller pennan. Redan 1861 utmärkte han sig med 13 fantasibilder af dyster art; 1864 (?) gjorde han stort uppseende med sina illustrationer till Oberon, der man ser honom ha valt de blodiga, de dystra, de sinliga skildringarne till föremål för sin verksamhet. Året 1868 börjar han väcka uppseende som målare; *Santa Julia* heter den första. Duken, af aflångt, högt format, upptages till höger af ett kors, på hvilket en ung, herrlig qvinnofigur är uppspikad; det är martyren Julia; den blomstrande figurens alla skönheter röjas af den tunna, men kyska drägten, som döljer allt men gömmer intet. Det täcka hufvudet, som med håret är bundet vid korset, lutar något bakåt och visar ett ansigte som bibehållit ungdomens friskhet, med fint rundade kinder, en förtjusande mun, haka med grop i o. s. v. Framför korset, på knä, ligger en yngling, virad om bröstet med vinlöf och i begrepp att lägga sin aftagna murgröns- och rosenkrans för fötterna på den sköna, hvilken han betraktar med beundrande och kärleksfulla blickar. Bakom dem sträcker sig en oändlig slätt, öfver hvilken dimmor leka i morgonljuset. Hvar kommer ynglingen från? Det må man fråga den förrädiska murgrönan och rosorna! En Bacchanal och en martyrhistoria! Kritiken vädrade, men fick icke upp spåret! Man beundrade tillsvidare.

Året derpå syntes *Der Anatome.* Duken är aflång, låg. Hela första planet upptages af två bräder, på hvilka

en ung förtjusande flicka ligger som lik; bakom sitter Der Anatome försjunken i betraktelser af okänd art: han har blottat likets ena skuldra. På skrifbordet ligga lömskt försonande en dödskalle, böcker, instrument! Nu blef man misstänksam; här låg något begrafvet! Snart upptaga kritikerna bredvid de största loford åt mästaren-målaren de grufligaste invektiv mot menniskan. Man läser ord sådana som *Haut-gout*, *Blutgier*, *Wohllust*.

Derpå följa: Julia Capulet skendöd, Gretchen, Christliche Märtyrerin, Adagio och Frühlingsfantasien, omvexlande med Christus am Kreuze, Die heilige Landtgräfin Elisabeth ins Gebet versunken o. s. v. Så kom ändtligen Kristus-hufvudet uppenbarande sig på Veronicas svetteduk.

Kanhända man måste ha vandrat ensam i Hamburgs museum och sett sig trött på äldre tyska mästare och skådat igenom en förskräcklig nordtysk konstförenings alla medelmåttigheter för att bli så tillintetgjord af detta ojemförliga konstverk, som författaren blef förleden höst, då taflan på en rundresa genom Europa förevisades i Hamburg.

När man inträdde i det icke stora rummet, der menniskorna sutto tysta, andäktiga, ja riktigt sorgsna vid betraktandet af den lidande Kristus, glömde man sin obehagliga rol som anmärkare och togs med oemotståndligt, skakad liksom inför en vision. I en präktigt skulpterad ram af åldrigt snitt synes en sprickig målarduk, illusoriskt återgifven, från denna framträder det mörka hufvudet med törnekronan öfver den blodiga pannan; men det ligger så mycken mildhet och frid öfver dragen att det ohyggliga totalt neutraliseras. Först efter en stunds betraktande skedde underverket; ögonen, genom ett enkelt konstgrepp så målade, att de under en viss synpunkt eller en viss förändring i ögonliniens ställning visa sig som öppna, skickade en lång outsägligt vänlig och förebrående blick emot en, att man kände sig tillintetgjord.

Det var nästan med fruktan och osäkerhet man nalkades den gripande bilden för att under en stor, på stället tillgänglig loupe, betrakta det utomordentliga *arbetet*. En djup, mättad färg, kanske något sjuklig, en säker men mjuk pensel som icke behöfde några fineringar eller glansdagrar för att göra effekt, sjelfva bilden utvexande från duken; icke en falsk ton, intet prål med öfvervunna svårigheter. Denne Kristus blef Max' försonare, ehuru många

finnas som icke tro på honom och frukta någon ny martyrhistoria af det gamla slaget. Hvad underverket beträffar gjordes ingen opposition — det lyckades den gången — men ve den som komme efter!

Gabriel Max har syndat mycket, han har afslöjat djup i menniskohjertat, för hvilka man har till pligt att draga förlåten, men han har också sett in i himmelen och framkallat syner dem man aldrig i hvardagslag får se på jorden, och derför är han visserligen stor!

Nu beror, för skolans framtid, om han representerar en rigtning eller om han uppträder som individ; det senare är mindre troligt; gamla samhällen pläga angripas af en *tabes molaris*, en förvandlingsprocess som bebådar upplösning, som alstrar sumpgas.

Kaulbach gjorde Jerusalems förstöring, men han gjorde också priapeia, täflande med caméer och målningar i hemliga kungliga muséet i Neapel.

Utställningen nalkas sitt slut, och man skulle känna sig böjd att kasta en återblick öfver det hela om icke faran att af de strödda, ofta slumpvis hopkomna konstverken, utdraga några allmänna omdömen om vår konst låge nära till hands. Man har uttalat sig högst olika rörande värdet och nyttan af ofta återkommande utställningar, då två permanenta konstutställningar redan finnas och några hafva funnit de senare snart sagdt skadliga, emedan de blasera publiken och lemna alldeles för stort utrymme åt dilettanterna, hvilka, enligt artisternas mening, förvilla publikens omdöme och nedsätta densammas fordringar på konstverkens beskaffenhet. Man framhåller Köpenhamns régime som efterföljansvärd. Der hålles endast årsutställning och när den öppnas skyndar publiken dit att se och köpa och hafva i den sofring juryn företager en garanti för att de ej förköpa sig, helst artisterne spara sig till utställningen och betrakta densamma som en verklig täflingsplats, dit de mangrant insända sina bästa saker. Vare nu härmed huru som helst, säkert är dock att vår akademis utställning icke blifvit betraktad som en täflan och att derför det varit jemförelsevis lätt för mindre framstående artister att bland utställarne göra sig bemärkta. Den tafla som ådragit sig största uppmärksamheten och till en del fördunklat medtäflarne, *Kronbergs* "Våren" hade dock icke behöft de frånvarandes uteblifvande för att vinna sitt pris, om ock detta

vid en täfling blifvit modifieradt, ty i vår nya svenska målarkonst är denna målning på visst sätt epokgörande, derför att den vitnar om en fullt färdig teknik, djerf fantasi och en lifskraft, som då den röjes hos en så ung konstnär, lofvar mycket stort för framtiden. Glädjande var tillika underrättelsen att taflan får en plats som den kräfver, om det nemligen är mer än ett rykte, att staten blir dess egare, ty det var icke liten fråga om huru den skulle ses; såsom en plafondmålning eller en staffibild; vedersakarne ville nog reducera den till en dekoration och fingo mycket bry med att utfinna dess plats.

Publiken har funnit behag i "Våren" men äfven gjort sina anmärkningar, som den ofta gör lika friskt som någon kritik. En gladlynt har funnit den för mörk, en tungsint har funnit den för glad; men den nordiska våren är alls icke glad, den är regn i solsken. Man hade väntat sig mera färg, och jemförd med "Jagtnymfen" är "Våren" matt, målad med tunnare färger ehuru duken är dubbelt så stor; man har spårat blågrönt i skuggorna och man har tänkt på Boucher; mycket förståndiga ha beräknat fågelns hastighet lika med örnens, hvilken gör 35 meter i sekunden och funnit det hela orimligt, helst tyngdlagarne blifvit något opåaktade o. s. v. Och just detta sparande med färg har gjort den luftiga fantasibilden trolig för den som sjelf eger någon fantasi, detta mörker som upplöser sig i solsken och högst upp i klarblå luft gör icke bilden tröttande och stillastående, ty blicken finner alltid sysselsättning, med ett ord det är en tilltalande skapelse till hvilken man ofta och gerna återvänder, äfven om midt i glädjen man känner närvaron af något som bestämdt icke är frisk luft, om man tycker sig röja ett sökande efter det disharmoniska, såsom i behandlingen af de beskuggade figurerna, hvilkas färg gå in i en annan tonart än den belysta hufvudfigurens, hvilken sjelf i typ och i synnerhet ansigtsuttryck ger detta som vi i en föregående uppsats trodde ha i hög grad funnit hos den demonlika Max.

* * *

Sällan har vårt porträttmåleri varit så rikt representeradt som nu. De finnas som anse denna stora tillgång såsom bebådande utsigter för ett blifvande historiemåleri; fruktas kan dock att detta icke är händelsen, utan att det mera är allmänhetens ledsnad vid fotografien, och det stigande välståndet, som framkallat en ny blomstring af den vackra konstgren, som så länge legat nere, men hvilken då den måste drifvas i stor skala, tvärtom kan leda till handtverk.

Det är ofta, och detta måste man till artistens rättfärdigande säga, helt och hållet det ointressanta originalets fel, att ett porträtt blir något litet mer än en färglagd fotografi, men de tider äro förbi då man recenserade originalet såsom fallet ofta kunde bli den gången Hammarsköld recenserade Westin och andra storheter.

I vårt föreliggande fall ha icke artisterna varit ogynsamt lottade hvad originalen beträffar och om de icke gjort mer af dem än i vissa fall skett, så är det beroende af denna brist på mod, just originalitetens död, som är våra porträttörers olycka. Man målar nemligen efter ett schema; originalet sättes eller ställes på ett sätt som *gör* sig bra i en tafla; man låter personen göra gester och miner som den aldrig gjort och vågar icke taga personen sådan han går och står med alla hans egendomligheter, hvilka just tillsammanlagda göra personligheter äfven om dessa egendomligheter verkligen skulle gränsa till karrikatyr. Härvidlag har man åter så mycket att lära af fransmännen, hvilka med sitt fina sinne för det sköna gerna lemna detta i sticket för att få fram det karakteristiska.

Bland tacksamma uppgifter våra porträttörer nu haft torde märkas: erkebiskop Sundberg, landshöfding Asker, grefve Lagerbjelke och professor Malmsten. Vi måste erkänna att grefve Lagerbjelkes porträtt är det sannaste; så har man sett honom på Riddarhuset då han helsade ståndet eller mottog deputationer, så ser man honom än i dag i Första kammaren — vid högtidliga tillfällen. Det är dock en situation som är betydelsefull. En annan skulle kanske hellre ha sett den förre landtmarskalken sitta — såsom han gjorde för ett par år sedan — djupt nedsjunken i Första kammarens talmansstol och med detta obeskrifliga löje, som kanske icke är något löje, men som genom den sinnets jemnvigt som det antyder, för de de-

batterande döljer hvad han den uppmärksammaste åhöraren tänker i frågan som är före. I biskop Sundbergs porträtt återfinna vi icke en af vår tids väldigare personligheter, men väl hans konterfej. Samma förhållande med prof. Malmsten och landshöfding Asker; isynnerhet beklaga vi den artist som försummat ett så godt tillfälle som den populäre och genialiske professorn erbjöd. Ibsens porträtt ha vi redan behandlat. Att yttra sig om grefve von Rosens är en ganska delikat sak, helst artisten återgifvit sig sjelf och uttryckligen gifvit tillkänna att han känner sig sjelf. Vi tro att hans blygsamhet här icke varit på sin plats, ty hvilken annan artist som helst skulle säkert ha uppfattat vår snillrike historiemålare, som målar i en stor anda — i ett mera idealt manér; den moderna drägten passar icke väl det stilfulla hufvudet med dess stora klassiska drag; men detta blir ju artistens sak och väl veta vi att målare emellan gäller det bäst målade och i så fall är grefve von Rosen *primus inter pares.*

* * *

Vårt svenska landskapsmåleri som just ej är särdeles fullständigt representeradt på utställningen har af Paris' förnämsta konstorgan i år vunnit öppet erkännande om också på sanningens bekostnad. Gazette des Beaux Arts yttrar i sin senaste revue öfver årets Salong: "De främmande paysagisterna, Holländare, Belgare, Svenskar och äfven Tyskar hafva en stor fördel före oss. Födda i ett fuktigt och töcknigt land har sjelfva marken gifvit dem färgen färdig, de behöfva icke *söka* den. Derför äro också deras arbeten utmärkta af sann känsla, enkla, rena, harmoniska."

Som distingerad kolorist nämnes särskildt Gegerfelt, förmodligen derför att Wahlberg underlåtit att skicka något.

Vi behöfva sålunda icke anställa några jemförelser med norska och danska landskapsmålare för att bli varse vår öfverlägsenhet, minst dock med danskarne, hvilka enligt våra begrepp sakna hvarje känsla för landskapsmålning, något som förmodligen de frånkänna oss i ännu högre grad; åtminstone hafva de endast släppt in en enda svensk målare på Amalienborg, nemligen Edv. Bergh, då deremot

vårt museum eger åtskilliga, goda som dåliga danskar. N:r 47, Renhjord drifves från fjellen, gaf den bästa föreställning om dansk landskapsmålning; intet ljusdunkel, allt i en ton, platt, tunt, hårdt, opoetiskt, en plansch men icke ett spår af tafla.

Deremot har det lilla öriket att uppvisa flera marinmålare än vi, och i den grenen äro de fortfarande mästare och detta framgår lätt af det enkla förhållandet att hela Danmark ligger vid sjön så att säga. Hos oss har deremot marinmåleriet alltsedan Larssons dagar varit styfmoderligt behandladt. Nordling och Svensson hålla sig på öppna hafvet och hafva nu anstält en kappsegling mellan fregatterna S:t Olaf och Vanadis, hvarvid Nordling, förande S:t Olaf, som man kan vänta tar priset genom sin ursprungliga, om äfven något tungsinta färg och sin stora uppfattning af naturen. Svensson är torr, ogenialisk, målar ut hvar bölja och en rigg att läsa navigation på; också skall man betänka att jemförelsen varit något odiös för Nordling, konstnären, elev af Sörensen och Achenbach, som blifvit liksom utmanad af dilettanten.

* * *

Till sist några ord om skulpturen, denna främmande drifhusväxt som sås i akademien och sedan sättes som planta i Italiens fruktbara jord för att fullvuxen föra ett tynande, konstladt lif hemma i Norden, der bildhuggaren står så ensam och oförstådd af publiken hvilken saknar alla plastiska förutsättningar och behof. Och ändå finnes folk som talar om en svensk bildhuggarkonst och förebrår en bildhuggare att han följer den italienska herrskande konstriktningen, hvilken tyckes ha just nyligen vaknat till nytt lif sedan de store antikimitatörernas rykte upphört att verka tryckande. Uti Italien har man liksom för länge sedan i Paris insett att antikerna endast innehålla konstens torra grammatika och att det lefvande lifvet, vår tids lif, måste blåsas in i den döda stenen för att den skall kunna verka på oss, hvarjemte den pröfvande forskaren funnit, att icke alla uppgräfda saker måste vara mönstergiltiga, då ju Rom och Grekland egde ett stort antal ornamentsbildhuggare, hvilka rikligen dekorerade gymnastiksalar och bad.

Våra franska kolorister.

(Februari 1878.)

Alltsedan den begåfvade unge skåningen *Alexander Roslin* tog priset från den herrlige *Greuze* i dennes eget Paris, har utvandrarströmmen af svenske målare alltjemt gått till Frankrike med ett och annat uppehåll i Tyskland eller Italien. *Roslin* var en stor talent, blef upptagen i akademien, fick måla Louis XV i en stor tafla till Hôtel de Ville; hans namn nämdes bredvid *Boucher's*. När man läser i *Allmänna tidningar* för 1771 de långa utdragen ur franska kritiker blir man dock något misstänksam vid de alltjemt återkommande berömmen öfver den glänsande behandlingen af guldbrokaden, velouren, sidenet, ordensbanden, värjfästena; någon gång talas om ansigtets, oftare om händernas förträffliga anatomi, aldrig nämnas orden sentiment, uppfattning, karakter, lif, och huru mycket dessa tre ting saknas finner man vid äfven ett flygtigt betraktande af den på sin tid i Paris så mycket beundrade *Gustaf III och hans bröder*. Endast kostymerna och attributen skilja de tre hvarandra så olika historiska personerna från hvarandra, ty hvarje spår af karaktersskildring saknas; ansigtena äro maskartade, händerna mästerliga, kostymerna oöfverträffliga. I Paris söker en resande svensk förgäfves i de offentliga samlingarne ett minne af den en gång så store landsmannen; i Louvrekatalogen saknas hans namn, i Luxembourg-katalogen äfvenså, och Hôtel de Ville håller ännu på att arbeta sig upp ur askan. Men *Greuze* lefver, ty hans verk egde lifvets gåfva, och han studeras icke blott och beundras, utan han är afhållen som en kär bekantskap och en högt värderad. Nu anses *Roslin* som en väldig kolorist, som kunde frambringa så frappanta saker, men han är en ganska ytlig sådan efter våra utvecklade begrepp; han nöjde sig med rena heltoner, enkla treklanger, banala harmonier, då deremot den djupe *Greuze*

hade en oändlighet af luftiga tonskalor, oafsedt den vigtiga omständigheten att han kunde inblåsa lif i samma materie som för den andre förblef död. En egen nyck af slumpen gör att samme *Greuze* ger uppslaget till nya färgteorier, hvilka, länge glömda, åter upptagas på 1820-talet, sedan den *Davidska* klassiciteten, som nästan rent ut förkastade färg, afträdt från skådeplatsen, och ger impulsen till det nya, som utföres af *Paul Delaroche* och mest kanske *Eugène Delacroix*, hvilken senare haft ett så godt som direkt inflytande på vår svenska målarkonst, ty han var den som väckte vår störste kolorist. *Höckert* tog priset 1855 i Paris i bredd med sådana storheter som *Robert Fleury*, *Rosa Bonheur* och *Troyon*. *Höckert* var ingen färgvirtuos allena, ty han egde äfven historiskt förstånd och allmän bildning, så att han såg längre än till tingens yta och derför stannade han icke vid att måla för färgens skull, som man sedermera sett så många göra, om han också genom en för tidig död icke hann fullborda hvad han velat. Denna svaghet, som i synnerhet förmärkes hos våra kolorister i Paris, har dock ingen större fara med sig, ty alla desse artister äro unge män, som ännu arbeta med tekniken, ehuruväl de förefalla nog mycket förälskade i det arbetet.

Konstföreningens nu pågående exposition är synnerligen egnad att ge en åskådlig föreställning om vår franska målarskola.

Hr *S.*, icke vidare en ung man, har redan länge haft ett godt namn hos Paris' konsthandlare och kritik. Han har icke ofta, högst fyra eller fem gånger, hedrat våra utställningar, men, när så skett, alltid haft något elegant att bjuda på, hvilket sällan underlåtit att för tillfället förvrida hjernan på de yngste och hos dem väcka längtan till — icke numera södern med Rom, utan till Paris, färgernas hemland. Hr S. har nu hemsändt en "Odalisk" rätt och slätt. Detta är rent spel — om också föremålet är från Rue Notre Dame de Lorette och röjer Parisiskan genom den trånga pannan, de långa ögonen, och den höknäbbformiga näsan. *Jules Joseph Lefebvre* exponerade också en bekant Parisodalisk på 1870 års Salon, men han var nog oärlig att sätta henne i en mörk bergshåla med en spegel i handen — alltid spegeln! — och kalla henne *La Verité*. Detta var en af andra kejsardömets osanningar. Taflan

sitter nu i Luxembourg och väntar att få komma till de odödliga i Louvren; artisten blef riddare af hederslegionen.

Oaktadt så mycket blifvit skrifvet om *Kronbergs* Jagtnymf torde här dock vara tillfälle att säga ännu ett sista ord för jemförelsens skull. Odalisken företer i all sin prakt det afkläddas skönhet, Jagtnymfen det naknas; den senare är en ren naturvarelse, som alltid lefvat bland skogens träd, sofvit vid källans rand sådan hon der nu också ligger; det är den sunda skogsluften gent emot den parfymerade boudoirluften.

Odalisken gör icke något friskt intryck, snarare ett motsatt; den är fint målad, med en för det stora formatet något för glatt pensel; der pulserar icke något af lifskraft sjudande blod under den bleka huden; hon njuter icke af sin tillvaro som Rubens blodfulla varelser, hon ser för klok ut dertill; det är ändock icke den qvietistiska orienten utan det blaserade Paris; ja, till och med draperierna äro blaserade; det röda, som är brinnande lifvets, blodets färg, har mattats ut till sorgens violett, men hvilken sorg! Hammarsköld som är så grufligt sträng mot *Åkerströms* Venus, Anchises och Amor (nu på Nationalmuseum), hvilken målning förefaller oss nu för tiden rent af oskyldig, skulle säkert hafva råkat i paroxysm och detta med långt större skäl vid anblicken af denna odalisk. Vi måste citera omnämda strof ur "H:s" föreläsningar i Konst-akademien, för att se huru smaken förändrats sedan 1814:

"om jag någonsin skulle vilja önska mig starkt öfvertygande vältalighet, så vore det i närvarande ögonblick, för att rätt klart och verksamt framställa min afsky för denna verkligen föraktliga tafla, och för att kunna göra mina skäl dertill rätt ingripande och gällande. Se bara, dessa stela, putsade, utslappade och själlösa varelser, med ljusbruna hårlockar, så tillkrusade, som de varit upplagda med papiljotter. Se! dessa kalla och dock så kättjefulla åtbörder och miner; denna ytliga, i ögonen stickande undulistiska colorit; denna platta, barnaktigt falska naivetet hos den Amouren som står och leker med en hund, dock ej en verklig hund, utan ett åkerströmiskt hundideal, sammansatt af hund- får- och kattformer. — — — Ett vanligt misslyckadt arbete kan man med stillatigande gå förbi, men så är ej förhållandet här. Och det ej så mycket för den stora pretention, som så olidligen fräckt i denna tafla

uttalar sig, utan fast mera derför, att det säkraste tecken till konsternas förfall i ett land, till försvinnandet af all djuphet i snillet, all energi i karakteren, all renhet i sederna, är, att ett dylikt manér, som detta Åkerströmska, skulle kunna omtyckas och bli allmänt.“

Erkännas måste att hr S. visat sig vara en högst älskvärd målare i andra grenar och att han i vissa småstycken gått långt om sin lärare *Couture* och alldeles lemnat dennes sjuka, blodlösa färg, som dock så väl passade en gång i mästarens kända *Les Romains de la décadence*, af hvilket stycke det numera mest framstående är de belastade dagrarna, hvilka stå som lika många fläckar på den rika, men anemiska kompositionen.

Hr *H.* har en ensam figur i en mörk tonart. En man i kostym från 14:e eller 15:e hundratalet, utan rock, pröfvar en klingas böjlighet; på ett bord bredvid ligger ett bref (eller ett utslag) en blomma och något mera. Det är en rebus, hvars uttydning meddelas inunder: *L'Ami qui reste.* Det är alltså en epilog, slutet på en historia; men icke särdeles väl berättad; snarare ingen berättelse, utan en figur helt enkelt målad i en lämplig tonart utan vidare, en bagatell med ett ord. Lätteligen skulle man vara här i tillfälle att begå en orättvisa mot den unge historiemålaren, som visat vackra prof på förmåga i större kompositioner, om man icke vore nog samvetsgrann att se efter det taflan är signerad 75. Emellertid, skall man måla bagateller, så måste man göra en trollkonst med färgen eller också ett rön.

Detta senare har hr *P.* gjort i en “Interiör“, om ock resultatet för åskådaren icke kan blifva så uppbyggligt eller förnöjande. Så länge dock dessa försök ge sig ut för hvad de äro och icke uppträda med anspråk på att vara taflor äro de högst lofvärda, ty konstnären måste i våra dagar ega äfven teoretiska insigter i sin konst, han måste behandla sin teknik vetenskapligt. *Delacroix* studerade optik och var alltid på språng efter rön, hvar och när han kunde. En dag, då han stod i förtviflans arbete med ett gult drapperi och kände sig vanmäktig att framkalla de lysande effekter, han så ofta beundrat hos *Rubens*, sprang han ut för att taga en fiacre och åka till Louvren och på stället göra sin iakttagelse. Han kom dock icke längre än fram till åkdonet, som efter 30-talets mod var

gulmåladt, då han stannade, slagen af förvåning öfver den präktiga färgverkan; och nu såg han hemligheten: skuggorna tonade i violett. Han vände hem och hade gjort sin upptäckt, som, sedan utförd och tillämpad af honom, blef en orsak till hans många färgtriumfer; han hade nämligen sett att en färgs verkan höjes genom motsättning af dess komplement och att chargeringalls icke hjelper. (*Rafael* hade anat detta då han satte in grönt i carnationens skuggor.) Derför ser man alltid i *Delacroix'* färgsymfonier fullstämmigt instrumenterade ackorder, der den ena tonen framhålles eller dämpar den andra och aldrig någon verkar sjelfständigt eller på andras bekostnad. *Girodet* målade vid eldsljus för att utforska färgernas hemligheter, något som äfven spåras i hans *Adonis; Meissonnier* anstälde blekningsförsök med sina oljor; *Wahlberg* har målat månsken i månsken; *Courbet* lade bort penseln och pasterade med knifven; alla stora målare ha tagit sin sak djupt utan att dock stanna vid tekniken, hvilken alls icke dödar anden utan tvärtom befriar den, om der fins någon.

Herr *L.* var en ung talent, som länge fick gå qvar hemma i det fattiga fäderneslandet. Han målade troget akademiens prisämnen och utmärkte sig för en korrekt teckning, liflig, dramatisk komposition och stark karakteristik; men han sökte en färg; han såg huru kamraterne i Paris blefvo kolorister så snart de fått sig en kammare i Montmartre och han uppsköt tillsvidare sin utveckling. Omsider yppades tillfället för honom; och nu är han sjelf der och skickar hem taflor. Af de första sakerna får man väl ej döma något för framtiden; de röja stor oro, ifrigt sökande. I *Clair-Obscur*, en liten blomstrande flicka som binder blommor om en ofärdig gosses krycka, märker man inflytande af impressionisterne, intrycksmålarne, men artisten har fallit ur rollen emellanåt och stannat för länge vid somliga detaljer, så att det hela saknar hållning. Flickans ben och känga äro för hårda mot den i idel färgdunster sig upplösande terrängen som dock ligger i samma plan. I *Hos spåqvinnan* finner man ett helt annat manér och icke så litet illustrationslusta. Det är mycket vackert och mycket galant, men hur går det med Svenska historien, Peder Sunnanväder, Sturen och alla andra vackra och stora minnen? Herr L. var alltid ansedd som innehafvare af ett plus som skulle sätta honom öfver kabinettsmålarne; har

han verkligen så mycket att lära i Paris som icke kunde vinnas hemma? Säkert icke! Men så länge så sker, få vi vänta på kraftiga bidrag till en svensk konst och väggarne i Nationalmusei vestibul få troligtvis länge vänta på den som skall komma.

Det är visserligen en dyrbar konstart, historiemålning, och man räknar först innan man vågar lyda ingifvelsen i våra dagar. Att konstnären skall vara kosmopolit behöfver man för öfrigt icke predika för vår tids artister, ty de lägga utan svårighet bort sin nationalitet och måla *Guizot's* historia, i Paris, lika gerna som de målade Fryxells historia vid Röda Bodarna. Detta vare naturligtvis sagdt i allmänhet om våra guldgräfvare i Paris och icke särskildt om hr L.

När man ser våra franske landskapsmålares arbeten, kommer åter den gamla frågan för en, om icke den svenska naturen sjelf skulle vara mägtig att väcka en konstnärs kärlek och dermed gifva honom på samma gång uttrycksmedlet. Skall han ovilkorligen behöfva resa utrikes för att lära sig måla? Ingalunda! *Fahlcrantz* var på väg en gång, men återvände utan att ha blifvit dårad, och om ett nyare slägte också kommer med sin kritik, så står han ändå stor som svensk landskapsmålare. *Edvard Bergh* och *Holm* ha rest för att se och studera, men äro ändock svenska i själ och hjerta.

T. gick en gång och drömde i granskogarne, letade deras poesi och fann den och han lärde sig att återge dem på ett mycket tilltalande sätt; han var bland våra förste i sin genre, men så skulle han ut och studera. Han kom till Düsseldorf och lärde några nya konster, råa effekter, våldsamma färgverkningar; när de medförda svenska studierna voro slut, började han måla tråkiga slättlandskap från Düsseldorfs omgifningar, men det var som att släppa bergsbon på slättlandet; han blef bortkommen — och så reste han till Paris: från granskogen till Paris för att studera svenskt landskapsmåleri! Han har nu utställt på konstföreningen ett kokett månsken med en brygga, en båt, ett älskande par, af hvilket man endast ser tuniquen och en öppen plankport — en sida ur en dålig fransk roman! Man har nästan rättighet att utbyta ordet emigrant mot öfverlöpare, när man ser sådant! Men straffet underlåter också icke att infinna sig som följd på tillräcklig grund; ty han blir aldrig nog fransk för frans-

männen och icke mer nog svensk för landsmännen. Huru snart blef icke *Stäck* glömd, och hvarför? Derför att han var så länge ute och lärde sig ömka den fattiga svenska naturen, att han sedan företog sig det orådet att förgylla upp den när han kom hem, så att landsmännen icke kände igen sina gamla furuskogar och björkhagar med italienska lufter öfver. *Stäcks* pensel var värderad, men konstnärn vann aldrig den stora sympati som *Edvard Bergh*, hvilken fann den svenska björkhagen och med den blir odödlig.

Hr *L.* har ett förtjusande landskap från Skåne i fransk-spansk belysning. Det var nemligen spanjorerne som på 1875 års salong framlade sin nya uppfinning att måla ljust. Hr L:s landskap gör samma frapperande intryck som ett nytt mode. Det är emellertid ett farligt manér, ty den hvita färgen är af naturen död och slukar gerna alla lokalfärger, så att naturen ser mjölig eller dammig ut och får snart nog likfärgen. Om hr L. och andra omnämnda, studerade aldrig så litet med vakna blickar och någon gång anlitade boken, som alls icke är så liflös som vedersakare tro, skulle han och de komma till full visshet om att luften, följaktligen naturens färger, äro helt olika i Sverige, Holland, Frankrike, Spanien, Italien och Grekland, hvilket beror af en hel mängd geologiska och meteorologiska omständigheter. Landskapsmåleriet uppfanns i Holland, der den vattensjuka terrängen håller luften mättad med vattengaser, hvilka frambringa detta underbara ljusets spel, clair-obscuren, som just väcker dessa själens vibrationer eller stämningar, ty träd och stenar och vatten ega icke i sig sjelfva denna underbara gåfva. Den som sett ett landskap af *Constable* skall förstå att mästaren varit född i det hafomflutna töckniga England. Grekerne hafva aldrig haft landskapsmålare, ty luften är der klar, genomskinlig, så att naturen ter sig rent plastisk. I trakten omkring Paris ser man nästan aldrig en fullt klar blå luft, derför förvånas främlingen vid att se *Daubigny's Våren* med blommande äppelträd under en grå himmel. Detta är ett sakförhållande som bekräftas af alla som der vistats, om orsakerna må man rådfråga naturvetenskapen. De franske landskapsmålarne hålla nästan alltid sina taflor i grått, i viss mån färglösa, och derför söka de afhjelpa denna brist genom ett sorgfälligt studium af linierna, något som hos oss är nästan alldeles försummadt.

På Odéon-teatern.

Les Danicheff skulle ges för 199:de gången. Att ett dramatiskt stycke upplefver så många representationer är till och med i Paris icke särdeles vanligt. Orsaken till "Familjen Danicheffs" framgång torde få sökas både i det nya i idén, det nya i kostymen och det nya i lokaliteten. Handlingen är enkel och stycket har, som det ännu påstås, under Dumas' händer tagit en ledig form.

Vi åkte upp på taket af en ristande omnibus och stannade framför Odéons kolonnad. Man har godt om kolonner i Paris, både sådana som veta hvad de göra och sådana som icke veta det. Odéons bära en utskjutande gafvel, som tjenar till skydd för de biljettköpande, hvilka göra sin upphandling under tillsyn af polis, ty man har öfverflöd på polis i den stora staden, och man kunde här med skäl göra den berättigade frågan: "Poliser, hvad gören I", ty vi voro endast tre blonda skandinaver, som nu vid axlarne infördes i en kätte framför den väl förgallrade luckan, hvarifrån biljetterna genom ett hål under polisens kontroll utskötos, sedan de väl räknade penningarne aflemnats.

Odéon, beläget i Quartier Latin, ansågs fordom af studenterna som deras tillhörighet; numera är den en slags filial till Théâtre Français, hvilken derifrån plägar rekrytera.

Hvad som först på ett behagligt sätt tilltalar främlingen är tillvaron af en enkel och vacker foyer för publiken. Frånvaron af musik mellan akterna skulle verka lugnande, om icke det högljudda utbjudandet af affisch-

tidningar utgjorde en oangenäm ersättning; att herrarne behålla hatten på inne i salongen förefaller ovanligt.

Publiken är icke lysande; man går icke till Odéon för att visa sig; dertill finnas andra lokaler. Tre slag i golfvet och ridån går upp.

Det är ett rum på enkegrefvinnan Danicheffs gods. Publiken sorlar ännu. Grefvinnan börjar tala; man hör icke ett ord! Hon höjer icke rösten, hon anhåller icke med en blick; det blir tyst i salongen, dödstyst. Första känslan man erfar vid betraktandet af hvad som rör sig på scenen, är den af sin totalt negligerade personlighet som åskådare; man får inga blickar till skänks, man får inga repliker sig dedicerade; det der skrifbordet är icke direkt ditsatt för att ses af mig under så och så många graders vinkel; den lilla King-Charles-hunden ströfvar omkring som om han vore hemma hos sig och låter sig då och då smekas af någon af de spelande; den trefärgade katten ligger så osökt på grefvinnans släp och företar sedermera en promenad på arbetsbordet och undersöker sykorgen; de båda lifegna sällskapsmamsellerna sticka så flitigt på bågen, som om de icke låtsade sticka under det de väntade på replik; man går icke ned till rampen för att hålla ett samtal för att låta publiken få höra huru uddigt man kan skicka författarens väl uttänkta frågor och svar, hvarigenom man just öfverskyler de onaturligheter som denne på grund af de tids- och rumsförhållanden, han är underkastad, måste göra sig skyldig till; ja, man räds icke att, om så erfordras, vända ryggen till åskådaren. Man talar i icke upprördt tillstånd med så låg röst, som man eljest brukar, men man talar dock så, att ej en stafvelse går förlorad. Den verkan man åstadkom med så enkla och naturliga medel som att i det närmaste afbryta all korrespondens med publiken, utan att glömma den, var sådan, att man tyckte sig i en lyssnares situation; man liksom stal sig till hvad man såg, genom ett nyckelhål — väggen var bara borta.

Första aktens handling är, som bekant eller icke, i korthet: Grefvinnan Danicheffs son, kapten Wladimir, älskar sin mors lifegna guddotter Anna; för att rädda namnet gifter modern bort flickan med en kusk, också lifegen, strax efter sonens afresa, emot gifvet löfte om ett års uppskof, löfte gifvet i ersättning till sonen för det af honom

aflagda, att under ett år ej se Anna, utan i salongerna försöka bli förälskad i någon dam af verld.

Här vore nu vid sonens förklaring inför modern ett tillfälle till stora gester och miner, men detta försummas lyckligtvis af grefvinnan; hon blir förvånad, ledsen, ond, men hon glömmer icke att hon är grefvinnan Danicheff, den fint uppfostrade och bildade, hvilken förstått meningen med uppfostran såsom ett viljans herravälde öfver de råa naturkrafter som kallas lidelser, ja, till och med de kufligare sinnesrörelserna. Hennes grymhet blef icke gemen, hennes hån icke fult då hon visade den lifegna på hennes plats vid kuskens sida. Det var måtta och smak i fulländning.

Att dekorationerna och attributerna voro fullt i stil, utan afseende på kostnader, måste icke falla så alldeles af sig sjelft, då Odéon gör mindre goda affärer, men man vågar icke försumma anlitandet af kunniga biträden vid uppsättningen, man låter hellre bli. Den stora dörren i venstra *pan coupén* till kapellet var makalös med sina byzantinska bibel-figurer på guldgrund.

Andra akten: en soiré hos baronessan Dosène var kanske ännu bättre, ty nu var man på egen mark, man var inne på konversationsstycket. Salongen var en fullständigt möblerad sådan med alla detaljanordningar iakttagna. Der funnos möbler, som ej begagnades, en cheminé med oändligt många prydnader, ett piano med en legd pianist vid, som icke hade ett ord att säga utan endast spelade Chopin; en lifmedikus som sof, allt som bidrog att höja det illusoriska och komma en att glömma det teatraliska arrangementet. Och hvilken konversation, och huru! Attachén, M. Roger de Taldé, skall för damerna berätta en jagthistoria. Att berätta en gammal historia är väl det svåraste, näst det att höra på; den är ju gammal för honom som lärt den utantill och för dem som hört den på repetitionerna. *M. Porel* gjorde det dock med det berådaste mod och med det djerfvaste lugn, alldeles som om den varit ny, och han hade dock berättat om den 199 gånger, och damerna sutto lika uppmärksamma och följde med det lifligaste deltagande alla nyanserna, och åhörarne i salongen funno den fadda historien intressant ... och hvarför? Den framställdes snarare än den framsades. Det fans en konstart fordom, på hvilken Lessing sagt grekiska

namnet: *kironomien*, eller den del af den dramatiska konsten som genom händerna söker uttryck för det som röstorganet ej kan. Denna konstart är icke mycket öfvad i Norden, och dock har den äfven der sin skola i naturen. Observera en person som för ett samtal eller berättar; icke hvila händerna. Detta har den franske skådespelaren iakttagit, sedermera studerat och satt i system. Han kommer in — han ställer ifrån sig käppen, manövrerar med hatten, tills ögonblicket är inne att han måste bli tomhändt. Han tummar sin klockkedja, han flyttar en bok, rör på en stol, tar fram näsduken — icke för att begagna den — snurrar sin mustach, dock ogerna, rättar på halsduken, i högsta nödfall, lägger armarne i kors på bröstet, armarne på ryggen, knäpper ihop händerna, torkar glasögonen, om han har, klappar sin interlokutör på axeln, bjuder ett handslag o. s. v., men, noga märk, allt på sin plats, och aldrig samma sak två gånger, och aldrig afsigtslöst. Och när han berättar, målar han som om den berättade situationen tilldroge sig just nu; man ser ritstiftet eller penseln i hans hand, han gör sig möda att begagna alla tillgängliga uttrycksmedel för att göra klart för åskådarne hvad han vill framställa. Sättet är bra, men har sina vådor då det lätt genom öfverdrift blir onaturligt. *M. Porel* lyckades fullständigt med de sparsammaste medel. Fullkomligt isolerad, midt på scenen, med sin publik på båda sidor, framstälde han äfventyret — utan hatt, utan klockkedja — med blotta händerna och utan att repetera sig. Det var makalöst, men var kanske mera ett arf af naturen åt fransmannen än en med möda förvärfvad medveten konst.

Så långt hade allting passerat lugnt och stilla och våra nordliga sinnen hade icke känt annat än saligt lugn, då och då angenämt afbrutet af lifliga repliker och hurtiga rörelser. Öfverraskningarnes stund var kommen. Grefve Danicheff får veta att Anna är gift. Han afbryter modren i kortspelet och ber om ett samtal; hon anhåller att få sluta spelet. Derpå: "Har du gift bort Anna? Är det sant?" Grefvinnan svarar med den rättfärdiges öfverlägsna lugn: ja! Nu var afgrunden lös! Som en panther kryper den förfördelade grefven baklänges mellan emmor och puffar för att från andra ändan af rummet ta språng; ögonen låga, ansigtet förvandlas, vadmusklerna spännas,

framljungar ännu en gång: är det sant? Hon svarar lika lugnt som förr sitt korta: ja, hvilket än mer förstärker det otäcka i grefvens uttryck. Nu börja hans reprocher. Rösten ryter tills den blott kan hviska, intervallerna bli större, tempot tilltar i ytterlig hastighet, till slut återstår blott en hväsning, innebärande en sonlig förbannelse, och grefven är utom dörren.

Applåd! Icke af claquen blott!

Vi sågo på hvarandra och sedan på publiken — ingen log mer än vi! Var det ryssen i rollen eller var det fransmannen! Det var fransmannen, ty så hade vi sett romare spelas på Théâtre Français qvällen förut! Nåväl, var det natur? Ja, fransysk natur, men — det var icke skönt! Eller var det författarens fel, som icke tillräckligt förmedlat öfvergången från det betydelselösa pratet till den gripande situationen, så att sinnet ej var nog förberedt, eller var det så fördomsbekajadt att det icke kunde förneka modren en viss, stor grad af rätt, då hon handlat med tanken på sonens bästa! Nog af, en sådan utveckling af kraft i uttrycket hade vi aldrig sett på scenen och vi beslöto efter slutad spektakelqväll antaga, att hvad som stötte våra sansade lynnen icke derför behöfde vara osköntt, då ju konsten aldrig kan underlåta att vara nationel och det franska lynnet är sådant som det är och det sydligare Italiens än mer sådant, så att man der behöfver en *Rossis* eruptioner för att känna sig tilltalad och ju *M. Marais*, Wladimir, var en beskedlighet bredvid *Rossi*.

Den effekten gjorde emellertid grefvens utbrott, att modren böjde sig och beslöt åstadkomma skiljsmessa mellan de nygifta för sin sons skull.

Tredje akten spelar hos de nygifta. Här hade mr Marais åter en scen af eld och lågor, då han förebrår sin gamle lekkamrat, kusken Osip, hans otacksamhet. Ridpiskan hviner förbi dennes ansigte gång på gång och man fruktar få bli vittne till en knutning. Det låg dock något storartadt i detta vulkaniska utbrott af passion, som man så sällan får se i verkligheten bland tama menniskor, det var en naturkraft i rörelse; det var något af skydrag, af åskväder. Det var dock svårt med våra föreställningar att kunna längre än ett ögonblick behålla det upphöjda i

intrycket, ty skådespelaren var en liten herre, något öfver fem fot vid pass, med nätta mustascher, omanlig, men spänstig vext, klädd i en kort, tätt åtsittande uniformsjacka, ridbyxor och bottes molles.

Anna spelades af den blonda *Hélène Petit*, men det var för mycket parisiska för att vara ingenue. Osip gjordes af en debutant som var kusk och lifegen alltigenom.*

Då vi efter pjesens slut sökte klargöra för oss hvad vi inhemtat af vårt teaterbesök den aftonen och då vi anstälde jemförelser mellan de särskilda uppträdandé och dem som vi tänkte hemma hos oss skola bära rolerna i samma pjes, kände vi tydligt att vår första dramatiska scen står mycket högt. Det lär icke vara fint att erkänna det, det skall visa brist på omdöme att tala om Dramatiska teatern i sammanhang med verldens första scener, låt gå! — Skådespelarens materiel är ju menniskan, och menniskor finnas annorstädes än i Paris, der man lefver ett abnormt, hektiskt, förkonstladt lif. Fransmannen har af naturen fått ett lifligt, vaket sinne och är född med smak, men för honom finnas klyftor i anden, dit han aldrig fått eller velat komma.

Det som först bländat oss, det skenbart flärdfria, det oöfverträffliga samspelèt hvilade på en brist: frånvaron af hvad vi kalla karakter. Alla talade på samma utmärkta sätt, alla atrapperade samma klangfärg i rösterna vid samma slags sinnesrörelser; alla de unga herrarne voro lika: outväxta, med svart, slätt hår och små svarta mustascher, uppburo de sina fina kläder förträffligt; ingen stack öfver den andra; och damerna på samma sätt: lysande, smakfulla drägter, eleganta manér, men osympatiska, karakterslösa, typiska; alla tycktes under maskerna ha förlorat sina personligheter, om de ens haft någon; ty personlighet är ett rent germaniskt ord, hvilket, på grund af bristande motsvarighet i verkligheten, saknas i de romanska språken. Hvad är då det der personlighet, som man så ofta är ute och kör med och som nu skall vara något så utmärkt? Åh jo, det är helt enkelt det, som skiljer den ena menniskan från den andra; det är det ursprungliga, som hon haft mod att hålla på, oaktadt alla samhällets hyflingsförsök. Detta mod måtte förekomma oftare i mindre stater, der faran är mindre.

Här möter man en fråga, som inom skådespelarekonsten så länge varit olöst och som vi tro ej kan lösas annat än på det gordiska sättet. Man har nemligen undrat — *det* kanske är ordet — om skådespelaren skall uppge sin personlighet helt och hållet och krypa in i sin roll, så att han sjelf försvinner, eller om han icke skall göra det! Vi tro helt enkelt att han icke kan det förra, om han har en utpreglad individualitet. Den konsten, att försvinna sjelf, kan man bäst på sekundteatrarne, der man gör typer, som man kallar karakterer; det är ju lättare att göra sig osynlig, då man är liten. Dahlqvist var ju en mycket markerad och begåfvad personlighet, kunde derför aldrig bli annat än sig sjelf — icke annat — och det var tillräckligt, ty han var visserligen stor; i mindre partier måste han vara dålig, ty åsnehuden stramade lejonet.

Och resultatet af vår afton! Våra skådespelare äro i det hela lika goda som fransmännens, men spela kanske icke som de! Här spelas kanske för mycket ibland och för litet understundom; man är liksom rädd att ta publikens uppmärksamhet i anspråk och går öfver ställen som förefalla oväsentliga, man litar för litet på dess fattningsförmåga och sätter öfverflödiga utropstecken; man är något för artig mot dem som äro tacksamma att de få komma och se, och derför törs man ej släppa dem ur sigte*

---

*: men låter om [illegible] för vår dramatiska scen så länge vi få se fru [illegible], [illegible] Hartman, Sundberg [illegible] kunde [illegible].

Vad vår [illegible] Hr [illegible] mäta sig med [illegible] på [illegible] Français, som [illegible] närvarande [illegible] — men det kunde [illegible] annat [illegible] — [illegible].

Porslinsbilder.

Äfven den som ännu med okunnighetens löje betraktar jordens majoritet, menniskoslägtets äldsta kulturfolk skall dock vid en täfling i en betydande konstart icke kunna underlåta gifva kineserna priset. Se blott dessa krukor, af Famille verte, i den skönaste gröna grundton; de hafva varit i bruk vid privat andakt; intet offerblod har besudlat dem; de ha på sin höjd slutit pæoner och camelior, eller askan efter litet rödt silkespapper; dessa drakar och afgudabilder äro icke farliga; det tror ingen på dem mer än vi tro på — — —. Och Mandarinänderna eller storken ha gått samma öde till mötes som den romerska galgen — nemligen att qvarstå som ett motiv i ornamentiken, uttrycksfullt ännu i döden genom sin form äfven sedan betydelsen gått förlorad.

Man tycker att kinesernas försummande af perspektiv är lustigt; det är vid yt-ornamentering alldeles riktigt, ty huru skulle en kullrig yta fyllas af ett landskap måladt som landskapsmålning? Derom kunna de tyska, t. ex. Frankenthals porslin ge besked. Ligger det måhända icke något förnuft i anekdoten om Gherardini, den franske jesuiten, som år 1698 omtalas ha varit anstäld som porslinsmålare hos kejsaren Kang-Hi. Gherardini hade målat arkitektur perspektiviskt. Åskådarne blefvo förvånade och trodde att något trolleri var med; ännu då de rörde vid pjesen kunde de knapt bli öfvertygade om sin synvilla. Då fattade de den meningen: "att ingenting var mera stridande mot naturen än att framställa afstånd der de icke finnas eller icke kunna finnas."

I det för oss dumma svaret ligger bestämdt en nypa sanning och säkert är att kineserna äro mycket öfverlägsna i ornamentiken; en kruka skall verka mest genom

sin form och denna blir tillintetgjord genom perspektiviska målningar.

Om man i *Chrysanthemo-pæonienne* familjens pjeser observerar kinesernas sätt att behandla blommor och träd, skulle man tro dem sakna sinne för det karakteristiska i naturen; men långt ifrån är detta förhållandet, derom kan deras botaniska och zoologiska encyklopedier,* der exempelvis fåglar äro likaså noggrant kopierade efter naturen som *Wrigths* berömda fiskar, der fjellen äro räknade, men på samma gång försatta i de mest lifliga naturliga ställningar, hängande på qvistar, klättrande, flygande, kyssande hvarandra i luften etc. Söker man i en örtebok upp en *Pæonia* eller *Chrysanthemum*, så skall man genast känna igen slägtet, men arten blir svårare att bestämma. Porslinsblommorna äro realistiska, men endast till en viss grad; de äro stiliserade, men i porslinsstil; de ha varit blommor, men blifvit petrificerade; de ha antagit materialets stil, de äro af jord, men sintrade i elden. Jemför härmed *Worcester*-tallrikarne. Abstrakta linieornament i kanterna och midt i den hvita ytan en bukett, naturalistisk som en botanisk plansch, utan någon förmedlande öfvergång; gullvivor, så lefvande som de nyss plockats på marken och som om de aldrig varit i ugnen; de äro ditmålade; de kinesiska äro vuxna i kaolinet; och denna *Caput mortuum*, denna rödbruna, lugna färg, som hvarken någon peon eller prestkrage eger i verkligheten är förträfflig tillsammans med

Kinesisk vas.

* [illegible]

den matta guldton, som kineserna visat mera konstförstånd att begagna än europeerna; ty då de senare polera metallen, beröfva densamma dess natur som mineral, dess kristallform, och ge densamma den underordnade rollen af att reflektera ljus, hvilket gör guldarbeten odrägliga, hvilket de äro då de äro stilvidriga, förstå kineserna att låta metallen verka som färg och bibehålla sin natur okränkt som mineral.

Hvad formen beträffar på de kinesiska krukorna, så förefaller densamma ofta tung och oelegant i jemförelse med de europeiska, i synnerhet de grekiska. Detta beror dock på desammas ändamål, att vara stabila, att förvara, icke att ösa ur; derför saknas hankar och mynningar, och hvad som brast i formen måste ersättas i färg, hvartill de stora ytorna så väl lämpa sig.

Mången gammal regel med grundlagsnatur blir vid ett opartiskt betraktande af de kinesiska ornamenten något skakad: så till exempel den om den grekiska Meanderns synnerliga utmärkthet framför de andra; oss förefaller densamma tröttande och enformig emot den kinesiska, som är både mera sinnrik och lefvande än den grekiska utan att vara barock som Aztekernas.

Att kineserna äro skarpa tecknare med synnerligen utbildad känsla för form beror måhända på tillvaron af deras skriftspråk, det skönaste och sinnrikaste i verlden, der läsningen af en bok försiggår som upprullandet af en panorama.

Huruledes europeerna bragt kinesiska konsten i misskredit genom oförståndig imitation, och huru man fått kinesisk att betyda barock, skall vid omtalandet af rococons uppkomst vid porslinsfabriken i Dresden utredas.

Vi måste innan vi gå vidare i få ord antyda krukmakeriets d. v. s. porslinets och fajansens historia. Äkta eller hårdt porslin tillverkades i Kina omkring 200 år före Kr. Dess genomskinlighet, dess förnämsta egenskap gentemot den Opaka fajansen, härleder sig af materialets, kaolinens, porslinslerans beskaffenhet.

Först 1518 sedan portugiserna seglat om Goda Hoppsudden blef kinesiskt porslin under namn ostindiskt, bekant i Europa. Länge imiterades dessa porsliner vid bruken i Sèvres och Meissen, Chelsea och Neapel genom en konstgjord massa, och kallades fabrikatet mjukt porslin. Då kaolinen

först i början af 1700-talet upptäcktes i Saxen kan icke talas om äkta hårdt porslin före den tiden.

Om de grekiska vaserna lemnas å sido såsom bildande en säregen grupp, så träffas fajansen i Europa tidigast hos araberna; öfverfördes till Baleariska öarne (Mallorca); kom till Italien och uppträdde såsom sjelfständig konstart under

Jagtflaska af majolika från Urbino.

Renaissancen med Urbino-Majolika eller Rafaelsporslinet; samtidigt och senare tillverkas fajanser i hela Europa. De vackraste äro: de franska från Nevers och Rouen samt Palissy-godset, de holländska från Delft, de tyska från Nürnberg och Strassburg, de italienska från Neapel (Capo di Monte) och de engelska från Staffordshire (Wedgwood).

Detta kan vara nog för vårt ändamål, ett litet försök om krukmakeriets (keramikens) estetik.

* * *

Tillvaron af den verkligt kungliga f. d. Tessinska samlingen Urbino-Majolika på nationalmuseum och den alls icke dåliga af grekiska vaser dersammastädes är en högst lycklig tillfällighet för vårt lilla land.

Rafaelsporslinen äro glada och lugna; man ser den menskliga handen som fört penseln och modellerstocken (eller drejskifvan). Det nakna, kalla hvita fins icke här, utan varma, gula jordfärger, som antyda materialets beskaffenhet; ingen abstrakt ornamentering, utan menskliga figurer, antikt och kristet mytologiska scener, kopierade efter mästares mönster; de verka ursprungligt som handskrifter gentemot tryckta böcker; formerna äro ofta naiva och pjeserna ha stundom satt sig i bränningen. Det är renaissansens glada konst som icke skydde att gå ut i lifvet; Luca della Robbia målar fajansplattor till Leo X:s salar i Vatikanen, Benvenuto Cellini gör broscher och örhängen och Rafael sjelf målar — tapeter. Hvilka förskräckliga lärdomar för det 19:de århundradet!

Men, frågar man, dessa tallrikar äro väl ämnade att fungera på Gudarnes bord; icke är väl så lämpligt att skära en rostbiff öfver en madonna eller öppna ostron på Galateas triumph! Hvarför icke! Hvarför skulle icke ögat fägnas och hvarför skulle icke en så djurisk förrättning som att äta kunna få odlas genom att andra helt främmande föreställningar förtaga det råa i proceduren! Ja, men det är icke *stil!* Hvad är då stil? Derom har Semper skrifvit en klyftig bok hvars innehåll kan få rum på två rader. *Ett föremåls stil betingas af dess ändamål och materialets beskaffenhet!* Der är hela hemligheten som konst-industriidkarne nu hafva fått till skänks! Hvarför äro Sèvresvaserna dumma och högfärdiga? Derför att de vilja vara mer än de äro — lera, och ge sig ut för guld, för metall eller ädla stenar; hvarför är det dumt att dricka champagne ur flata glas och röda till på köpet! Derför att det fins höga med trång mynning som lemna en mindre af-

dunstningsyta för kolsyran och derför att dessa visa vinets egen färg som är mycket vackrare än glasets, hvilket förhållande icke eger rum med Rheinvinen, som också göra sig bättre i gröna. Det är icke oförnuftigt, som rigorister påstå, att trampa en blommig matta, men att sitta på en broderad hund eller trampa ett älskande par i ansigtet, det är oartigt; men derför behöfver man icke heller leds ihjel på hypotenusor och parabler.

Stil skall det vara i allt, men icke en utkonstruerad, pedantisk, sådan som nu för tiden tillverkas af tyska professorer — Stil är sundt förnuft — smak — helt enkelt.

Rafaelsporslinet må gå stillagar förbi; det *är* vackert, helst man hade den smaken att dekorera efter pjesens bestämmelse. Så t. ex. pryddes ett toilettfat, en vattenkylare, eller andra kärl afsedda för att behålla vatten, med ämnen som Venus Anadyomene, Moses i Röda hafvet, Galateas triumf, Syndafloden; frukttallrikar med årstidernas gudomligheter, vinskörden o. s. v.

Temligen nära står Palissy-godset; uppfunnet och tillverkadt af Bernhard Palissy, Catharina af Medicis protégé; det är numera mycket bekant genom de praktfulla imitationer som varit synliga i svenska marknader. Här lägges mera an på modelleringen än färgen; understundom ren naturimitation af reptiler, fiskar, snäckdjur; understundom full renaissancestil, allt i den allvarliga brungröna, stundom blåsvarta färgton som gör varan så ståtlig, och då lemnar den Rafaelsporslinet långt efter sig; det är icke längre industriartiklar; det är fullständiga konstverk; skulpturer — icke målningar.

Bland de öfriga europeiska Fajanserna, torde Nevers' stå högst. Catharina af Medici inkallade italienska arbetare, hvilka arbetade i sitt lands stil; senare imiterades persiska mönster och af denna fabrikation hade konst-industriutställningen i Stockholm 1877 en liten men briljant samling i *bleu Perse*. Det är full stenstil; små hvita fläckar i den mörkblå materien gifva det hela ett särdeles präktigt utseende; man tror icke att det är glasyr, det ser mera ut som om det vore massans egen färg; stora och enkla former som så väl harmoniera med färgen göra detta fabrikat till det nästan allra vackraste. Af Rouen, Marseille och Moustiers, förtjena de två förstnämda särskild

uppmärksamhet, emedan de återfinnas i nya upplagor i Rörstrandsfabrikater, från den period då denna fabrik tog Rouen- och Marseille-fabrikatet till mönster, kanske Rörstrands bästa tid!

Af de engelska fajanserna nämnes alltid *Wedgwood* främst; det mest prisade blåa med hvita figurer är vackert, men tråkigt. Engelsmännen kunde icke göra något nytt; de imiterade länge ostindiskt blåhvitt; försökte sig på andra färger, och barbariet kom fram. Då uppfann Iosiah Wedgwood antiken; han höll sig till en svag blå bottenfärg och dekorerade camé-artadt i hvitt, med grekiska och romerska figurer. Nu var menniskokroppen ett ganska godt dekorationsmotiv hos de ytliga grekerna, men vi ha ledsnat på detsamma, och kroppens betydelse såsom skön för sig sjelf har gått förlorad; vi kunna beundra men knappast älska dessa på ren formverkan stälda arbeten.

Vas af jasper ware.
Af Wedgwood.

Delft-fajanserna äro i sin klumpighet och enkla blåhvita dekoration mera tilltalande för oss; det ligger en viss bonhomie öfver dem, som rör våra germaniska sinnen, och när vi se på de tyska stenkärlen känna vi oss först riktigt hemmastadda. En sådan der mugg borde Luther ha förfriskat sig ur när han öfversatte på Wartburg; den är gammaltestamentlig och gammaltysk — men den hör ej till fajanserna.

Och så äro vi framme vid porslinen; och vända oss först till *Vieux Sèvres*. Hvad är det då som gör Vieux Sèvres så oförklarligt märkvärdigt och så dyrt? Det är ju icke ens *äkta* porslin, hvarmed ju publiken menar det bästa; det är icke så elegant i formen just heller, målningarne äro minutiösa, petiga; den gröna fonden är tung, död, och väcker som allt grönt föreställningen om gift, hvilket är en obehaglig ogen-

skap hos tallrikar, således ostil; den middagen (eller supén) skall serveras i en boudoir, der denna servis skall vara med; det är fint, men det är mesquint; se på Nevers-fajansen; se de stora faten; hvilka stora menniskor och hvilka små!! Eller för att jemföra med värdigare föremål, de kinesiska porslinen! Hvilken gnistrande glans i dessas glasyr; hvilka lysande, men lefvande färger; det är emalj mot den gröna Sèvres-färgen, hvilken förefaller påstruken och fernissad så att penseldragen delvis synas. Sèvres-porslinen göra anspråk på att bedömas mera från måleriets än skulpturens ståndpunkt då dekorationsmålarens namn ofta anges. Hvarför dessa målningar från slutet af sjuttonhundratalet lyckades eller ansågos bättre lyckas på frittporslinet (pâte tendre), än på det hårda härrörde af materielets större lämplighet att mottaga färgstoffet, då massan utgjordes af en blandning af krossade mineralier och organiska ämnen.

Vas af »vieux sèvres».

Vackrast äro de sèvres-vaser som ega de ryktbara bottenfärgerna *bleu du Roi* och *rose Pompadour*. Hvad som räddar dessa i ytdekoration öfverlastade pjeser är deras oftast stilfulla från de grekiska vaserna lånade former, hvarom åskådaren dock hindras att erinra sig då han samtidigt skall beundra genremålningar efter Greuze, Watteau, Boucher. Att oaktadt allt detta Sèvres-porslinet har sina fanatiska beundrare kan man förstå, då här ännu röjes en viss behagfull prakt och oftast smak i modelleringen, men att förhållandet kunnat vara detsamma med det Saxiska, sådant det uppenbarar sig i början af sjuttonhundratalet är obegripligt. Här är ju allt sinne för form, färg och stil frånvarande; det är germanens tungsinne som skall imitera fransk uppsluppenhet; det är rococon menar man, men det är den teutoniska rococon, icke den galli-

ska, ty den såg ut ungefär som Sèvres-porslinet, det är kineseri säger man, men det är det missförstådda Kina. Hela ornamentiken är hopstulen, sammanvräkt! En tysk barnaföderska sitter på en dorisk plint och håller en trearmad romersk akantusrulle under armen, allt kinesiskt — nej bevare oss — nürnbergskt, ärtgrönt bemåladt och man har en kandelaber. Den vanliga uppgiften att rococon blifvit uppfunnen i Dresden är helt enkelt oriktig, ty den är endast en fortsättning af 1600-talets barock, som var ett befrielsekrig från renaissansens något ensidiga antikvurmeri. Att vilja läsa kulturhistoria i konstverk har sina faror; hvem kan se stångpisk- och käpptiden i denna sjelfsvåldiga konst; här fins icke en rät linea — och allt skulle den tiden vara snörrätt! Och om det vore ursprungligt som annan galenskap — men det är lånadt — det är det värsta. Det ledsammaste i denna fabrikation är dock den från Frankrike hemtade manien att tillverka — gubbar, porslinsgubbar hvilka dock ha det kuriösa intresset att vara illustrationer till den samtida litteraturen, synnerligen herdepoesien. Detta om det Saxiska porslinets på sitt sätt originela prestationer; att vackra saker också frambragts i synnerhet under den period man imiterade franska former, visa de vackra pjeser som finnas i konungens samling.

Hvad de öfriga äldre tyska porslinen från Frankenthal, Fürstenburg, Berlin, Wien m. fl. beträffar, så kan i allmänhet sägas att de äro ointressanta, tunga i form och stillösa i ornamentering.

Att, till sist, yttra sig om det äldre svenska krukmakeriet, är både ledsamt och förödmjukande och skulle vara det än mer, om icke våra fabriker på senare åren tagit en sådan ofantlig fart framåt att deras tillverkningar, helst imitationerna efter goda gamla utländska mönster gå väl i utländska marknader och vunnit ampelt erkännande på de senare stora utställningarne. Ett måste dock anmärkas rörande Mariebergs fajanser, att de blifvit öfverskattade hvad skönhet beträffar, ty allmänheten, som hör huru begärlig och dyr den varan är, går och föreställer sig att den på den grunden skall vara vacker eller stilfull. Dess dyrbarhet härrör helt enkelt af dess sällsynthet, ty Marieberg utöfvade endast en tretioårig verk-

samhet i slutet af förra århundradet. Det tog sina mönster från Strassburg, någon tid från Rouen och sedan — af sig sjelf, och då blef det sorgligt.

Pjeserna äro, hvad modelleringen beträffar, mycket primitiva, som klossritningar; färgerna afskräckande, i synnerhet den blåfruset röda, den ärtgröna och den ölsupsgula. Den beryktade och flera gånger afritade punschbålen härmar ett träkärl, en bytta; frukterna äro icke illa modellerade; men färgen! Och dessa kineser och dessa kinesiska imitationer och krämkoppar och soppterriner — det är prof på svensk konst, det är sant, de se verkligen mycket fosterländska ut, men älska dem — omöjligt!

; nej hellre då i Herrans namn — utländskt!

Spår af svensk folkdramatik.

Jemlöpande med konstpoesien, hvilken ofta, just derigenom att den försmår den jordmån tiden kan bestå, nedsjunker till ett blott och bart nöje, går folklitteraturen i de så kallade folkböckerna. "Dessa", säger P. O. Bäckström i sitt bekanta arbete *Svenska Folkböcker*, "hafva varit ännu mera misskända än de egentliga folkdikterna. Deras vanligen föga inbjudande yttre och ovårdade inre hafva icke varit särdeles egnade att tillvinna dem något varmare deltagande af de bildade klasserna." Detta skillingstryck (snusbod- och positiv-visorna) har af en senare forskare blifvit underkastadt långvariga granskningar i annat intresse än det bibliografiska och dervid gifvit vigtiga bidrag till svenska folklynnets historia, och det är bland dessa vi hittat ett gammalt spår, på hvilket man kan få upp rudiment af en svensk folkdramatik, hvilken visserligen varit känd, men dock ej påaktad af forskarne i svenska dramatikens äldre historia. Man har, något tvunget, i folklekarne och de mera dialogformigt hållna visorna sökt antydningar till en ursprunglig svensk folkdramatik, men helt och hållet förbigått de långt mera dramatiska *samtal*, hvilka anträffas i den tryckta folklitteraturen, och, hvad värre synes, varit okunnig om den bland folket traditionsvis, ofta i handskrift, cirkulerande art af poesi, som, affattad i dialogform, visserligen icke kräfver sceniskt uppförande, men dock förutsätter stor mimisk förmåga hos föreläsaren och hvilken genre icke kan hänföras under annan än den dramatiska.

Redan i slutet af 1600-talet finner man i den tryckta folklitteraturen en dialog under namn: *Ett Lustigt Samtal Emillan Twenne Gallante Pijgor Wijdh Nampn Karin och*

Kirstin, Huruledes the bekänna för hwar andra theras heemliga fördölde Angelägenheter. Samtalet är visst icke någon dramatisk produkt, men dialogen är rask och framåtskridande och mycket mer dramatisk än den, som förekommer i Mariuklagan, hvilken ju räknas till Sveriges dramatiska litteratur. Dialogen uttrycker den tjenande klassens missnöje med sin betryckta ställning och sina tröstlösa utsigter för framtiden, såvida man icke kommer till giftermål.

På 1700-talet blir samtalet lifligare och sceneriet, likasom de uppträdandes rörelser, angifves inom parenteser; och det hela kunde lika godt uppföras som 15- och 1600-talens odramatiska bibeldramer.

Twenne Uplands Drängars Samtal i Upsala Distings-Marknad (Gefle 1765), författadt på alexandriner, är ett öfver måttan komiskt samtal, i hvilket visserligen sjelfva handlingen berättas. *Jan* och *Mats* träffas i markna'n och stifta genast fred och vänskap efter att förr ha "knifvats" litet med hvarandra på upländskt vis; derpå berätta de sina öden under marknaden, och detta på ett högst målande och dramatiskt sätt; upplösningen blir, att *Mats*, som efter att ha kört in en sjuk kalf blifvit bortvisad från torget, af *Jan* erhåller ett litet penninglån, som de båda gå och förvandla i öl.

Jan.

Hör Mattes! om du wil, ätt' wi ä så go' vänner;
Wi ä nå litä slägt, par Herrgål's Bönders sönner,
Så ska jag lät' däg få jen Sexmarks Plåt täl läns,
Jag wet jag får igen, fast du int' ger cutens.

Mats.

Åh Jans! gu löne däg så wackert du nu språkar,
Nog ska jag minnas däg, när du som jag utråkar,
Du sir hwa likas mäg, jag har jen torran spott,
Kan du nu wisa mäg på ölä, som ä godt?

Skriften är omtryckt minst fem gånger.

Omkring 1826, då tjenstehjonsstadgan revideras, uppstår en hel liten qvasi-dramatisk litteratur, behandlande frågan, hvaraf vi endast kunna anföra några.

Twenne Flickors Samtal om de tjenster, som de innehaft öfwer sommaren 1826. Hållet den 24 Oktober 1826 hos en Madam på Söder nära Kattrakaregränden. Sthm 1826.

Twenne märkwärdiga och icke fula Flickors Klagan för hwarandra i trakten af sista Styfwern, en wacker stjernklar qwäll, i början af November innewarande år, öfwer deras odrägliga Tjenster, som de nu, tywärr, ej kunna slippa ifrån förr än den 24 April nästa år, om de lefwa och ha helsan. Sthm 1826.

Märkligast af hela denna piglitteratur är dock *Wår tids Pigors hemliga bedrifter*, Sthm 1826, både genom dess dramatiska form och genom de inblickar, den ger i hufvudstadslifvet sådant det rörde sig på 1820-talet.

Stycket är indeladt i sex scener och kunde mycket väl lemna motiv till ett s. k. folkskådespel i sex taflor.

1.

“Pigan Karin och jungfru Lisett stå på Jerntorget, inbegripna i handel med landtfolket. Kl. är 8 på morgonen. Karin, tarfligt klädd, håller på att köpa en kappe potatis; Lisett, i bombasinsklädning, tygkängor, engelska strumpor, präktiga silkes-schaletter på hufvud och hals samt med redikyl i handen, står vid en bondkärra och frågar priset på kycklingar.“

Det samtal, som nu föres mellan de båda forna kamraterna, går ut på att visa, hvilka medel jungfru Lisett användt för att förbättra sin ställning och skaffa sig de vackra kläderna.

2.

“Klockan är 7 på aftonen. Lisett sitter på en bänk vid Karl XIII:s torg, språkande med en annan jungfru, Karolina. Begge äro högst gentilt och lätt klädda.“

Innehåller förklaringen på det förra och ger en lifig föreställning om jungfru Lisetts inbringande sysselsättning.

3.

“Ett kommissionskontor, der föreståndarinnan, mamsell Winkel, tillika håller lånbibliotek och pension för unga flickor, som lära att sy fruntimmershattar, negligéer och dylikt. Klockan är 8 f. m. Flere tjenstsökande samla sig i förstugan och vänta der, tills mamsell Winkel åt gårds-

sidan utsläppt löjtnant Blixtnas, som aflagt ett något sent aftonbesök eller en något tidig morgonvisit hos en af mamsellns unga elever. Ändtligen öppnas dörren åt portgången, och nu inströmma de tjenstegiriga personerna och uppställa sig framför mamsellns skrank.“

Samtalet blottar upprörande förhållanden och visar, att kommissionskontoret blott är en skylt för en smutsig handtering.

4.

“En träbyggning på söder, nära Fatburholmen. I en liten kammare med dåliga möbler och innanrede sitter en käring vid ett rankigt bord med en kaffepanna, några par spruckna koppar samt ett par smutsiga kortlekar framför sig. Den gamlas näsa strålar af karbunklar, håret slänger vildt omkring axlarna, fingrarne blänka af guldringar, medan kroppen är höljd i de orenaste slarfvor, och undan den gråbruna luggen framsticka ett par gnistrande uggleögon. Det klappar på dörren. Käringen ropar: 'Hwem är der?' — Utanföre svaras: 'Bekanta; war god och låt opp, Fru Qvastberg!' Dörren öppnas, och trenne jungfrur inträda.“

Fortsättning på föregående mörka historier.

5.

Klappbryggan vid Packartorgssjön. Pigorna Lena, Brita, Maja, Greta och Lovisa ligga i särskilda hoar och klappa kläder. Maja vänder sig till Lena med de orden: Hur länge har hon warit hos den der Kamrerns?

LENA. Inte längre än sedan i wåras, och inte tänker jag bli der längre än till nästa månad.

MAJA. Det är ju han som lånar ut pengar för judars räkning, och hugger sjelf till tredubbelt så stor procent?

LENA. Å ja, deruti är han inte noga, men så mycket mer i hushållet. Tjenstfolket åtminstone måste slafwa och swälta. Om jag ändå sluppe att wara med wid den förtretliga flyttningen.

MAJA. Hvad, skall han inte bo qwar wid Stenhuggeriet.

LENA. Nej, i nästa månad flyttar han midt för Finska Paradiset. En bild af helwetet wore måhända en mera passande skylt åt honom.

GRETA. Hör Brita, ärnar du dig ut i morgon?

BRITA. I morgon? Jaså, det är Söndag; ja, då är det min fridag.

GRETA. Då följas wi åt i morgon afton att se på Swearnes hemkomst.

LOVIS. Jag följer med.

GRETA. Är hon också ledig då?

LOVIS. Ja, mitt Herrskap skall på Djurgårdsspektaklet.

BRITA. Der war jag i onsdags och såg Rochus Pumpernickel. Kors, hwad det är för en tokrolig pjes!

GRETA. Ja, han ser alltför besatt ut i fruntimmerskläder.

LOVIS. Än när han kommer inridande på borickan då?

GRETA. Och när han slåss med Doktorerna sen!

LENA (*till Maja*). Den som hade sådan frihet som de der flickorna: de få ofta roa sig, men jag stackars f-n slipper aldrig ut.

MAJA. Inte jag heller. Men jag hoppas, det blir wäl bättre.

LENA. Skall hon då också flytta?

MAJA. Nej; jag skall gifta mig med en volontär och städa för ett par herrar.

LENA. Jag skall komma till en Fru, som hyr ut rum åt resande; nog tror jag der blir förtjenst, men ledighet, det blir en annan fråga.

MAJA. Får hon inte gå i kyrkan heller?

LENA. A, jo; det nekas mig inte.

MAJA. Kom då i morgon till mig, i stället att gå till kyrkan; jag skall gömma kaffe åt henne.

LENA. Ja men; jag skall bjuda igen när jag kommer i min nya tjenst. (Alla fortsätta åter klappningen; efter slutadt arbete vandrar den ena efter den andra hem till sitt.)

Dialogen är onekligen förträfflig, och situationen saknar icke sin stämning.

6.

"Ett kök i ett litet borgarhus. Frun efterser något i skafferiet, medan Pigan Ulla rensköljer några glas och tékoppar. Krts! ligger der ett glas i golfvet."

Samtalet, som derpå följer, röjer från pigans sida en viss förtrolighet med Babeufska och Saint-Simonistiska idéer.

År 1834 uppstår en Koleradramatik. I ett *Samtal imellan Kammarpigan Carin och Huspigan Christine om Cholerasjukdomen* vederlägger jungfru Carin de ohyggliga rykten, som i hufvudstaden voro gängse hos de obildade klasserna, rörande de sjukes behandling på lasaretten.

Att utforska dessa styckens upphofsmän är en svår sak, och gjorda försök hafva i senare tider icke krönts med synnerlig framgång. Antingen denna litteratur diktats af någon bland folket, hvilket är mindre troligt, eller de äro öfversättningar eller bearbetade reminiscenser från uppförda teaterpjeser, qvarstå de dock alltid som en folkets egendom och hafva icke underlåtit att utöfva ett visst inflytande.

Svårare blir dock att utgissa källan till dessa bland landtbefolkningen i afskrifter eller i muntlig tradition bibehållna samtal, som cirkulera i vissa af Sveriges provinser. I Vermland hör man än i dag gamla inspektorer och bokhållare i skämtsamma samqväm bokstafligen uppföra solo små scener af okända författare, med mimik, gester och rösthärmning på ett ofta mycket förträffligt sätt. Ända till hufvudstaden hafva sådana bondepjeser förirrat sig, och säkert känner mången stockholmare den mycket komiska lilla scenen: "En bonde, som vittnar inför tinget." I Skåne är ett slags dramatiskt samtal, kalladt "ramsa" eller "radänga", mycket i gång och uppföres icke, utan läses af en person. I *Weibulls* "Samlingar till Skånes historia", 1873, finnes som prof på språket i Färs härad ett sådant samtal, meddeladt af Dr L. P. Holmström. Det kallas *Tjaringa-Snakk* och är rätt lustigt, ehuru icke vidare af något dramatiskt lif. Ypperlig är deremot nedan meddelade radänga. Den afskrefs sommaren 1877 i Veberöd af en bonddräng, från en sedan 40-talet i orten cirkulerande handskrift, och är oss benäget delgifven af genremålaren Jakob Kulle. Språket, med hvilket vi i denna uppsats ej befatta oss, lär vara oäkta, d. v. s. uppblandadt med herrskapsmål, och återgifves här nedan på uppsvenska för att underlätta läsningen. Stycket är fullt dramatiskt, mera dramatiskt än något stycke af Hans Sachs och icke mera rått, tvärtom konstrikare i anläggningen; kunde väl kallas proverb, då det är bygdt på ett ganska klipskt motiv och hvilar på en spets, den öfverraskande slutrepliken, hvilken kastar ett

ytterst komiskt ljus öfver det hela. Stycket kallas *Friaren*, och borde heta Matfriaren.

Personerna äro: *Mannen*, *Qvinnan*, *Dottren Metta*, *Talemannen*, *Friaren*. Scenen vexlar fyra gånger.

Att döma af styckets naiva, knipsluga och råa halt synes detsamma verkligen vara författadt af en bonde; härför talar äfven språkets fullständiga anslutning till samtalsspråket. Misstankar skulle dock kunna uppstå, huruvida icke pjesen blifvit först författad af t. ex. en lustig informator eller en vandrande student och sedan vanstäld, och huruvida den icke, liksom så många af våra folkvisor, varit i säck, innan den kom i påse. *) Någon bonde kunde ju ha varit inne i staden och sett en komedi, som han sedan berättat på sitt sätt hemma i orten och som sedan en tacksam åhörare befordrat till afskrift. Huru än härmed må förhålla sig, stannar författaren i förbindelse till den, som derom kan lemna någon upplysning.

Vi återgifva emellertid stycket i sammandrag och med uteslutande af alla råheter för att göra detsamma njutbart för läsaren.

Qvinnan och dottren Metta samtala.

QVINNAN. I dag få vi främmande, Metta! Jag såg två skator; de skreko i dag tidigt; det betyder alltid främmande, sa min gamla mor, och det slår in med.

METTA. Hå, det är osäkert det blir i dag; det kan också kanske betyda något annat; vi slagta' ju i går, så att skatorna kunna glädja sig åt afskrädet, som vi kasta' ut, mor, kanske.

MANNEN träder emellan: han tror att det bara är tiggare, och dem skall man köra bort, ty man har på två år icke fått mera än 300 lass korn. Qvinnan menar dock, att man bör göra ett undantag för spåkäringen. Hon vill så gerna, man skall spå Metta, att hon skall bli jut (gift). Mannen tror icke på annat än käringens aptit. Emellertid får Qvinnan syn på två karlar, hvilka komma ridande in på gården; efter en lång öfverläggning besluter man, att golfvet skall sopas och Metta tvätta sig, de främmande till ära.

Derpå inträda Talmannen och Friaren, och följande scen uppföres.

---

*) På Gotland sjungas redan folkvisor på melodier ur Sköna Helena, som folk varit inne i Visby och afhört!

MANNEN. Kanske ni vill köpa säd, go' vänner?

TALEMANNEN. Åh nej; denne karlen har säd nog, mer än han behöfver.

MANNEN. Måske ni vill köpa svin då, go' vänner.

TALEMANNEN. Nej, inte det heller; denne karlen som der står, har både säd och svin nog till guds välsignelse. Han ville gerna ha er dotter, farbror; han är rik, och han vet, att I är den rikaste landtman i våra orter; derför vill han ock ha ett rikt gifte.

Samtalet föres hit och dit, tills Mannen befaller in en "sypp" och börjar förhöret med Friaren.

MANNEN. Hur stort hemman kan du ha, min kära Hans?

FRIAREN. Jag har nästan ett halft, kära svärfar.

TALEMANNEN (afbryter). Tyst din stackare, du ska' inte göra dig så arm du, du har ingen orsak till'et; der sitter han och säger, att han nästan har ett halft, och jag vet, att du har, fan i den, inte långt ifrån en åtting, du karl, det var annat det.

MANNEN. Ah, det kunde jag tro, han hade mer än ett halft, ellers hade han inte rå' att ha sölfknappar i byxen; det kunde jag veta utantill. Hur mycket pengar kan du ha utlånta, Hans?

FRIAREN. Åh, jag hade i fjor 10,000 i ränta åf dom!

MANNEN. Kors, det var fasligt mycket pengar det du har, Hans.

TALEMANNEN (afbryter). Tro' en inte! Han har, fan glo i den, långt flere pengar, än han säger till; jag vet, han har ett par hundra utlånta.

MANNEN. Hur mycket jord har du då till ditt hemman, Hans?

FRIAREN. Låt mig se! Jag har väl en tolf tre hundra tunneland.

TALEMANNEN. Åh, du ska inte sitta och göra narr af en gammal man. Du har, min själ, jord nog, mer än du orkar bruka, din lathund.

MANNEN. Hur mycket åker kan der vara till den, Hans?

FRIAREN. Åh der ä, låt mig se, om det kan vara två delar åker.

TALEMANNEN. Det är, min själ, åker allt hvad du har, Hans!

MANNEN. Har du någon äng till ditt hemman, Hans?

FRIAREN. Ja, det är det med! Den bästa ängen, som ä' till vår by, så ä' det den jag har; der kan väl vara två delar äng, så der.

TALEMANNEN. Åh, du pratar, det är väl äng, så mycket du har.

MANNEN. Har du någon torfjord till den!

TALEMANNEN. Ja, min själ, ä' de' torfjord, så mycket han har, farbror!

MANNEN. Men skog fins der väl ingen?

TALEMANNEN. Jo, fan i den, ä' det icke buskar det mesta, som är dugligt till qvastar och bokbränsle.

MANNEN. Har du något godt vatten på dina ägor, min svärson?

FRIAREN. Åh ja, gudskelof, det är godt att ha helsan.

MANNEN. Nej, jag frågar inte efter, om du har helsan, utan om du har godt vatten på egorna.

FRIAREN. Jo men, har jag så, en bra säng att lägga flickan i.

TALEMANNEN. Bry sig inte om honom, far, han har så många omtankar om sin stora egendom, och nu ä' han så intagen i er dotter, så han hör inte ett ord efter hvad ni säger.

Examinerandet fortgår på samma kostliga sätt, tills svärfadren frågar: Hur gammal är du, min svärson?

FRIAREN. Ja, inte kommer jag ihåg om det var den starka vintern eller det va' året förut.

TALEMANNEN. Din lögnhund, du ä' inte så gammal, du ä' född långt på andra sidan om den starka vintern; du ä' lika gammal med mig, för vi ä' födda på hvar sitt årtal.

Nu kommer "syppen" in. "Den ska du ta rent af, Hans," säger Mannen.

TALEMANNEN. Nej, min själ, det får han inte; jag vill inte ha besvär me'n; han lofva mig, att han skulle hålla sig som folk, annars hade jag aldrig tagit honom med.

MANNEN. Se nu, rent af ska de vara!

TALEMANNEN. Han ska' min själ lyda mig, farbror; jag vill inte, han ska vara ett svin heller, fast han kan få sig ett fylle; nej, jag känner karlen, han håller sig på måtlan; må tro, det är en karl, som nog vet, huru mycket han super.

MANNEN. Nå, så får denna go' vännen ta en tår dess mer, då.

TALEMANNEN. Jag tackar, men det ska vara det unga parets skål, och de tu sällas skål, och min egen skål. Skål allihopa, för nu går han; se så der; pu-pa-ha-au; den gjorde godt — det va' godt bränvin; du glor illa, far! Jag tog rent af. Jag har nog gjort det så bra, att jag har förtjent en till, om jag fick den!

FRIAREN. Åh, din strunt; hvad har du väl gjort? Kan du säga det?

TALEMANNEN. A jo, min själ, jag vet nog hvad jag har gjort; jag har suttit och ljugit denna mannen så full med lögn och sagt, att du var så rik, bara för att du skulle få dottern, din hund; vi vet nog, hvad du är för en karl, i alla fall!

Emellertid blir talmannen drucken, efter hvad som kan märkas af hans tal. Qvinnan ger de unga tu en vink om att gå ut i sommarstugan och talas vid, och det är i sommarstugan som nästa scen spelar. De unga tu språkas vid om samma ämne som alla unga tu, ehuru deras tal är mycket osminkadt och friaren icke är så varm som flickan.

Nästa scen är åter inne i stugan. Talemannen, som under mellantiden sofvit, vaknar nu upp rusig som förut samt afslöjar sig och friaren fullständigt; hvarpå han i nästa ögonblick åter faller in i sin roll som taleman; en högst förträfflig skildring, hvilken verkar så omedelbart, att man känner hvarje misstanke aflägsnad om, att här skulle föreligga ett rådbråkadt stycke konstpoesi. Talemannen bryter ut öfver mat och dryck och snyggheten på stället; han vill ovilkorligen resa sin väg, och derför håller han ett ironiskt loftal öfver alla parterna och slutar med ett löfte om, att Friaren snart skall komma igen och hemföra sin brud. Hvarpå slutscenen följer som så:

QVINNAN. Nå, hur snart kommer du igen, Hans?

TALEMANNEN. Åh, han blir inte länge borta, kära mor.

FRIAREN. Åh mor, jag har tänkt på sönda'n komma hit med häst och kärra att hemta flickan.

QVINNAN. Kom då, Hans; då ska vi ha bättre i ordning, så att faten åtminstone ska vara af bordet.

FRIAREN. Farväl, svärmor och svärfar; farväl, min kära Metta; ha nu i ordning till sönda'n allt det nödvändigaste, så få vi talas vid om riktigheterna, då vi bli ensamma. Ajö med er allihop, tack för go' välfägnad, tack för allt godt.

METTA. Kommer du bara säkert, Hans, på sönda'n?

FRIAREN. Ja säkert, så framt jag inte ändrar mig!

Slutet är verkligen öfverraskande och effektfullt. Dialogens irrgångar påminna om Holberg, och sjelfva stycket afslöjar små egenheter och karaktärsdrag, icke alltför vackra måhända, hvilkas tillvaro man väl misstänker hos den sydsvenske bonden, men aldrig fått full bevisning på. Här har man hans egen bekännelse, och derför kan det lilla stycket ha sitt intresse, äfven om man icke afsåge dess rent dramatiska form. Men denna är också så äkta, då den icke begagnar sig af förklaringar och reflexioner, utan låter handlingen raskt och oafbrutet framflyta med de uppträdandes dialog, hvilken aldrig berättar utan att deducera, och just svårigheten att vid läsningen af stycket få idén klar är ett kännetecken på dess dramatiska karakter, då det förutsätter hjelp af gest och mimik för att få full och klar fattlighet.

Af mera kulturhistoriskt intresse torde följande *Samtal* vara, hvilket dock är lika så spelbart som många af de underhaltiga monologer, hvilka begagnat scenen för sin framkomst, och vi meddela det, i anseende till dess korthet, i ostympadt skick, för att såmedelst äfven införlifva detsamma med den tryckta litteraturen. Det är en folksatir af folket sjelft öfver vidskepelsen och "klokskapen" och är såsom sådan märklig nog, då man förr icke velat tilldöma svenska folkpoesien andra egenskaper än sentimentalitet.

Två gummor, *Töre* och *Anna*, råkas efter lång skilsmessa, hvarvid följande samtal uppstår.

TÖRE. Gudsfre', min goa vän Anna; det är många år sedan vi tjente ihop hos Per Jens i Storgården.

ANNA. Mins du det, Töre?

TÖRE. Snacka inte om det du, syster, den tiden va' inte te att likna vid nu, långt derifrån, Anna!

ANNA. Ja, det har du rätt i, syster: då vi va' unga, då lekte hela verlden för oss; men du, som jag, så ha vi nog fått lära annat; ja men ha vi så, det är sant, ja men är det så, ja det ska Gud veta, Töre. Du är bra till åren?

TÖRE. Hur gammal kan du bli, Anna?

ANNA. Ja det ska jag säga dig, syster; om jag lefver så långt fram på året som då hafren gå i ax, så blir jag

tre år inne på det fjerde tjoget, ja men blir jag så, det är visst och sant, Töre.

TÖRE. Men bevars. är du så gammal, är du så?

ANNA. Hur gammal är du då?

TÖRE. Ja, det ska jag säga dig: om jag lefver så långt fram på året som då fåren lamma, så blir jag sju år på det tredje tjoget; ja men blir jag så, det är visst och sant, ja men är det så.

ANNA. Lefver din man ännu, eller är du enka, lika som jag, kan tänka?

TÖRE. Nej det blir just tre år sedan han dog, det var just så till års som då ärtorna gick i balja, ja det är sant, ja men är det så.

ANNA. Åh, herre Gud, då är det för dig lika som för mig; det blir jemt tre år sedan han dog; han jordades samma dag, som Ola Pers stora päronträ blåste omkull i kållandet, ja men blir det så, det är visst och sant, ja men blir det så.

TÖRE. Mins du något, när vi va' flickor och tjente ihop; då hade vi många tårar ogråtna; men vi ha oss sjelf att skylla för; när en är ung, så har en inte förstånd, nej men har en ej, det är sant; en håller alla drängar lika kära, men om en då vor' så klok och höll väl med en, så vor' det långt bättre, för det vet jag; om du mins så gick Mickel Nels Jören och danka' med mej en lång tid, och hade jag då hållit med honom, så tror jag, att det hade varit långt bättre än det vor', men hvad ska en säga om'et; det en ska ha, det ska en väl ha; ja det är väl så beställdt.

ANNA. Du mins väl Christen Jens Pelle, hur var det väl med oss i hela tu år, men tro icke jag fick honom ändå; nej, för den förargliga tosan Bolla Månsa lade sig ju emellan, så blef det inte något af. Nu Töre, vill jag inte snacka mer om det. Är någon af dina jäntor gifta?

TÖRE. Begg' två; den ena har fått en rotesoldat; han dricker opp så mycket han båd' eger och har, du kan tro, att jag sörjer för den jäntan; den andra har fått en dräng i sta'n, och han är en snäll och klyftig karl, som kan allt hvad hans ögon ser. Men säg syster, hur kan du dra dig fram i dessa dyra tider; du har väl snålt om brödbitarna, kan jag väl tänka; åh, ja, du gör väl som jag, spinner blår?

ANNA. Åh, jag drar mig fram bättre nu, än när min man lefde, för har jag ingen som håller mig, så har jag ingen som drar af mig.

TÖRE. Ja, det har du rätt i, syster, jag brukte också spinna åt folk, men det la' jag bort, för det är som ordspråket säger, der växer inte gull under spinnrocken.

ANNA. Hvad tar du dig då till, syster; stickar du strumpor, eller hvad sörjer du dig på, syster?

TÖRE. Ja, det ska jag säga dig, syster, som det är. Det kom en vandringsqvinna och lånte hus, men hon var min själ inte dum, kan du tro; hon lärde mig att signa och mycket mera, så jag kan förtjena lika så mycket på en timme, som jag förtjenar på spinnrocken en hel vecka.

ANNA. Åh, hur gör du, säg mig det, syster, vi bo ju så långt ifrån hvarandra, så jag gör dig ingen skada.

TÖRE. Ja, väl kan jag lära dig klokskapen, bara du kan tiga.

ANNA. Åh, vill du det för mig, så vet jag inte hvad jag ska göra ve dig.

TÖRE. Ja, du må tro, att den klokskapen är det många här omkring, som vilja känna. Nu ska jag säga dig, syster: du ska inte begära något förut, utan låta dem ge dig hvad de vill, så får du långt mer, än om du begär, för så lärde qvinnan mig. Sedan de då gett dig hvad de velat, så ska du fråga om de inte har det eller det, så får du det med; ja, jag säger inte mer om den klokskapen, men jag vill då inte mista den för hela verlden.

ANNA. Nå, men säg mig då hvad du gör, syster, åh, säg mig.

TÖRE. Jo, om någon beklagar sig att ha fått trollskott, fulslag, kolik, skabb eller sådana sjukdomar, men säg det nu inte för någon, så ta en sax och linda i ett handklä' och tag tre gånger afvigt och tre gånger rätt omkring den sjuka, och spotta honom tre gånger öfver den högra axeln: och så skall du läsa den bönen tre gånger tyst och tre gånger så en hör det; sedan ska den sjuke sofva nio nätter på handklä't och saxen. Är det ett kräk, som har solstygn, så ta en vagnsprint och linda i en särk, om det är ett hankräk; om det är ett honkräk, så ta en skjorta och tag rätt omkring det sjuka kräket och laga så, att sprinten kommer att röra vid buken; så läser du den bönen: "Sankte Per hade en röd ko; hon lefde tills hon dog" och så spottar du för

hvarje gång; sedan ska skjortan sitta på kräket i tre dar och tre nätter; tag sedan skjortan eller särken med dig hem och se till att du bränner opp den; ta så lite sot i skorstenen me' i surdegen och ge kräket, så ska du få se att det blir bra. Vill du göra af med kålmaskarne, så välj en midsommarsnatt; ta sen en ugnsraka, kläd dig naken, tag ett sketteträ i högra näfven och rid på rakan nio gånger fram och tillbaka i kålsängen, och så säger du: "här rider jag på rakan, hissa, hissa, kålmaskar!" Och då kommer aldrig kålmaskarne mer, tro du mig, Töre, det är sant.

ANNA. Tack ska du ha, syster, för den klokskapen; hund' må sitta och spinna och inte jag efter denna da'n; farväl med dig, syster; nu få vi väl skiljas åt.

(Nu går *Anna* och snackar för sig sjelf och läser öfver på sin lärdom:)

"Ack hvad jag var lycklig, som träffa' min goa vän, som lärde mig så mycket; jag slänger spinnrocken, så fort jag kommer hem, jag får min föda lika väl och långt bättre än, sedan. Låt mig nu se, hur det va: trollskott och en vagnsprint botar ett sketteträ, nej det var inte så; klä en ugnsraka naken midsommarsnatten, nej, min sann så var det inte, det är besynnerligt hvad en blir glömsk, då en blir gammal. Koliken hjelper en kappe kålmaskar, nej det var: binda ett sketteträ om buken och spotta tre gånger i särken. Och så var det bönen: fulslag bevare en röd ko, som dog. Ja så var det, nu kom jag på'et; ungsrakan spottar om högra örat, ja så ska jag säga åt Per Pers svin, när jag råkar dem på gärdet; nej, nu får jag begynna om igen, det var en sax som botar för handklä', "hissa, hissa sprinten i buken, hissa trollskott", Sankt Pers kålmaskar gick i skabben, koliken bota en särk, särken bota mig, nej det var rakan före och löfven efter, nu hade jag så när glömt sketteträet med sprinten: ja, i morgon, när jag får sofvit, så mins jag det nog bättre; det var i alla fall en bra klokskap; rackarn må sitta och spinna och inte jag, nu när jag blifvit så klok."

Latin eller Svenska?

(1872.)

1.

Frågan är icke blott en skolfråga utan en folkets lifsfråga. Den som skrifver dessa betraktelser är uppfödd vid latin och grekiska och har under den tioåriga skolkursen dagligen känt trycket af romareväldet, och kan på pricken uppge huru mycket han vunnit på lifvet och själsodling genom latinläsningen. Vid sju års ålder insatt vid ett af statens större läroverk var det första som förvånade den unge abc-darien en tabula nigra med åtskilliga namn under tre rubriker: *sero*, *absentes* och *strepentes*. Som en custos och en observator, liktorer med rottingsfascer, bemyndigade med bestraffningsrätt utan dom och ransakning, strängeligen undertryckte allt prat, måste erfarenheten först tolka de besynnerliga orden på den svarta tafla. När läraren inträdde, fingo alla, som stodo under "strepentes" smaka rottingen, de under "sero" fingo ovett eller rotting, och "absentes", ja — — de voro frånvarande. Derpå började lektionen. A. får frågan: Nominativus is, ea, id.

Vocativo "caret". Heter "is" i vocativus caret? Detta måste dock vara det mesopotamiske sprog. Som läraren icke inlät sig i räsonnemang och man skämdes fråga, så hette vocativus "caret". A. hade rabblat upp singularis

så fort, att den nykomne bäfvade, ty han trodde hittills, att det endast var katekesen, som skulle tas i så fort tempo. "Seqvens"! ryter läraren och näste man tar igenom pluralis än fortare och märkvärdigt nog hette vocativus precis som singularis. "Seqvens" lät det igen från katedern. De äro således bröder!

Egendomligt namn i alla fall! "Seqvens" tre bröder! Hela första bänken kallades "Seqvens" utom A. Ja, så trodde man. Nu ropades den siste på andra bänken upp! "Antecedens" eller "ancedens", ty man var så familiär med språket, att man redan tog sig friheter, och nu hette hela andra bänken "ancedens". Än värre blef det när resolveringen började, ty då talades rama latinet. Columba est nomen substantivum o. s. v. På lördagsmorgonen, efter hållen bön i "qvarta", steg en gammal qvartan fram i nedre katedern och började läsa från en griffeltafla: "Tabula officiorum, praeceptorum Domino Rector et Conrector"; mera har lyckligtvis ej stannat i minnet och i detta vanstälda skick sitter det qvar, som man då trodde sig höra. Nog af, namnen på de nyutnämnda custoderna och observatorerna följde härpå, men hvem som var Conrector fingo vi aldrig reda på, och formuläret inte heller, då denna plägsed snart upphörde. Då man lekte hök och dufva, ropades "pax"! då man ville ha "frid". Superiorer och inferiorer, primus och ultimus, primaner och secundaner, custos morum och "rest"! visade hur den latinska terminologien utträngde den svenska, men rottingen fick behålla sitt ärliga namn och gjorde kanske just derför så mycket större effekt. När rudimenta voro undangjorda, kom den ryslige Cornelius, en bok så intresselös och schematisk — der t. ex. en Catos lif behandlas på tre sidor — att man alldeles icke förstod dessa stora fältherrars värde, helst då vigten fästades uteslutande vid språket.

Till på köpet kom det värsta, nemligen det man kallade ta ut "constructionen", ett sätt att läsa upp texten med hufvudorden och dertill hörande biord i en viss ordning, för hvilken läraren aldrig angaf några regler, utan orden nummersattes efter ett gammalt exemplar, som gick man och man emellan. Sedan lästes latin dagligen under tio år, oftast två timmar om dagen, och för den tyrannen måste alla andra ämnen vika. Kunde man inte sin lexa

i ett annat ämne, så skylldes alltid på latinet. När sedan betraktaren vid sjutton års ålder tog studentexamen, ja då voro frukterna af latinläsningen ungefär dessa: Cornelius, en samling krior voro resolverade och explicerade så att hål syntes efter fingrarne. Julius Cæsar, fem dagböcker, eller som vi kalla journaler öfver ett krig mot gallerna, voro genomgångna, der märkvärdigt nog romarne aldrig förlorade en batalj, och der man får lära sig broslagning, ett särdeles svårt ställe för resten, skrifven på redig, ja såsom vacker prisad latin, hvilket dock ju ej är så fasligt mycket begärdt af en bildad romersk fältherre och statsman. Men nog var det ett dödande studium, då ej ett spår af kritik eller några historiska vyer der yppades, utan ett enformigt berättande af nuntier, att den och den stammen hade rest på sig, o. s. v. Imellertid blef öfversättningen lätt. Men detta språk som hos Cæsar var vackert, blef struket i ett thema, der endast Ciceros fraser gillades. Alldeles som när den gamla frakturen i våra dagar undantränges af "Cicero".

Vidare kunde man skandera och hjelpligt knåpa ihop några af den älsklige Ovids minst slippriga boudoir-poesier. Vidare sex böcker Livius med hjelp af öfversättning, den förståndigaste och allvarligaste af hela sällskapet, men tillika den svåraste prosaisten med sina långa härfvor af oratio obliqua, politiska tal, utarbetade på rummet af författaren och lagda i munnen på tribuner och consuler. Och likväl hade man af Roms historia ej hunnit med längre än till L. Sextus, som blef vald till consul, den förste af plebs. Så hade man äfven med tillhjelp af öfversättning och ett band kommentarier, dubbelt så tjockt som texten, trott sig förstå Horatius; ja man kunde till och med tala om hans urbanitet, romerskhet och glada lefnadsfilosofi, då man naturligtvis med värdighet ignorerade de orden, hvilka öfversättaren för anständighetens skull ej öfversatt. En bok som behöfde kommentarier två gånger texten och med verssystem-skeletter, inbillade man sig njuta af, derför att en och annan fras lät litet gladare än de eljest så tråkiga romarne.

"Nunc est bibendum" kunde man med emfas utropa vid ett gladt tillfälle, — men månntro någon tänkte på den tid som speglades i dessa orden, lika snörrätta och taktfulla som legionernas marsch på härvägarne?

Och den oförgätlige pratmakaren, den långtrådige moralisten, som vill pjollra filosofi och som är nog oblyg att vilja rycka lagern från grekerna, den store advokaten Cicero, alla stilistikers och antibarbarers urkund.

I sanning vore ej hans konstrika språk, så vore han ej värd det studium, som egnas honom, ty hvad finnes väl af romaranda qvar i dessa skymningsprat i soffhörnet om "vänskapen" och "ålderdomen", eller dessa advokaturer för den och den, eller dessa Tusculanska causerier öfver Aristoteles' och Socrates' med fleres tankar i åtskilliga stora frågor? Cicero blef den odrägligaste derigenom att hans tal och räsonnemang förlorade det nödvändiga sammanhanget genom lexorna.

Den som mest brukade roa var den sentimentale romantikern Virgilius, af hvars studium man hann lära så mycket, att man fann Homerus torr. Nog af, betraktaren vill vara nog uppriktig att säga ut, hvad litet hvar äro ense om inom sig, nämligen att vid slutad kurs visste han om romarne jemt så mycket som stod i Ekelunds allmänna historia, såvida han någonsin kunnat den hel och hållen. Vidare trodde han, att latinet var det svåraste af alla språk och att han aldrig kunde lära sig detsamma, och slutligen hade de lefvande språken blifvit så efter, att af samtliga latinare ej någon kunde ett ord engelska och jemförelsevis obetydligt franska och tyska. Så kommer han till universitetet och gör splitter ny erfarenhet. Realister, skicklige matematici, kunniga i kemi, dugliga att läsa en bok på de tre lefvande språken, skola bli läkare eller prester eller taga graden. Då komplettera de latinet på högst två år och få ändå in sitt pensum till den blifvande examen. Kan man draga några slutföljder häraf? Eller tror någon fortfarande latinet tarfva tio år för att läsas in? Nej! just genom detta långvariga nötande lär man ut igen en hel hop, som man lärt in.

Eller är det icke erkändt, att latinarne från nya elementarskolan i Stockholm, der latinet först börjas i femte klassen, äro i allmänhet säkrare i sina stycken? Våra motståndare säga ju sjelfva, att latinet är lättare än tyskan, hvarför då taga bort den bästa kraften med ett för stora mängden onödigt ämne, då detta så lätt kan inhämtas af dem som vilja *studera*, och det är dem latinet tillhör.

Att vidare tala om, huru latinstudiet bedrifves vid universitetet af dem, som ej ämna bli latinare företrädes-

vis, vore att förlöjliga en så aktningsvärd institution som en akademi, ty detta sätt, *som är gängse*, att *studera* med "lurk", d. v. s. en borstpojke eller dylik, som föreläser högt ur en öfversättning, under det den studerande "följer med" i texten, påminner alltför starkt om fabrik och maskin, och skulle alla pro gradu-kriorna tryckas, så finge Sverige en splitter ny litteratur, som värdigt försvarade sin plats bland pecoralia.

Men detta, att latinstudiet illa skötes, förintar väl ej språkets stora värde i och för sig och såsom uppfostringsmedel, invänder man. Nej, det är naturligt. Men att begagna, att neddraga ett språk, som en gång varit verldens herskarinna, till tankegymnastisk attiralj, att rycka ut bitar ur en litteratur, som först är begriplig i sammanhang med historia, och på henne låta ungdomen resolvera sig led, detta är ovärdigt. Vi äro de första att erkänna latinska språkets förträfflighet såsom ett sant uttryck för hvad romarfolket tänkt och känt en gång i tiden, men att ställa upp det såsom absolut, utan jemförelse, ännu i dag gällande såsom höjden af språkutveckling, är en galenskap. Förbannelsen af latiniserandet går också igen i vår litteratur och mest lysande yttrar den sig i vår s. k. akademiska vältalighet med sina inskjutna öfverflödiga ornamentssatser à la Cicero. Dock vilja vi ej taga frågan i smått såsom blott skolfråga, utan visa, huru vår bildning hvilar på en främmande grund, som icke kan vara annat än rutten, då samma bildning redan multnat samtidigt med Jesu uppträdande. Och i våra dagar, då man hör rop på nationalitet gentemot den flacka kosmopolitismen, känna vi oss uppfordrade att här tala några ord om nationel uppfostran, en fråga som hänger så nära samman med skolfrågan och latinläsningen att vi tagit den senare till utgångspunkt.

Modersmålet med den nordiska fornlitteraturen som grund, se der hvad vi vilja sätta såsom önskningsmål gentemot de vilda latinvurmarne. Och vi göra detta så mycket mer, som vi hafva varit nog lyckliga att få blicka in i den nordiska litteraturen och funnit den så rik i sin stora tarflighet, så stark och så skön, så kristallren och kysk att den i sanning är värd att studeras för sin egen skull och ej blott derför att den är fosterländsk.

2.

Våra litteraturhistorici räkna svenska litteraturen från Stjernhjelm, i det de helt förnämt ignorera alla de föregående stora, verkligt nationela författarne, samtida med och följande på reformationen. Att de icke nämna forntidens litteratur är icke så underligt, då de knappt kände densamma. Men den som läst Olai Petri krönika, har funnit ett språk så kraftigt och äkta svenskt, der knapt ett romaniskt ord insmugit sig, och detta ändock vid den stora tid, då latinska språket och litteraturen började gräfvas upp. Den som läst Messenii komedier skall finna en poesi så nationel i de instuckna folkvisorna, att man förvånas öfver att latinet verkligen kunde qväfva en så lofvande planta, och Olof Prytz var nog djerf att i sin Comedia om Gustaf I låta dalkarlar uppträda och tala sin munart. Nog af, vi hade en god början till nationel poesi, fast vi ej kunde skrifva hexametrar och alkaiska verser, men hon var för svensk, hon var allt för konstlös, denna poesi, och man måste införskrifva romerska trädgårdsmästare, som klippte af de unga skotten. Vi äro nog kätterska att opponera oss mot Stjernhjelms så högt prisade inflytande på poesien och äro nog enfaldiga att ej finna en ton af den der "nordmanna" ja, "dalkarlasången". Filologerna må hålla ovationer öfver den store språkkarlen, men svenska poesiens vänner gifva vi blott så till vida rätt att Stjernhjelm ville vara och var svensk till lynnet; men det var en olycka att han var nog svag för tidens smak, och att han lade de romerska bojorna på svenska sångmön. I vår antagna lärobok i svensk litteraturhistoria för elementarläroverken nämnes såsom Stjernhjelms förnämsta verk "Den fångne Cupido".

Titeln är nog för att röja arten af den nordiska sången. "Bröllopsbesvärsihukommelse" står ej nämnd, och

likväl är detta det enda som vittnar om nordiskt lynne, om också ej hexametrarne göra det. Att intvinga svenska språket, som ej vet af qvantitetslagar, uti alkaiska, sapphiska och dylika versarter, är en galenskap. Tog icke den ursprungliga nordiska Eddapoesien instinktmessigt sin naturliga form i dessa af blotta höjningar och sänkningar präglade, fria, af alitterationen klangfulla verser. Går icke folkvisan fram på fria knittelvers, der blott den naturliga ordaccenten iakttages, mildrad af de romantiska musikaliska rimmen. Och denna romerska apparat af gudar och gudinnor, hur gjorde icke den poesien till en förnäm, de lärdes poesi, och spåras icke detta ända in på den Stockholmska Bellman, ja, ända in på Tegnér.

Man kunde säga en "Herkules" om en stark man, och en "Nestor" om en gammal, men när den nordiske Frithiof kom fram, måste man skrifva kommentarier eller åtminstone noter. Hade då folket varit uppfostradt vid de nationella traditionerna så att dessa ingått i folkmedvetandet, då hade Frithiof öppnat en ny riktning och då hade han äfven troligen ej fått denna icke-nordiska anstrykning, hvilken just gör honom så omtyckt af det egentliga folket, hvilket dock kanske heldre läser den sentimentala "Axel".

Men det romerska språket har ju spelat en så stor rol vid "humanismen" och renaissansen invänder man? Det var icke språket, mena vi, utan det var litteraturen, och språket var blott medel, men detta just glömde man. Då kristendomen urartat sig till en usel påfvelära och svingat sig upp till tyrann öfver den fria tanken, då var det som de gamla källorna gåfvo lefvande vatten, och det var de friska liberala, öfvermodiga ideerna, som hemtades upp ur katakomberna och stodo upp med en förklarad lekamen för att sprida ljus i det förfärliga påfvemörkret. Detta var den andra rolen som latinet spelade, men nu då dessa idéer redan hafva blifvit ett "Commune bonum", hvarför då längre vända på de gamla säckarne? De äro tillräckligt tömda och "revolutionen" den stora minan, som sprang år 89, har kastat idéer nog vidt omkring, att vi än i dag ha göra med att plocka upp bitarne. För öfrigt den bildning som tages från Rom, hvad ha vi nya folk att göra med den? Den är ju sjelf blott en försämrad eller

förbättrad, hur man vill, hellenism. Hellenerne lefde ju, så att säga, före syndafallet, och af dem ha vi lärt hvad vi behöfva. Låtom oss gräfva upp vårt forum, vårt Rom, låtom oss studera vår antik! Eller skola vi blifva kosmopoliter? Ingalunda, svarar man och harmas öfver blotta tanken på att uppge nationaliteten. Nåväl, då skola vi först tänka på en nationel grund. Låsom oss så ock för det första lära oss vårt modersmål, hvilket i sanning nu är svårt nog för oss litet hvar. Då man i skolorna lär sig grekiska, läser man tre dialekter, representerade af Xenophon, Homerus och Novum Testamentum. Så mycken möda gör man sig med det språket. — Att icke veta det σελινη är femininum, är ett brott, men att säga månen *hon* är förlåtligt; ja huru många veta hvad t. ex. "*stol*" är för genus i svenskan. Alltså språket skola vi börja med, och urspråket Isländskan skall lära oss att stafva, på det ej nu språkkomitéen och lärda uteslutande skola besitta rättigheten och förmågan att stafva rätt. *Byt ut latinet mot isländskan!* Der stå de nu de förskräckliga orden, som vi så länge tvekat uttala! låt dem som ämna studera, komplettera latinet vid universitetet, der man för öfrigt har tid att komplettera så mycket annat. Låt vårt modersmål upplefva en nordisk renaissans, och gif oss till att börja med en svensk grammatika, litet mindre än *Rydqvists*, på det att vi må slippa af fruktan för att begå misstag kalla allting för "den" som inte är "det". Vi veta att Isländskan är ett språk, kanske lika svårt som latinet och lika korrekt, ty bevisa väl de korrekthet dessa oändliga "undantag" från reglerna, hvilka just göra latinska grammatikan så tjock? Att ange latinet såsom grunden för allt språkstudium, hvilket man i allmänhet lärt sig säga, är helt enkelt en osanning. Om man talar om för en icke beläst person, att fader heter father, vater, pater, πατηϛ, père, padre, och han vet att pater är latin, så är han öfvertygad om att pater är roten till alla dessa ord, och på grund deraf är latinet det bästa och "nödvändigaste". Månne dock samma person skulle vilja införa sanskrit i studierna, då han får veta att detta är yttersta grunden. Men latinet är så "koncist" så hopträngdt och eger förmågan att i största korthet ange en lång mening, säga åter våra motståndare. Så t. ex. säger latinet celerius spe, då vi be-

höfva säga: "fortare än man hade väntat". Sant, men hur säger isländaren? Jo, "vánu bráðara", det är ju ett riktigt klassiskt språk? ja visst. Kanske det ej tröttar att höra litet mer af den barbariskan: "Við svá buit" betyder "ut tum erant res", "vid en sådan sakernas ställning". Se der blef ju både latinet och svenskan efter! Men tänk en så präktig konstruktion som: Accusativus cum infinitivo! Jaha! "Grámr segir Thorstein dauðan." Och dessa omotiverade idiotismer, som äro så fina för det latinska örat! ett enda prof: "som hette Skara", uttryckes lika omotiveradt som fint på isländska, "er á skörum hét". Hvad betyder á der? En grannlåt, om ni så vill! "En som är nära döden" heter "banvænn", det är ju "koncist". Och låt en latinare öfversätta "ofstopamada", "iðróttarmada", och "efnilig" och han skall bli förtviflad, såvida han icke får fatt i en Antibarbarus. Det är dock ett skönt språk detta som går latinet så nära, när det icke går öfver detsamma. Ja, hvarför har ännu ingen företagsam man kommit fram med en Antiromanus åt oss barbarer. Det vore i sanning behöfligt. Då skulle vi kanske få bort dessa så omtyckta "vice versa" och dylika, som märkvärdigt nog ej äro latin. "Men om vi också lärde oss språket, ha vi ju ej någon annan litteratur än dessa tråkiga myther, som vi kunna utantill!" Detta är så till vida sannt, att man ej i en boklåda får en äkta isländsk saga, såvida nemligen man icke vill leta i afdelningen för utländsk litteratur, ty der har betraktaren en gång funnit Eyrbyggiasaga, utgifven i Leipzig med ett "Vorrede", der till och med Walter Scott citeras såsom hafvande rekommenderat densamma, och vid Upsala universitet är Pfeiffers Altnordisches Lesebuch antagen, så vida man ej vill läsa Wimmers grammatika, öfversatt på tyska från danskan, derför att man då bättre förstår henne. Så har det gått, och tyskarne äro nog patriotiska att vilja annektera äfven vårt modersmål såsom sitt! Hvad säga herrar tyskhatare om det! Fem blad egnar Claëson i sin lärobok i svenska litteraturen åt fornlitteraturen; då Scherr i sin Allgemeine Geschichte der Litteratur har fyra. Och vi vilja för egenhetens skull återgifva ett citat ur samme Scherr för att bli bättre förstådda på tyska, emedan källan troligen ej är känd i Sverige. "In der nordischen Poesie", sagt der Schwedische Geschichtsschreiber Geijer, "treten

Gefühl und Einbildungskraft zurück in die Tiefe, ohne desshalb weniger thätig zu sein, welches macht, dass sie in Vergleichung mit der Poesie anderer Völker anfänglich streng und hart erscheint, ein Eindruck, der an des berühmten italischen Dichters Alfieri Äusserung über das erhabene Schrecken erinnert, das ihn unter dem Himmel Skandinaviens befiel beim Gewahrwerden der ungeheuren Stille, welche in der nordischen Natur herrschte".

Vi ha dock således en fornlitteratur, och han är till och med känd, ja högt värderad af den "socialdemokraten" *Johannes Scherr*.

Ja så är det! Vi ega utom den mythiska heroiska Eddan en verklig klassisk historia i Heimskringla eller Snorres konungasagor, som hon ock heter. Vi ha dessutom isländska sagor i hundratal, som kanske blott de lärde känna och hvilka dock åt oss, gamla som unga lemna en läsning så kraftig och sund, ja tänk så intressant, romantisk också, att hon väl är värd att taga vara på. Om utrymmet medgåfve, skulle vi sätta upp Thorgny lagmans tal ur Olof Haraldsons saga bredvid en folktribuns tal ur Livius, och säkerligen skulle vi bättre förstå den ordkarge Thorgny, än den pratsamme, halft sentimentale Canulejus. Thorgny säger åt konungen: "vill Du inte sluta fred så dräpa vi Dig". Canulejus säger: "viljen I börja krig, så gå vi ej med" — och detta sade han i en utarbetad oration med fotslånga perioder, flickade med intetsägande bisatser, så att han säkert skulle fått stora akademiska priset i vältalighet. Läs Gunlög Ormstungas saga, läs Gudruns klagan, och skratta sedan åt Didos theatersorg! Läs lagmännens tal på tingvallen, och Ciceros advokatoriska förmåga skall icke stå ensam! Läs Håvamål, och Ciceros visdom blir blek som månen i solskenet, ty hans visdom var lånad! Läs Gisle Sursons sagor, och se ett folk som kan lida, men så tyst att ingen skald en gång hörde en klagans suck från skogarne, der de fredlöse dvaldes i åratal, ett rof för den förstkommandes pilar! Kan det icke vara upplyftande, att se våra förfäders lif, som ej saknade strider, inre strider, familjestrider, kärleksstrider, religionsstrider, af helt annan natur, än dessa sjöröfverier, som så poetiskt besjungas? Skola vi ej häpna för oss sjelfva och vårt moderna lättsinne, då vi se tillbaka på dessa stränga,

allvarliga, redliga förfäder? Nej vi skola finna dem tråkiga, för litet humana, för mycket germaniska för oss romaniserade "nordens fransmän" (ett oqvädningsord som vi äro nog förderfvade att taga som ett smicker). Vi ropa på nationalitet och göra allt för att sudda bort henne, och se vi en nation, som på fullt allvar, ja med fanatism vill ingärda sig, ja då äro vi de första att ropa ve!

Än en gång: skola vi bli kosmopolitici, så må gå då, på fullt allvar — fram med latinet att göra ett mixtum compositum till verldsspråk — eller skola vi bli nationella? Ge oss då igen detta modersmål, som ligger trampadt i smutsen. Ge vårt folk dess barndoms, nej dess mandoms minnen, att vi må ha något att lefva på och fröjda oss åt; låt den glömda sången och sagan friska upp oss med sina väldiga harposlag, och vi skola ledsna vid samtidens främmande, enerverande pianoklink!

Innehåll.

Geografi, Etnografi, Kulturhistoria.

Konst, Litteratur.

Följande arbeten af

AUGUST STRINDBERG,

utkomna på Albert Bonniers förlag, säljas numera till nedanstående

Realisationspris:

Dikter på vers och prosa. 1 kr.; inb. 1: 25.

Kulturhistoriska studier. 1 kr.

Bland franska bönder. 1: 50.

Hemsöborna. Skärgårdsberättelse. 1: 50.

Skärkarlslif. Berättelse. 1: 50.

I hafsbandet. Roman. 1: 50.

Tryckt och Otryckt. 4 delar à 1 kr.

Dramatik: Inför döden. — Första varningen. — Debet och Credit. — Moderskärlek. 1 kr.

Himmelrikets nycklar. Sagospel. 1 kr.

Jäsningstiden. 1: 50.

I röda rummet. 1 kr.

Blomstermålningar och Djurstycken. 1 kr.

Dessutom finnas fortfarande att tillgå:

Sömngångarnätter. En dikt. 1: 50.
Likt och Olikt. I. 1: 75. — II. 1: 25.
Utopier i verkligheten. 3: 50.
Tjenstekvinnans son. 3: 50.
Fadern. Sorgespel. 1: 50.
Kamraterna. Komedi. 1: 75.

